

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA

Aistė ŠATAITĖ

Viešojo valdymo studijų programos studentė

NAUJAUSI ŽMOGIŠKŲJŲ IŠTEKLIŲ POKYČIAI
KAIMIŠKOSIOSE SAVIVALDYBĖSE: RADVILIŠKIO
RAJONO ATVEJIS

Magistro darbas

Šiauliai, 2017

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA

Aistė ŠATAITĖ

NAUJAUSI ŽMOGIŠKŲJŲ IŠTEKLIŲ POKYČIAI
KAIMIŠKOSIOSE SAVIVALDYBĖSE: RADVILIŠKIO
RAJONO ATVEJIS

Magistro darbas

Socialiniai mokslai, Viešasis administravimas (N700)

Darbo vadovas:

Prof. dr. Jonas JASAITIS

Teigiū, kad magistro darbas, kurį teikiu Viešojo administravimo magistro kvalifikaciniam laipsniui įgyti, yra originalus autorinis darbas.

(Studento parašas)

ANOTACIJA

Šataitė, A.(2017). **Naujausi žmogiškųjų išteklių pokyčiai kaimiškiose savivaldybėse: Radviliškio rajono atvejis**. Magistro darbas. Darbo vadovas prof. dr. Jonas Jasaitis. Šiaulių universitetas, Viešojo administravimo katedra, 95 p.

Magistro baigiamajame darbe nagrinėjami naujausi žmogiškųjų išteklių pokyčiai Radviliškio rajone. Pirmojoje dalyje apžvelgiami žmogiškųjų išteklių problematikos teoriniai aspektai kaimiškųjų vietovių situacijos pokyčių kontekste. Nagrinėjama užmiesčio vietovės samprata, kaimo raidos sąvoka, aptariamoms kaimo situacijos pokyčius lėmusios priežastys. Įvardijami veiksniai, lemiantys žmogiškųjų išteklių kaitos procesus. Metodologijos dalyje pateikiama informacija apie vykdytus tyrimus ir pristatoma loginė darbo schema. Empirinėje dalyje nagrinėjama Radviliškio rajono ekonominė ir socialinė situacija. Įvardijamos rajono demografinės charakteristikos, užimtumo situacija bei nagrinėjamas vietovės potencialas naujoms darbo vietoms kurtis. Darbe atliktos dvi apklausos: pirmoji – Radviliškio rajono gyventojų socioekonominės būklės apklausa, antroji – emigravusiųjų iš rajono apklausa. Pagrindinis tyrimo tikslas – įvertinti dabartinę Radviliškio rajono situaciją, siekiant atskleisti naujas vietinių išteklių panaudojimo galimybes ir pasiūlyti galimus sprendimo būdus žmogiškųjų rajono išteklių problemai spręsti. Tyrimo rezultatai rodo, jog gyventojai skundžiasi gyvenimo kokybe, todėl gyvenvietės tuštėja. Pagrindinis veiksnys, lemiantis tokias gyventojų nuostatas, yra ribotos galimybės rasti lūkesčius ir poreikius atitinkantį darbą.

Pagrindinės sąvokos: žmogiškieji ištekliai, kaimiškoji vietovė, demografinė situacija, emigracija, užimtumas, LEADER programa.

ABSTRACT

Šataitė, A. (2017) **The Latest Alterations of Human Resources in Rural Municipalities: Case Study of Radviliskis District.** Master's work. Project leader doc. dr. Jonas Jasaitis Šiauliai University, Department of Public Administration, 95 pages.

In this Master's thesis we dealt with the latest developments in human resources of Radviliskis district. On the first part of human alterations we overview the problems of the theoretical aspects of the rural situation in the context of changes. We look in to research of the concept of urban areas, rural development concept, we discussed the situation in the rural development led reasons, as well as identifying the causes leading to change human resources processes. In Methodology section we provide information on the carried out research activities, presenting a logical work scheme. In the empirical part we dealing with Radviliskis district economic and social situation. We named the demographic characteristics of district and employment situation also consider potential areas for new jobs. In this work we carried out two surveys. First was population survey of Radviliskis district. Second was survey of emigrants from the district. The main objective of the study is to assess the current situation in Radviliskis district in order to uncover new local resources usage and to suggest possible solutions to the district human resources problem. The results show that residents complain, about the quality of life that is why the village begins to thin. The main factor determining these provisions of populations is to find expectations of limited opportunities and the needs of the compatible job.

Keywords: human resources, rural area, demographic situation, emigration, employment, LEADER program.

TURINYS

ĮVADAS	10
1. ŽMOGIŠKŲJŲ IŠTEKLIŲ PROBLEMATIKA KAIMO SITUACIJOS POKYČIŲ KONTEKSTE	15
1.1. Užmiesčio raidos samprata ir bruožai	15
1.2. Kaimo situacijos pokyčiai	20
1.3. Kaimiškujų vietovių gyventojų problematikos aspektai	24
2. NAUJAUSIŲ ŽMOGIŠKŲJŲ IŠTEKLIŲ POKYČIŲ RADVILIŠKIO RAJONE TYRIMO METODIKA	30
2.1. Tyrimo struktūra ir organizavimas	30
2.2. Magistro darbo loginė schema.....	34
3. RADVILIŠKIO RAJONO EKONOMINĖS IR SOCIALINĖS SITUACIJOS ANALIZĖ	35
3.1. Žmogiškųjų išteklių pokyčių vertinimas: demografinės rajono charakteristikos.....	35
3.2. Žmogiškųjų išteklių užimtumo situacijos rajone vertinimas.....	40
3.3. Vietinių rajono išteklių panaudojimo galimybių vertinimas.....	43
3.4. Žmogiškųjų išteklių problematikos pagrindimas ir sprendimo būdų paieška.....	52
3.4.1. Radviliškio rajono gyventojų požiūrio į dabartinę rajono situaciją analizė	52
3.4.2. Emigravusiųjų nuomonės ir galimybių paieškos sugrįžti analizė	60
IŠVADOS	69
REKOMENDACIJOS	71
LITERATŪRA	72
PRIEDAI	76

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1.1 pav. Svarbiausi stebimi kaimo raidos aspektai ir jų tarpusavio sąveika.	19
1.2 pav. Problemų medis	27
1.3 pav. Magistro darbo loginė schema.....	34
2.4 pav. Gyventojų skaičius Lietuvos Respublikoje 2005-2015 metais.....	35
2.5 pav. Gyventojų skaičius kaime 2005-2015 metais.....	36
2.6 pav. Gyventojų skaičius Radviliškio rajone 2007-2016 m. sausio 1 dienai.....	37
2.7 pav. Gyventojų skaičius Radviliškio rajone, mieste, 2010-2014 metai.	38
2.8 pav. Gyventojų skaičius Radviliškio rajone, kaime, 2010-2014 metai.	38
2.9 pav. Registruotų bedarbių skaičius sausio 1d.....	41
3.10 pav. Respondentai pagal amžiaus grupes	52
3.11 pav. Respondentai pagal užimtumą.....	52
3.12 pav. Respondentai pagal išsilavinimą	53
3.13 pav. Respondentų struktūra	54
3.14 pav. Respondentų pragyvenimo lygio vertinimas	55
3.15 pav. Gyventojų skaičiaus pokytis.....	55
3.16 pav. Ūkinės veiklos būklės vertinimas	56
3.17 pav. Emigrantai pagal amžiaus grupes	60
3.18 pav. Emigravusiųjų išsilavinimas.....	60
3.19 pav. Emigravusiųjų šeimyninė padėtis.....	61
3.20 pav. Emigravusieji pagal gyvenamąją vietą	61
3.21 pav. Emigravimo priežastys	62
3.22 pav. Respondentų lūkesčiai	63
3.23 pav. Laikas praleistas emigracijoje	64
3.24 pav. Emigravusiųjų planai grįžti gyventi Radviliškyje	64
3.25 pav. Priežastys trukdančios sugrįžti	65
3.26 pav. Emigrantų įvardijamos priežastys skatinančios sugrįžti.....	66

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1.1 lentelė. Industrinės ir poindustrinės ekonomikų pagrindiniai skirtumai	20
2.2 lentelė. Gyventojų skaičiaus pokytis apskrityse per 2015-2016 metus.....	36
2.3 lentelė. Radviliškio rajono gyventojų sudėtis pagal amžiaus grupes 2010-2015 m.....	39
2.4 lentelė. Neto migracijos kitimo tendencijos 2010-2014 m.....	39
2.5 lentelė. Natūrali gyventojų kaita Radviliškio rajone 2011-2015 m.....	40
2.6 lentelė. Užimtieji Radviliškio rajone 2011m.-2015m., (tūkst.).....	41
2.7 lentelė. Radviliškio rajono užimtieji pagal profesijų sritis, 2011m.	42
2.8 lentelė. Radviliškio rajono gyventojai pagal pagrindinį pragyvenimo šaltinį, 2011m.....	42
2.9 lentelė. Radviliškio rajono gyventojai pagal išsilavinimą, 2011m.....	43
2.10 lentelė. Radviliškio rajono SSGG matrica	44
2.11 lentelė. Žemės ūkio darbuotojų skaičius (vnt.), 2007-2013m.	47
3.12 lentelė. Galimos gyvenvietėse įkurti įmonės.....	57
3.13 lentelė. Nepalankios aplinkybės verslo plėtrai gyvenvietėje.....	58
3.14 lentelė. Palankios aplinkybės verslo plėtrai gyvenvietėje	59
3.15 lentelė. Priemonės, kaip vietos valdžia galėtų padėti norintiems grįžti	67

Pagrindinių sąvokų žodynis

Alternatyvi žemės ūkiui veikla – bet kuri kaimo vietovėje vykdoma veikla, nepriskirtina žemės ūkio veiklai (Žin., 2002, Nr. 72-3009)

Bedarbiai – nedirbantys darbingo amžiaus darbingi asmenys, kurie nesimoko pagal dieninę ar nuolatinę mokymo formą, taip pat Juridinių asmenų registre suteiktą likviduojamos individualios įmonės, mažosios bendrijos, tikrosios ūkinės bendrijos ar komanditinės ūkinės bendrijos statusą turinčių individualių įmonių savininkai, mažųjų bendrijų nariai, tikrųjų ūkinių bendrijų ar komanditinių ūkinių bendrijų tikrieji nariai, įstatymų nustatyta tvarka įsiregistravę teritorinėje darbo biržoje kaip darbo ieškantys asmenys ir pasirengę dalyvauti aktyvios darbo rinkos politikos priemonėse (Žin., 2009, Nr. 86-3638).

Darbingo amžiaus asmenys – asmenys nuo 16 metų iki Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatyto senatvės pensijos amžiaus (Žin., 2009, Nr. 86-3638).

Diversifikavimas (angl. diversification) - riziką mažinanti išteklių paskirstymo strategija; pajamų gavimas iš skirtingų šaltinių. Diversifikavimas taikomas versle, kai imamas skirtingų veiklos rūšių, siekiant sumažinti pajamų netekimo riziką. Finansų srityje diversifikavimo reikalavimai taikomi instituciniams investuotojams, nurodant jiems investavimo į tam tikrus vertybinius popierius ir turtą limitus. Diversifikavimo pagrindas – prielaida, kad skirtingo turto vertė kinta priešingomis kryptimis (Vidickienė, 2007).

Infrastruktūra (angl. infrastructure) – įvairių veiklos sričių objektų, aptarnaujančių ūkį ir gyventojus, kompleksas (inžineriniai tinklai, susisiekimo komunikacijos, komunaliniai, visuomeniniai, prekybos ir kiti gyventojų paslaugoms teikti ar aplinkos kokybei gerinti reikalingi objektai) (Žin., 2012, Nr. 63-3172).

Inovacijos - esminės priemonės, užtikrinančios valstybės ilgalaikį ekonominį stabilumą ir subalansuotą vystymąsi (Domarkas, Juknevičienė, 2010).

Kaimo socioekonominė plėtra - kaimo vietovių gyventojų gyvenimo ir darbo sąlygų kokybės gerinimas, kaimo vietovių ekonominės ir socialinės struktūros tobulinimas, bendruomeninių ryšių stiprinimas siekiant užtikrinti ekonominę ir socialinę sanglaudą, saugoti ir kurti darbo vietas, skatinti alternatyviąją veiklą kaime, saugoti ir puoselėti etninę kultūrą, kraštovaizdį ir gamtinę aplinką (Žin., 2002, Nr. 72-3009).

Kaimiškoji vietovė (angl. rural area) – tai socialinė ekonominė sistema, apimanti nedideles gyvenamąsias vietas (vienkiemius, kaimus, miestelius ir miestus iki 6000 gyventojų), kuriose dominuoja natūrali gamtinė aplinka, didžioji žemės naudmenų dalis naudojama žemės ūkiui, miškininkystei, žvejybai, rekreacijai, ne daugiau kaip trečdalis dirbančiųjų dirba pramonėje, verslo,

gamybinės ir socialinės infrastruktūros srityje, nedidelė gyventojų, sudarančių teritorines kaimo bendruomenes, koncentracija (Atkočiūnienė, 2013).

LEADER metodas (programa) - priemonė, išreiškianti vietinės bendruomenės, verslo ir vietos valdžios sąveiką, kuri gerai veikia įvairiomis aplinkybėmis ir skirtingų tipų vietovėse, todėl naudojant šį metodą kaimo politikos formavimo mechanizmą galima pritaikyti labai įvairiems kaimo vietovių poreikiams. Dėl to jis tapo sudėtine kaimo plėtros politikos dalimi. „LEADER“ programa, skatinanti vietos gyventojus ir organizacijas dalyvauti rengiant ir įgyvendinant tvariojo vystymosi strategiją, yra vertinga kaimo politikos priemonė (LEADER, 2006).

Vietos veiklos grupė (VVG) – tai ribotos civilinės atsakomybės viešasis juridinis asmuo, atstovaujantis 10 tūkst. – 100 tūkst. kaimiškosios vietovės/teritorijos gyventojų interesus, kurio valdymo organą sudaro ne mažiau kaip 50 proc. socialinių ir kitų partnerių (bendruomenių, nevyriausybinų organizacijų), jų asociacijų atstovai, iki 25 proc. – verslo atstovai ir iki 25 proc. – vietos valdžios atstovai, veikla nukreipta į nuolatinius ir ilgalaikius veiksmus, siekiant integruotos kaimo plėtros (Atkočiūnienė, 2013).

Žmogiškieji ištekliai – tai žmonės, pasižymintys tam tikrais fiziniais ir dvasiniais bruožais, turintys gyvenimo patirties, kvalifikacinių įgūdžių, darantys esminę įtaką vystymosi strategijai, politikai, sistemoms, standartams ir procesams (Vaitekūnas ir kt. 2011).

IVADAS

Aktualumas. Po Nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje vyko esminiai žemės ūkio sistemos pokyčiai. Buvo pereinama iš vienos ūkininkavimo formos prie kitos: nuo prievartinės „kolektyvinės“ prie pagrįstos privačiu verslu. Tuo laikotarpiu, kaip teigė Vidickienė ir Melnikienė (2008) viešosios politikos formuotojai žemės ūkį ir kaimą suvokė kaip identišką sritis. Kintant žemės ūkio vaidmeniui, vienpusišką viešosios politikos formuotojų orientaciją į agrarinį sektorių galima įvardyti kaip didžiausią tuometinę Lietuvos regioninės politikos problemą.

Nauji Lietuvos kaimuose vykstantys pokyčiai vertė koreguoti prioritetus. Industrinės technologijos tiek sumažino darbo jėgos poreikį žemės ūkyje, kad XX a. pabaigoje išsivysčiusiose šalyse užimtųjų šiame sektoriuje dalis besudarė apie 4 proc. (Vidickienė et al., 2015). Dėl išaugusio našumo žemės ūkyje, jo kaip pagrindinės kaimo gyventojų ekonominės veiklos reikšmė ir Lietuvoje ėmė mažėti. Vykstant gamybos industrializacijai žmonių kaip pagrindinės darbo jėgos poreikis taip pat sumažėjo. Mažėjantis darbo vietų skaičius agrariniame sektoriuje menkino kaimiškų vietovių, kaip tinkamų gyventi, įvaizdį. Galimybės savęs realizuoti nebuvimas vertė palikti gyvenvietes ir kurtis kituose ūkio sektoriuose.

Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtros 2014–2020 metų politikos tikslų ir strateginių krypčių programoje teigiama, kad Lietuvos kaimo gyventojų užimtumo žemės ūkio sektoriuje rodikliams mažėjant itin aktualus Lietuvos kaimo vietovėse tampa pajamų iš alternatyviosios veiklos gavimo būdas ir jo plėtros skatinimas. Vidickienės (2008) teigimu taip yra todėl, kad „visuomenei žengiant į poindustrinį etapą, kaime vyksta iš esmės nauji procesai, atsiranda visai kiti veiklos sėkmės veiksniai“. Itin svarbus tampa paslaugų sektorius užmiestyje, o išskirtiniu šio etapo veiksmu įvardijamas asmuo, jo žinios ir gebėjimai. Cooke, Leydesdorff (2006) teigia, kad žinios tapo svarbesniu veiksmu nei žemė, kapitalas arba darbas. „Vis labiau populiarėja gyvenimo stilius, orientuotas į kaimiškąją aplinką, tiek dėl jos rekreacinių galimybių, tiek ir dėl bendravimo ypatumų. Visi šie pasikeitimai leidžia optimistiškai žiūrėti į kaimo ateitį.

Tačiau, kad visi šie kaimui palankūs poindustrinės visuomenės pasikeitimai būtų kuo geriau panaudoti gerinant kaimo gyventojų gyvenimo kokybę, būtinos specialios viešojo valdymo priemonės, orientuotos į žinių panaudojimo skatinimą“ (Vidickienė, Melnikienė 2014 p. 69). Taigi, svarbu gebėti panaudoti žmogiškuosius išteklius kaip žinių nešėjus ir gamintojus, o ypač žmonių trūkumas daro kaimiškus regionus dar labiau pažeidžiamais (Vidickienė et al. 2015).

Problematika. Ekonominiai, socialiniai, kultūriniai pokyčiai, įvykę vienai epochai bekeičiant kitą, turėjo ne tik teigiamų, bet ir neigiamų pasekmių, kurias matome šiandien. XVII Vyriausybės programoje nurodoma, jog „grėsmingiausia nepasitenkinimo gyvenimu Lietuvoje išraiška – nedidelis

gimstamumas bei masinė emigracija.“(LR Seimas, 2016). Analizuodami Statistikos departamento duomenis pastebime, kad gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai, išryškėję Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, yra gana intensyvūs iki šių dienų. Po 2013 metų mūsų valstybės gyventojų skaičius nebesiekia 3 mln. Naujausi duomenys, kuriuos pateikia Statistikos departamentas (2017), rodo, kad 2016 metų pradžioje Lietuvoje gyveno 2 849,3 tūkst. žmonių.

Nors gyventojų skaičius sumažėjo ir nuolat mažėja visoje Lietuvoje, tikėtina, jog dar sparčiau demografinė situacija blogėja kaimiškose savivaldybėse. Daugelyje Lietuvos kaimiškų teritorijų gyvenvietės nyksta, jų raidos reguliavimas paliktas vietinėms bendruomenėms, kurių galimybės esmingai keisti kaimo raidos kryptis – minimalios (Kriaučiūnas, 2013). Statistikos departamento (2017) duomenimis kasmet Lietuvos kaimai patiria apie 14 tūkst. žmogiškųjų išteklių nuostolių. Išvyko didžioji dalis energingų ir išsilavinusių žmonių. Apmaudu, bet likusieji kaimo žmogiškieji ištekliai yra problemiški ir dėl žemo išsilavinimo lygio, ir dėl motyvacijos dirbti arba net ieškoti darbo.

Jasačio (2007, 2012, 2014) atlikta teorinių šaltinių ir statistinių duomenų analizė rodo, kad žmogiškųjų išteklių mažėjimą lemia visas kompleksas priežasčių, iš kurių svarbiausios:

- 1) darbo vietų skaičiaus mažėjimas, kurį lemia atokesnėse vietovėse veikusių įmonių uždarymas arba dar veikiančių veiklos siaurinimas;
- 2) labai menkos galimybės rasti išsilavinimą ir profesinį pasirengimą bei asmenybės lūkesčius atitinkantį darbą jauniems išsilavinusiems asmenims;
- 3) nepakankamas vietos bendruomenių verslumas ir bendrų interesų įsisąmoninimas;
- 4) nepakankamas viešojo valdymo institucijų dėmesys atokesnių vietovių ekonominės veiklos skatinimui.

Daugirdo ir kt. (2008), Kriaučiūno ir kt. (2014) atlikti tyrimai rodo, jog svarbiausios retai apgyvendintų teritorijų problemos: bedarbiystė, darbo vietų stoka, naujų darbo vietų ir pramonės įmonių nekūrimas. Taigi, užmiesčio (neurbanizuotų - kaimiškųjų ir žemo urbanizacijos lygio - miestelių, mažųjų atokesnių miestų, kuriuose mažai pramonės, statybos transporto ir kitų neagrarinio verslo įmonių) didžiausia problema yra labai ribotos gyventojų įsidarbinimo galimybės. Vietovės, kurioms būdingos menkos užimtumo galimybės ir didžiajai visuomenės daliai sunkiai prieinamos socialinės paslaugos, tampa nepatrauklios ir nesaugios (Jasaitis, 2014, p. 53).

Didelis nedarbo lygis kaimuose lemia socialinės pašalpos gavėjų skaičių. Kaimuose taip pat gausu pensinio amžiaus žmonių. Kaimo gyventojų senėjimą lemia ne tik mažėjantis gimstamumas, bet ir jaunimo nenoras gyventi kaime (Žalioji knyga 2010). Nėra sudaryta sąlygų jaunimui užsiimti veikla, atitinkančia jų norimas įgyti profesijas. Stebima, jog jaunimas intensyviai palieka užmiesčio teritorijas, tikėdamiesi tokios veiklos, kuri nebus susijusi su agrariniu sektoriumi.

Vidickienė ir bendraautoriai (2015) teigia, kad jaunimui trūksta pramogų kaime. Atlikti tyrimai rodo, jog turi būti atkreiptas dėmesys į tai, kad didelė dalis jaunų išsilavinusių žmonių savo darbinę veiklą norėtų susieti su paslaugų sektoriumi (Vidickienė ir kt. 2015). Svarbu suvokti jaunimo užimtumo svarbą. Būtent ūkinės veiklos įvairinimas teikia galimybę jaunimui išbandyti naujas užimtumo formas, realizuoti save bei likti gyventi esamoje vietovėje. Apibendrintai galima teigti, kad užimtumas lemia gyvenimo kokybę, užtikrina asmenų gerovę. Užimtumas gali būti įvardijamas kaip pagrindinė priežastis, lemianti ekonomikos augimą ir pačių žmoniškųjų išteklių raidą.

Vaitekūnas (2008) akcentuoja, kad būtent gyventojai yra svarbiausi kiekvienos šalies ištekliai. Augantis gyventojų skaičius ir gerėjanti jų kokybinė struktūra užtikrina valstybės gerovę. Todėl pastaruosiu metu, kai mūsų valstybė kasmet praranda po keliasdešimt tūkstančių žmonių, žmoniškųjų išteklių nuostolių problema yra daugelio mokslininkų dėmesio centre.

Lietuvos mokslininkų laikraštyje „Mokslo Lietuva“ beveik kiekviename numeryje rašoma apie atokesnių regionų problemas, kurios lemia gyventojų skaičiaus mažėjimą. Jasaitis (2014) nagrinėdamas užmiesčio raidos problematiką pastebi, kad masiškas žmoniškųjų išteklių praradimas yra neapgalvoto valstybės strateginio planavimo pasekmė. Panevėžys jau prarado „didmiesčio“ statusą, nes jame nebėra 100 tūkst. gyventojų. Prie tokios pat ribos artėja ir Šiauliai, o visa Šiaurės Lietuva tapo niekaip iš nuosmukio neišlipančia ir vis didesnės šalpos reikalaujančia „problemine teritorija“.

Pasak Jasaičio (2010) situacija pasikeis tuomet, kai viešosios politikos formuotojai, matydami blogėjančią savivaldybių situaciją, ims energingai ieškoti galimybių pagerinti gyventojų, o ypač jaunų žmonių užimtumą. Jasaičio ir Ratkevičienės (2012) teigimu kaimo gyvenimo kokybė bus užtikrinta tuomet, kai bus pakankamai darbo vietų. Žaliosios knygos „Lietuvos kaimo ateitis“ (2010) diskusijų apibendrinime taip pat išskiriama, kad sprendimą gyventi kaimiškosiose savivaldybėse labiausiai lemtų galimybę rasti darbo vietą.

Arimavičiūtės (2012) teigimu pažangioms permainoms užtikrinti būtina tobulinti kaimo raidos sistemingą planavimą vietiniu lygmeniu. Pastebima, kad vietovių strateginis planavimas, kuomet į šį procesą yra įtraukiami vietos atstovai, yra ganėtinai naujas ir daug žinių reikalaujantis procesas. Pagrindinės permamos strateginio vietovių planavimo kontekste išryškėjo Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą. Planavimo procesas keitėsi iš esmės pradėjus įgyvendinti LEADER+ pobūdžio programą. Parama bandomosioms integruotoms kaimo plėtros strategijoms rengti jau 2004-2005 metais pasinaudojo 27 vietos veiklos grupės, kurios savo ruožtu ėmė rengti vietovių plėtros strategijas. Šiuo metu Lietuvoje veikia 51 Vietos veiklos grupė.

Taigi pritariant Vidickienės ir bendraautorių (2015) minčiai, galima teigti, jog tuštėjant sodyboms ir ištisiems kaimams, pagrindiniu kaimo politikos uždaviniu privalo išlikti siekis išvengti depopuliacijos kaimiškuose regionuose, nes kaimo vietovės rečiau apgyvendintos, ir net nedidelis

gyventojų skaičiaus sumažėjimas čia daro juntamą įtaką kaimo bendruomenės gyvenimui (Vidickienė ir kt., 2015).

Naujumas. Visos iki šiol nuo 1990 metų dirbusios Vyriausybės atokesniems regionams neskyrė pakankamo dėmesio. Todėl ir susidarė tokia padėtis, kad žmonės, nerasdami darbo gimtajame krašte, yra priversti emigruoti. 2016 m. gruodžio 6 d. Seimui pristatyta Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos ir Lietuvos socialdemokratų partijos koalicijos parengta XVII Vyriausybės programa. (LR Seimas, 2016). Dokumente tvirtinama, kad „Lietuvos kaime gyvena beveik trečdalis šalies gyventojų, todėl gyvybingo kaimo, tvarių jo bendruomenių išsaugojimas yra kertinis bet kurios atsakingos šalies likimą lemiantis Vyriausybės uždavinys.“ Vyriausybės programoje skiriamas ypatingas dėmesys skurdo ir regioninės atskirties įveikimui, įvertinus, jog Lietuvos kaimuose situacija išties bauginanti, susiimta investuoti į darbo vietų kūrimą regionuose, didinti regionų patrauklumą ir verslumą, taip pat užtikrinti kompleksines paslaugas ir užimtumo galimybes pagyvenusiems žmonėms. Vertinant Lietuvos kaimuose susiklosčiusią padėtį, naujosios Vyriausybės tikslas „yra sukurti darbo santykius, kurie skatintų žmones pasirinkti darbą ir gyvenimą Lietuvoje“ (LR Seimas, 2016).

Apibendrinus naujosios Vyriausybės tikslus galima teigti, kad didžiausios grėsmės šalia nedarbo Lietuvos kaimuose yra žmonių trūkumas, o ypač – kvalifikuotos darbo jėgos stoka regionuose. Visa tai daugiausiai emigracijos pasekmės, todėl dar vienas iš naujosios valdžios tikslų pastarąją pažaboti. Vyriausybės programos turinys atskleidžia, jog pagaliau susirūpinta atokesnių vietovių ekonomine padėtimi. Tačiau esamai padėčiai gerinti būtinas išskirtinis dėmesys. Turi būti atliekami išsamūs socioekonominiai tyrimai apimantys konkrečių vietovių esamos situacijos analizę. Būtinai veiksmų planas, kurį įvykdžius kaimiškųjų vietovių gyventojų padėtis imtų gerėti bent ilgalaikėje perspektyvoje. Taigi, pagrindinę šio tiriamojo darbo **problema** galima apibūdinti tokiais klausimais:

Kas sąlygoja žmogiškųjų išteklių situacijos pokyčius? Kaip užtikrinti gyvenimo kokybę kaimiškosiuose vietovėse? Kaip išnaudoti geografinį (rekreacinį ir kt.) potencialą ir sukurti darbo vietas iš žemės ūkio sektoriaus pasitraukiantiems darbuotojams? Kokie sprendimai gali sustabdyti vietovių tuštėjimą ir sudaryti sąlygas susigražinti išvykusiuosius?

Tyrimo objektas. Žmogiškųjų išteklių pokyčiai

Tyrimo dalykas. Žmogiškųjų išteklių pokyčiai Radviliškio rajone

Tyrimo tikslas: įvertinti dabartinę Radviliškio rajono situaciją, siekiant atskleisti naujas vietinių išteklių panaudojimo galimybes, ir pasiūlyti galimus sprendimo būdus žmogiškųjų rajono išteklių problemai spręsti.

Tyrimo uždaviniai:

1. Remiantis naujausia mokslinė literatūra, įvardyti žmoniškųjų išteklių kaimiškosiose vietovėse problematikos aspektus.

2. Pagal pasirinktą metodiką išanalizuoti naujausius žmoniškųjų išteklių situacijos pokyčius Radviliškio rajone bei atskleisti vietinių išteklių panaudojimo galimybes, siekiant tose vietovėse sukurti naujas darbo vietas.

3. Naudojantis atliktu empiriniu tyrimu pateikti rekomendacijas, kaip efektyviai išnaudoti vietovės potencialą sprendžiant rajono žmoniškųjų išteklių problematiką.

Hipotezė: Vietovės gebėjimas išnaudoti turimus išteklius bei gamtinį, rekreacinį, geografinį ir pan. potencialą užtikrina pranašumą kitų vietovių atžvilgiu, o tai pritraukia gyventojus. Todėl vietos politikos veikėjai galėtų ženkliau prisidėti prie Radviliškio rajono pažangos ir gyvenimo kokybės užtikrinimo, įvairinant atokesnių vietovių ekonominę veiklą, išnaudojant gamtinį, turizmo, verslo plėtros potencialą, kuriant tokias teisingas ir politines priemones kurios sudarytų sąlygas naujoms darbo vietoms kurtis ir žmoniškųjų rajono išteklių situacijai keistis.

Tyrimo metodai:

1. Mokslinės, teisinės ir statistinės literatūros analizė.
2. Antrinė duomenų analizė
3. Anketinė apklausa, atliekant pagrindinį empirinį tyrimą.

Tyrimo rezultatų sklaida. Tyrimo rezultatai pristatyti jaunųjų tyrėjų tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Socialinių ir humanitarinių mokslų aktualijos“ straipsnyje „Žmoniškųjų išteklių kaita Lietuvoje 2010-2015. Užmiesčio vietovių situacijos pokyčiai: Radviliškio rajono atvejis“, vykusioje 2016 m. balandžio mėn. 14 d. Parengtas pranešimas „Žmoniškųjų išteklių struktūros pokyčiai: Radviliškio rajono atvejis, skirtas 9-ajai Jono Prano Aleksos tarptautinei mokslinei konferencijai „Šiuolaikinio kaimo vizija: kaimiškųjų vietovių ekonominio ir sociokultūrinio vaidmens stiprinimas“, įvykusiai 2016 m. rugsėjo 23-24 d. Parengti du straipsniai mokslo darbų leidiniui „Kaimo raidos kryptys žinių visuomenėje“, 2016, 1(7).

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, teorinė dalis, metodologinė dalis, empirinė dalis. Įvade pateikiamas tyrimo aktualumas, problematika, naujumas. Taip pat išskirtas tyrimo objektas, dalykas, tikslas ir uždaviniai, iškelta hipotezė, bei aprašyta tyrimo rezultatų sklaida. Pirmojoje darbo dalyje išanalizuoti teoriniai žmoniškųjų išteklių problematikos aspektai kaimiškųjų vietovių situacijos pokyčių kontekste. Antrojoje darbo dalyje pateikiama tyrimo metodologija. Trečiojoje magistro darbo dalyje nagrinėjama Radviliškio rajono ekonominė ir socialinė situacija. Darbo pabaigoje yra pateikiamos išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, priedai.

Darbo apimtis: 95 puslapiai. Jame yra 26 paveikslai ir 15 lentelių. Darbe yra 4 priedai.

1. ŽMOGIŠKŲJŲ IŠTEKLIŲ PROBLEMATIKA KAIMO SITUACIJOS POKYČIŲ KONTEKSTE

1.1. Užmiesčio raidos samprata ir bruožai

Siekiant suvokti užmiesčio raidos sampratą, visų pirmą tikslinga apibrėžti pačios kaimo vietovės sąvoką. Sutinkama įvairių kaimo sąvokos sampratų. Nors sąvoka kaimas traktuojama gana panašiai, tačiau galima išvelgti ir tam tikrus skirtumus. Kasdieninėje vartosenoje įprasta kaimu laikyti retai apgyventą vietovę, kurioje dauguma gyventojų yra užimti agrariniame sektoriuje (Jasaitis, 2014, p. 9). Melnikienė (2005) pabrėžia, kad kaimo vietovė – tai teritorija, kurioje dominuoja natūrali gamtinė aplinka, o gyventojams būdinga nedidelė koncentracija. Kaimo gyvenamųjų vietovių savita socialinė ir kultūrinė infrastruktūra lemia joms būdingą gyvenseną, santykius, regioninę kultūrą.

Poviliūno (2002) teigimu, kaimas suprantamas kaip tam tikra teritorija, su gamtos ir žmonijos suformuotu kraštovaizdžiu, tam tikru gyventojų skaičiumi, jų gyvenimo sąlygomis bei kokybe, vienokia ar kitokia gamybinės bei socialinės sferos objektų santalka bei atitinkamomis veiklos kryptimis, regionine kultūra ir gyvensena. Panašiai kaimas traktuojamas buvo prieš beveik keletą dešimtmečių mokslininkų – Treinio ir Baleženčio (1999). Pasak jų, kaimo vietovė – tai teritorija, kurioje dominuoja natūrali gamtinė aplinka, o didžioji žemės naudmenų dalis naudojama žemės ūkiui, miškininkystei, žvejybai, rekreacijai ir nedidelė gyventojų, sudarančių teritorines kaimo bendruomenės, koncentracija.

Šiuo metu Lietuvos kaimo plėtros programoje 2014-2020 metams, kaimo vietovės sąvoka traktuojama kaip „viensėdis, kaimas, miestelis, miestas ar kita gyvenamoji vietovė, kurios gyventojų skaičius neviršija 6 tūkst., jei priemonės ir (arba) veiklos srities aprašyme nenurodyta kitaip“ (LR Žemės ūkio ministerija, 2016). Taip pat Žemės ūkio, maisto ūkio ir kaimo plėtros įstatyme kaimo vietovė apibrėžiama taip – „kaimas, miestelis ar miestas, kurio gyventojų skaičius neviršija šešių tūkstančių“ (Žin. 2008, Nr. 81-3174).

Jasaitis (2014, p. 9) analizuodamas užmiesčio raidos problematiką pastebi, jog vyrauja toks supratimas, kad kaimo gyventojų išsilavinimas yra gerokai žemesnis, negu miestiečių, jų darbo našumas – gana žemas, pragyvenimas – sunkus, gyvenimo kokybė – nepakankama, laisvalaikis – primityvokas, perspektyvų suvokimas – miglotas. Kaimas apibrėžiamas lyg priešingybė miestui, kaip tankiai užstatytai teritorijai, kurioje susitelkusios pramonės įmonės, švietimo ir kultūros įstaigos, akivaizdžiai aukštesnė teikiamų socialinių paslaugų kokybė.

Nors Melnikienė ir Vidickienė (2010) akcentuoja, kad XXI a. kaimas yra iš esmės pasikeitęs, tačiau aptartų sampratų turinys atskleidžia, jog kaimas vis dar vertinamas kitaip. Štai kodėl Jasaitis

(2014, p. 9) konstatuoja, kad minėtos kaimo sampratos yra susiformavusios, remiantis kelių dešimtmečių senumo vaizdiniais, tačiau jos iki šiol vyrauja tarp miestiečių, sudarančių per du trečdalius Lietuvos gyventojų ir lemiančių strateginius valstybės raidos klausimus. Įdomu tai, kad pereinant iš industrinės į žinių visuomenę formuojasi nauja žmonių gyvensena ir vertybės, smarkiai keičiasi ekonominė, socialinė ir kultūrinė kaimo aplinka. Dėl to tenka keisti kaimo raidos politikos sampratą ir kaimą traktuoti kaip teritorinį, o ne sektorinį darinį, nes laikai, kuomet nacionalinės politikos formuotojai tarp „kaimo“ ir „žemės ūkio“ sąvokų galėjo dėti lygybės ženklą, jau praeityje (Melnikienė, Vidickienė 2007). Įvertinus tai, kad šiandieninis kaimas nebeatitinka nusistovėjusios sampratos, Melnikienė ir Vidickienė (2007) siūlo dvimatį regionų skirstymą į kaimo ir miesto kategorijas, pakeisti bent kelių rūšių regionų tipų išskyrimu pagal jų kaimiškumo laipsnį.

Kylant diskusijoms, ar susiformavusi kaimo samprata atitinka šiandienos aktualijas, išryškėjo būtinybė tikslinti kaimo vietovės sampratą. Europos Komisijos užsakymu dar XX a. pabaigoje parengtoje studijoje „Europos kaimiškųjų vietovių tipologija. Naujosios miesto ir kaimo partnerystės Europoje link“ (1999) akcentuojama, kad „kaimas jau nebėra žemės ūkio veiklos sinonimas. Tai sritis, pasižyminti ūkinės veiklos įvairove, įskaitant šiuolaikinę pramonę ir paslaugų sistemą. Anot Jasaičio (2014, p. 10) studijoje pateikiamos dvi plačiausiai naudojamos vietovių klasifikavimo metodikos. Pagal OECD metodiką vertinama, kuri regiono gyventojų dalis priklauso kaimo bendruomenei ir yra užimta agrariniame sektoriuje. Remiantis šiuo kriterijumi vietovės skirstomos į:

- 1) vyraujantis kaimiškasis profilis, kai daugiau kaip 50 proc. gyventojų priklauso kaimo bendruomenėms;
- 2) ryškus kaimiškasis profilis, kai nuo 15 iki 50 proc. gyventojų priklauso kaimo bendruomenėms;
- 3) vyraujantis miestiškas profilis, kai mažiau kaip 15 proc. gyventojų yra kaimo bendruomenių nariai.

Kita populiari metodika – EUROSTAT remiasi gyventojų skaičiaus viename kvadratiname kilometre rodikliu, leidžiančiu įvertinti vietovės apgyvendinimo laipsnį:

- 1) tankiai apgyvendintos sritys, kuriose yra daugiau kaip 500 gyventojų viename kvadratiname kilometre, o bendras gyventojų skaičius toje vietovėje yra daugiau kaip 50 tūkst. Šiai grupei priskiriamos Vakarų Europai būdingos susisiekiančių miestų, miestelių ir priemiesčių sritys;
- 2) vidutiniško tankumo sritys, kuriose yra nuo 100 iki 500 gyventojų viename kvadratiname kilometre, o bendras gyventojų skaičius vietovėje – ne mažesnis kaip 50 tūkst.;
- 3) retai apgyvendintos sritys, kuriose yra mažiau kaip 100 gyventojų viename kvadratiname kilometre (Jasaitis, 2014, p. 10).

Taigi, sutinkama įvairių užmiesčio ir, siauriau imant, kaimo vietovės sampratų. Identifikuota, jog sutinkamos kaimo vietovės sampratos nebeatitinka šiandienos aktualijų. Tad, atsižvelgiant į tai

mokslininkai siūlo tikslinti kaimo sampratos turinį. Netinkamas suvokimas lemia netinkamų kaimo politikos formuotojų priemonių parinkimą. Ypatingai viešojo sektoriaus institucijos privalo gebėti valdyti pasikeitimus ir priimti tinkamus sprendimus, kadangi veiklos rezultatus vertina visuomenė. Atsižvelgiant į tai, kad egzistuoja žmoniškųjų išteklių gerovės ir vietos raidos (Vaitekūnas 2002) tarpusavio ryšys, galima teigti, jog nepopuliarūs viešojo sektoriaus sprendimai gali būti įvardijami kaip priežastys, lemiančios vietovių tuštėjimą.

Pati kaimo plėtros sąvoka gali būti traktuojama kaip daug ką apimantis procesas. Jasaičio (2006, p. 218) teigimu „šiuolaikinėje, vis labiau globalizacijos procesų veikiamoje visuomenėje kaimo plėtros procesai iškilo tarp pačių svarbiausių sričių, kuriomis tenka domėtis ne tik žemdirbiams ir gamtosaugininkams, bet ir politikams bei ūkinės veiklos organizatoriams, kultūros ir švietimo specialistams, sveikatos ir socialinės apsaugos darbuotojams. Išspręsti kaimo plėtros problemas įmanoma tik pasitelkus pačių kaimiškųjų vietovių bendruomenių narius“.

Neatsitiktinai kaimo plėtra suvokiama kaip fenomenas, kaip strategija ir kaip disciplina. Atkočiūnienė ir bendraautorai (2004) detalizuodami minėtąją sąvoką teigia, kad „kaip fenomenas kaimo plėtra yra įvairių fizinių, technologinių, ekonominių, sociokultūrinių ir institucinių veiksmų sąveikos galutinis rezultatas. Kaip strategija kaimo plėtra yra sukurta pagerinti ekonominę ir socialinę gerovę kaimo žmonėms. Kaip disciplina – tai tarpdiscipliniškumas gamtos, technologinių (žemės ūkio), socialinių, psichologijos, inžinerijos, humanitarinių ir politikos mokslų“.

Žemės ūkio, maisto ūkio ir kaimo plėtros įstatyme kaimo plėtra apibrėžiama kaip: „kaimo vietovių gyventojų gyvenimo ir darbo sąlygų kokybės gerinimas, kaimo vietovių ekonominės ir socialinės struktūros tobulinimas, bendruomeninių ryšių stiprinimas siekiant užtikrinti ekonominę ir socialinę sanglaudą, saugoti ir kurti darbo vietas, skatinti alternatyviąją veiklą kaime, saugoti ir puoselėti etninę kultūrą, kraštovaizdį ir gamtinę aplinką“ (Žin. 2008, Nr. 81-3174).

Mokslinėje literatūroje teigiama, kad dabar jau ima vyrauti naujesnis požiūris į kaimo plėtros procesus. Žukovskio (2009) teigimu „naujausias požiūris į kaimo plėtros procesus susijęs su darnios, kartais dar vadinamos subalansuota arba tolydžia, plėtros sąvoka. Darni kaimo plėtra reiškia, kad skatinamas ne tik saugojimas, bet ir darnus naudojimas, t. y. visų tikslų derinimas tenkinant kiekvienos srities keliamus reikalavimus ir pan. <...>. Be to, kaimo plėtros dalyviai turi aiškintis ne tik esamus, bet ir potencialius kaimo vietovės išteklius bei galimybes glaudžiai sąveikauti su įvairiausiomis valstybės institucijomis ir kitų kaimo vietovių partneriais“.

Kaimo plėtros 2014-2020 m. strategijoje išskiriami šeši ES prioritetai. Valstybės narės ir regionai rengia savo kaimo plėtros programas atsižvelgdami į jų teritorijose kylančius poreikius ir siekdami įgyvendinti bent keturis prioritetus. Pagrindiniai darnios plėtros tikslai (Europos..., 2016) yra šie:

- 1) skatinti žinių perteikimą ir inovacijas žemės ūkyje, miškininkystėje ir kaimo vietovėse;

2) didinti visų rūšių žemės ūkio perspektyvumą ir konkurencingumą ir skatinti novatoriškas ūkininkavimo technologijas bei tvarų miškų valdymą;

3) tobulinti maisto grandinės organizavimą, didinti gyvūnų gerovę ir geriau valdyti riziką žemės ūkyje;

4) atkurti, išsaugoti ir pagerinti su žemės ūkiu ir miškininkyste susijusias ekosistemas;

5) skatinti efektyvų išteklių naudojimą ir remti perėjimą prie klimato kaitai atsparios mažo anglies dioksido kiekio technologijų ekonomikos žemės ūkio, maisto ir miškininkystės sektoriuose;

6) skatinti socialinę įtrauktį, skurdo mažinimą ir ekonominę plėtrą kaimo vietovėse.

Šiaulių universitete 2005-2014 metais veikęs Kaimo plėtros tyrimo centras parengė šiuolaikinę užmiesčio raidos kryptių koncepciją. Pastarojoje išskirtos tokios kaimo plėtros kryptys (Jasaitis, 2006):

1) „stambūs, specializuoti ūkiai, naudojantys moderniausias technologijas, galintys konkuruoti visoje ES ir transatlantinėje rinkoje;

2) vietos rinkos poreikius tenkinantys, operatyviai prie jos pokyčių prisitaikantys šeimos ūkiai, optimaliai išnaudojantys turimą žemės sklypą, tampantys pagrindiniais kraštovaizdžio, etnografinio ir dorovinio paveldo saugotojais kaimiškose vietovėse;

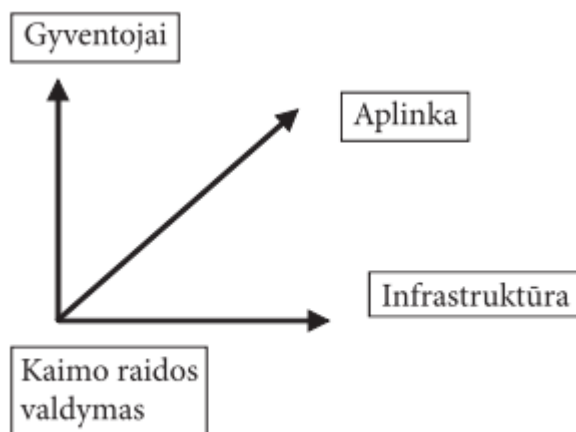
3) netradicine žemės ūkio ir alternatyviaja (ne žemės ūkio) veikla užsiimantys universalios paskirties ūkiniai dariniai, plėtojantys amatus, paslaugas, kaimo turizmą, t. y. smulkųjį ir vidutinį verslą;

4) pavyzdiniai mokomieji įvairios paskirties ūkiai, išbandantys naujausias technologijas, įrangą, naujas produkcijos rūšis;

5) miestuose dirbančių specialistų įsikūrimas kaime, jų indėlis rengiant regionines ir vietines strategijas, puoselėjant kultūrinę veiklą, skatinant kaimo vietovių ekonominę ir kultūrinę bendradarbiavimą“.

Zaleckienė (2007) akcentuoja, jog svarbu „pasiiekti, kad kaimas būtų patraukli ir saugi gyventi vieta, su gera infrastruktūra, gyvybingais verslais, sveika aplinka, išsaugotu ir puoselėjamu kraštovaizdžiu. Kai bendruomenė iš nieko įkuria pirtį, renovuoja griūvančius namus, suorganizuoja grandiozines šventes, tai yra didžiulis indėlis, priverčiantis žmones pasilikti kaime. Nepalikti kaimo, kurti jo ateitį – tai ir yra tikroji kaimo plėtra“.

Beveik prieš dešimtmetį Lietuvos mokslininkės, atsižvelgiant į tai, kad kaimo plėtra susijusi su įvairių sričių integravimo ir tobulinimo galimybėmis, išskyrė svarbiausius kaimo raidos aspektus bei nurodė tarpusavio sąveiką (Melnikienė, Vidickienė 2007). Įvardyti kaimo raidos aspektai išliko aktualūs iki šių dienų (žr.1 pav.).

1.1 pav. Svarbiausi stebimi kaimo raidos aspektai ir jų tarpusavio sąveika.
Šaltinis: Melnikienė, R., Vidickienė, D. (2007)

Apibendrinus 1.1 pav. galima teigti, kad gyventojai, aplinka ir infrastruktūra turi įtakos kaimo raidai. Šie veiksniai gali būti įvardijami kaip vietovės vystymosi sėkmės veiksniai. Melnikienė ir Vidickienė (2007), apžvelgdamos naujausias kaimo raidos teorijas ir jos skatinimui panašaus į Lietuvą išsivystymo lygio šalyse naudojamas kaimo politikos priemones (Bryden, 2003; Ellis, 2001; OECD, 2006; Scenar, 2007; Storti et al., 2004), dabartiniame etape siūlo išskirti šiuos strateginius kaimo raidos sėkmės veiksnius:

1. Gyventojų blokas - tam tikro kaimo gyventojų reprodukcijos lygio palaikymas, kitaip tariant, kaip sekasi į kaimišką vietovę pritraukti žmones.
2. Infrastruktūros blokas - svarbiausių paslaugų prieinamumo kaime užtikrinimas;
3. Ekonominės aplinkos blokas - kaimo gyventojų pragyvenimo šaltinių įvairovės skatinimas, tai apima alternatyvių ekonominių veiklų skatinimą vietovėje.
4. Socialinės aplinkos blokas - bendradarbiavimo skatinimas;
5. Gamtinės aplinkos blokas - gamtos išteklius tausojančių technologijų naudojimas;
6. Kaimo raidos valdymo blokas - kaimo raidos planavimo, administravimo bei tyrimų plėtra ir tobulinimas.

Taigi pastebima, kad kaimo plėtra sudėtingas ir daug ką apimantis procesas. Galima konstatuoti, kad išskirti blokai yra aktualūs šiomis dienomis ir apima visus tobulintinus aspektus, kurių dėka kaimas vystosi ir tampa patrauklesnis gyventi. Sukuriama galimybė užsiimti poreikius ir lūkesčius atitinkantį darbą, mažinama atskirtis tarp kaimo ir miesto. Tad, atsižvelgiant į kaime vykstančių procesų sudėtingumą privalu kaimo raidos procesą nuolat stebėti, analizuoti ir valdyti.

1.2. Kaimo situacijos pokyčiai

Dabartinė kaimo situacija Lietuvoje yra nepavydėtina. Kaip teigia Jasaitis ir Ratkevičienė (2012) „nuo Nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje kaimas išgyveno tokias permainas, kurioms sunku rasti analogus bet kurioje kitoje valstybės viešojo gyvenimo srityje.“ Vidickienė (2007), vertindama kaimo situaciją, teigia, kad labai svarbu suvokti, jog žemės ūkio vaidmuo Lietuvos kaimuose kardinaliai pakito. Taip yra todėl, kad „dvidešimt pirmasis amžius apibūdinamas kaip poindustrinis ekonomikos raidos etapas, kuriame žmonės atsidūrė visai kitomis vertybėmis pagrįstame pasaulyje“ (Vidickienė 2007). Paprastai tariant, pereinant iš industrinės ekonomikos, kurios pagrindas buvo masinė žemės ūkio produkcijos gamyba, į poindustrinį etapą, kur svarbiausi tampa žmogiškieji išteklių ir jų žinios pastebimas ryškus vertybių pokytis t. y. pirmenybė teikiama ne daiktams, o neapčiuopiamiems dalykams: žinioms, vertybėms, orientacijoms, ilgalaikiai strategijai ir kt.

Vidickienė ir Melnikienė (2014), apibendrinamos užsienio autorių (Isserman, 2000; OECD, 2006; Stauber, 2001; Иноземцев, 1998; 2000 ir kt.) požiūrius, įvardija esminius dviejų ekonominių sistemų skirtumus (žr. 1.1 lentelė). Pasak autorių šie skirtumai „turėjo ir turės įtakos ir kaimo situacijai bei kaimo politikai“ .

1.1 lentelė

Industrinės ir poindustrinės ekonomikų pagrindiniai skirtumai

XX a. industrinė ekonomika	XXI a. poindustrinė ekonomika
Pagrindinis išteklius – įrengimai, galintys pakeisti fizinę žmogaus jėgą	Pagrindinis išteklius – žinios Didelė dalis žinių (neišreikštinės žinios) neatskiriamos nuo žmogaus – jų turėtojo
Ekonomikos augimas (angl. growth)	Ekonomikos vystymas, tobulinimas (angl. development)
Masiškumas (gamybos, prekybos, vartojimo)	Individualizavimas (valdymo, gamybos, prekybos, vartojimo)
Darbo našumas svarbus rodiklis vertinant ekonominę sėkmę	Darbo našumas, jei naujas technologijas kuriame patys, negali būti didelis, sėkmė turi būti matuojama kitais rodikliais
Vyrauja materialinių gėrybių gamyba	Vyrauja idėjų gamyba
Mechaniniai sugebėjimai	Išsilavinimas
Materialinių gėrybių vartojimas turi ribas	Kiekvienas naujas informacinių produktų ir žinių vartojimo aktas tampa pagrindu plėtoti šių dalykų vartojimą
Investicijos – nacionalinio produkto dalis, išimama iš vartojimo	Akcentuojant intelektualio kapitalo reinvestavimą, ekonominis augimas gali būti pasiektas nemažinant vartojimo, nes materialiosios investicijos nebėra tokios svarbios. Kartu mažėja taupmenų vaidmuo
Darbas centralizuotas, vyksta fabrikuose	Darbas decentralizuotas, vyksta už fabrikų ribų (verslo aplinkoje ir namuose)
Prekės vertę lemia jos materialios, išmatuojamos savybės	Prekės vertę vis labiau didina nematerialios, sunkiai išmatuojamos savybės

Šaltinis: sudaryta pagal Vidickienė, Melnikienė (2014, p. 68).

1.1 lentelėje konkretizuojami industrinės ir poindustrinės ekonomikos skirtumai. Kaip esminius ir svarbiausius, kurie lėmė sparčius pokyčius kaime, galima įvardyti tai, jog poindustrinėje ekonomikoje pagrindas yra ne materialinės gėrybės, o pati idėja. Labai svarbiu aspektu tapo asmuo ir jo žinios, jo išsilavinimas, jo gebėjimai. „Todėl prognozuojant, kokie klausimai ir jų sprendimo būdai bus aktualūs ateityje kaimo politikoje, būtina atsižvelgti į visus šiuos pasikeitimus, nes daugelis čia nurodomų poindustrinės visuomenės bruožų apverčia aukštyn kojomis įsigalėjusį supratimą, kas svarbu siekiant sėkmės“ (Melnikienė, Vidickienė 2014 p. 69).

Siekiant esminių pokyčių kaimiškose vietovėse įvairiais laikotarpiais buvo taikomos tam tikros kaimo raidai spartinti skirtos politikos priemonės. Melnikienė ir Vidickienė (2014 p. 106), analizuodamos Lietuvos kaimo politiką po nepriklausomybės atkūrimo istoriniu požiūriu, siūlo išskirti tris kaimo raidai spartinti naudojamų politikos priemonių taikymo laikotarpius:

1. Pirmasis laikotarpis apima metus nuo nepriklausomybės pradžios 1990 m. iki 1997 m. Šio laikotarpio priemonės buvo skirtos privačių ūkininkų ūkių kūrimosi skatinimui ir žemės ūkio sektoriaus prisitaikymui prie rinkos santykių palengvinti.

2. Antrasis laikotarpis truko nuo 1998 iki 2003 m. Šio laikotarpio priemonės buvo įgyvendinamos pasirengimo Lietuvos narystei ES metu ir buvo skirtos priartinti Lietuvos ūkininkų, žemės ūkio produkcijos perdirbėjų ir kaimo gyventojų gyvenimo ir darbo sąlygas prie situacijos ES šalyse.

3. Trečiasis laikotarpis prasidėjo nuo 2004 m., Lietuvai tapus ES nare. Mūsų šalyje pradėtos įgyvendinti aktualiausios ES rekomenduojamos paramos kaimo vystymui ir žemės ūkiui skirtos priemonės. Šio laikotarpio priemonės daugiau orientuotos į šiuolaikiško agrarinio sektoriaus ir kaimo kaip gyvenamosios vietovės vystymą.

Kaimo raidai spartinti skirtų priemonių rinkiniai reikalavo konkrečių uždavinių suformulavimo. Atsižvelgiant į kaime vykstančius pokyčius „pamažu įsisąmoninta būtinybė suformuoti specialią kaimo plėtros politiką, kurios svarbiausi uždaviniai (Jasaitis 2006) :

- 1) ūkinės veiklos įvairinimas ir naujų darbo vietų kūrimas;
- 2) kaimo fizinės ir socialinės infrastruktūros pertvarkymas, atsižvelgiant į didėjančią gyventojų, neužimtų pirminėje žemės ūkio gamyboje, skaičių ir jų specifinius poreikius;“
- 3) kaimo gyventojų pilietinio aktyvumo ir atsakomybės ugdymas, tam pasitelkiant kaimo bendruomenės ir kitus visuomeninius darinius;
- 4) griežtas gamtosauginių reikalavimų laikymasis ir kraštovaizdžio puoselėjimas, išryškinęs ekologinio ūkininkavimo svarbą
- 5) kaimo kultūrinio savitumo, jo etnografinio ir dorinio paveldo išsaugojimas ir puoselėjimas, į šį paveldą žiūrint kaip į galimybę įveikti poindustrinės visuomenės narių susvetimėjimą atkurti kaimynišką piliečių bendravimą sustiprinti bendrųjų tautos ir valstybės siekių suvokimą.

Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtros 2014–2020 metų strategijoje akcentuojama tausaus gamtos išteklių valdymo svarba, rūpinimosi aplinka, kaimo vietovėmis, darni teritorinė plėtra visose kaimo vietovėse, suteikiant vietos gyventojams daugiau galimybių, didinant pajėgumą ir gerinant vietos sąlygas bei kaimo ir miesto vietovių sąsajas (LR ŽŪM, 2016). Įvertinant žemės ūkio ir kaimo plėtros svarbą visuomenei, atsižvelgiant į Lietuvos pažangos strategiją „Lietuva 2030“, žaliąją knygą „Lietuvos kaimo ateitis“, strategiją „Europa 2020“, remiantis Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto moksliniais tyrimais ir konsultuojantis su socialiniais partneriais, nustatomos Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtros 2014–2020 metų strateginės kryptys. ES žemės ūkiui ir kaimo plėtrai 2014–2020 metų laikotarpiu keliami pagrindiniai uždaviniai yra (Žemės ūkio ..., 2014):

1. Žemės ūkio konkurencingumas;
2. Tausus gamtos išteklių valdymas;
3. Darnus teritorinis vystymasis.

Savivaldybėms (strateginio valdymo požiūriu) privalu gebėti valdyti turimus išteklius, suvaldyti vykstančius neigiamus procesus, sudaryti sąlygas rajono konkurencingumui augti. Konkurencingumas ir inovacijos, priimant bet kokio pobūdžio sprendimus, formuojant strateginius veiklos planus, ar ilgalaikes strategijas, turėtų tapti vietos valdžios siekiama. „Todėl būtina naujas idėjas ir novatorišką mąstymą skirti viešajam administravimui, nes tai neatsiejama globalaus pasaulio valdymo tobulinimo kryptis, nulemianti politines veikimo kryptis ir subordinuojanti politinius, teisinius, ekonominius ir socialinius veiksmus dirbti tam, kad būtų patenkinti piliečių poreikiai ir būtų didesnis šio proceso efektyvumas“ (Domarkas, Juknevičienė 2010).

Pastebima, kad esminius kaimo situacijos pokyčius lėmė vienos epochos keitimas kita. Pereinant iš industrinio į žinių visuomenės etapą išryškėjo visai kiti veiksniai, lemiantys vietovės sėkmę, gyventojų, viešosios politikos formuotojų prioritetus. Kaimas suvokiamas ne kaip agrarinio sektoriaus sinonimas, o kaip vietovė, kurioje galima užsiimti alternatyvia veikla, plėtoti paslaugų sektorių, siekti švarios ir saugios aplinkos, ieškoti inovatyvių sprendimo būdų esamai situacijai gerinti.

Siekiant tvaraus Europos kaimiškųjų vietovių vystymosi buvo sudarytos sąlygos imtis iniciatyvos ir aktyviai dalyvauti vietinėse kaimiškųjų vietovių vystymo programose. Iki tol priemonės, skirtos užtikrinti kaimo raidą, buvo nukreiptos į žemės ūkio sektoriaus pokyčių skatinimą. Sprendimų priėmimo atsakomybė tekdavo nacionaliniu arba regioniniu lygmeniu, kitaip tariant buvo naudojamas „iš viršaus į apačią“ metodas. Siekiant skatinti vietos bendruomenės įsitraukti į sprendimų priėmimo procesą imtas taikyti iš „apačios į viršų“ sprendimų priėmimo metodas.

Europos Komisijos leidinyje „LEADER“ metodas: pagrindai“ nurodoma, jog 1991 m. pradėtas taikyti „LEADER“ sudarė ES kaimo vietovėms sąlygas aktyviai kurti savo ateitį (LEADER, 2006). Teigiama, kad „LEADER“ metodas yra priemonė, kuri gerai veikia įvairiomis aplinkybėmis ir

skirtingų tipų vietovėse, todėl naudojant šį metodą kaimo politikos formavimo mechanizmą galima pritaikyti labai įvairiems kaimo vietovių poreikiams. Dėl to jis tapo sudėtine kaimo plėtros politikos dalimi. „LEADER“ metodas, skatinantis vietos gyventojus ir organizacijas dalyvauti rengiant ir įgyvendinant tvariojo vystymosi strategiją, yra vertinga kaimo politikos priemonė.

Jasaitis (2006) pabrėžia, kad svarbiausias LEADER programos bruožas – vietos bendruomenių vaidmens stiprinimas. Šis bruožas svarbus tuo, kad kaimo bendruomenės tampa aktyviu partneriu, atsakingu tiek už šių vietovių ekonomiką, tiek už socialinių uždavinių sprendimą.

Pagrindinis Programos LEADER tikslas kaimo plėtros srityje – skatinti tolygią regionų plėtrą, gerinti gyvenimo kokybę kaime, spręsti socialines, ekonomines ir aplinkos problemas pasitelkus vietos gyventojus, kaimo nevyriausybinės organizacijas, vietos verslininkus, vietos valdžios institucijas ir kitus kaimo plėtros dalyvius (LEADER Lietuva, 2016).

LEADER priemonės apžvalgoje (LEADER Lietuva, 2016) teigiama, kad LEADER iniciatyva Lietuvoje buvo pradėta įgyvendinti 2004 metais, Lietuvai įstojus į ES. Senosiose ES valstybėse narėse tuo metu buvo įgyvendinamas jau trečiasis LEADER iniciatyvos etapas. Lietuvoje, kaip ir kitose naujosiose ES šalyse, LEADER iniciatyva buvo pavadinta bandomąja LEADER+ pobūdžio priemone. LEADER+ buvo finansuojama pagal Lietuvos 2004–2006 m. bendrąjį programavimo dokumentą, skirtą ES struktūrinių fondų lėšoms įsisavinti. Įgyvendinant LEADER+ buvo remiamos dvi veiklos sritys – „Įgūdžių įgijimas“ ir „Bandomosios integruotos strategijos“ (toliau – bandomosios strategijos). Veiklos srities „Įgūdžių įgijimas“ tikslas – suteikti kaimo vietovių gyventojams įgūdžių, reikalingų bandomosioms strategijoms parengti.

Parama bandomosioms integruotoms kaimo plėtros strategijoms rengti jau pirmaisiais metais pasinaudojo 27 vietos veiklos grupės. Parengtos VVG bandomosios strategijos buvo vertinamos užsienio ekspertų. Iš pateiktų bandomųjų strategijų, geriausiomis pripažinta 10-ies VVG strategijos, kurioms buvo skirta po 508 tūkst. litų. Paramą bandomosioms strategijoms įgyvendinti gavo „Aukštaitijos bendruomenių asociacija“, Dzūkijos, Švenčionių, Šalčininkų, Joniškio, „Šiaurės Vakarų Lietuvos“, „Pajūrio iniciatyvos“, Ukmergės, Nemuno, ir Kelmės VVG. Šiuo metu Lietuvoje, kaip jau minėta, yra įsikūrusios 51 Vietos veiklos grupės.

Internetinio portalo „LEADER Lietuva“ duomenimis „bandomųjų integruotų strategijų įgyvendinimas bendram tikslui pasiekti sujungė įvairius strategijos vykdytojo atstovaujamoje teritorijoje veikiančius subjektus. Vietos projektus rašė ir įgyvendino ne tik bendruomenės, jų centrai, komitetai, sąjungos, bet ir ūkininkai bei verslininkai, ugdymo įstaigos: darželiai, bendrojo lavinimo mokyklos, technologijos ir verslo mokyklos, profesinio rengimo centrai ir kt.“ (LEADER Lietuva, 2016)

Atsižvelgiant į dabartinę kaimo situaciją ir jame vykstančius pokyčius, kaimo raidos procesus būtina stebėti ir nuolat valdyti. Išanalizavus įvairią mokslinę literatūrą pastebima, kad kaimo raida

nėra suvokiama kaip savaeigis procesas, kadangi kaskart taikomos įvairios kaimo raidai spartinti skirtos politikos priemonės. Išvelgiama, jog ypač LEADER programos taikymas iš esmės keičia situaciją kaimuose. Pokyčiai vyksta dėl to, jog gyventojams sudarytos sąlygos imtis iniciatyvos, dalyvaujant sprendimų priėmimo procese. Pabrėžiama, kad ši programa gali būti svarbus veiksnys, skatinantis ieškoti novatoriškų senų ir naujų kaimo problemų sprendimo būdų, ir tampa savotiška laboratorija, kurio - kuriami vietos pajėgumai ir išbandomi nauji kaimo bendruomenių poreikių tenkinimo būdai (LEADER įgyvendinimo apžvalga..., 2008).

1.3. Kaimiškųjų vietovių gyventojų problematikos aspektai

Siekiant išlaikyti kaimą gyvybingą, svarbu tinkamomis priemonėmis spręsti kaimiškųjų vietovių problemas. Vienas iš minėtų ir gana grėsmingų procesų kaimo vietovėse – žmogiškųjų išteklių nuostolių problema.

Analizuojant žmogiškųjų išteklių problematikos aspektus, labai svarbu patikslinti žmogiškųjų išteklių koncepciją, kadangi daugelis mokslininkų pastarąją nagrinėja organizacijų lygmenyje ir dažniausiai įvardija kaip darbo jėgą, personalą.

Vaitekūnas ir Stefanenkova (2011) cituodami Bagdonavičių (2002) akcentuoja, kad Bagdonavičius, bandydamas apibrėžti žmogiškuosius išteklius, remdamasis Greison teorija, teigia, kad „žmogiškieji ištekliai, žmogiškasis kapitalas yra vertingiausi šiuolaikinės visuomenės ištekliai, svarbesni už gamtos išteklius ir materialinį turtą“. Kuliešiaus ir Pareigienės (2011) teigimu, „žmogiškieji ištekliai – vienas pagrindinių ekonomikos veiksnių, lemiančių regionų konkurencingumą, ekonomikos perspektyvas, gebėjimą pritraukti investicijas bei naujus išteklius“. Žmogiškieji ištekliai – tai žmonės, pasižymintys tam tikrais fiziniais ir dvasiniais bruožais, turintys gyvenimo patirties, kvalifikacinių įgūdžių, darantys esminę įtaką vystymosi strategijai, politikai, sistemoms, standartams ir procesams.

Gražulis [et al.] (2012, p. 211) cituodamas Wang ir McLean (2007) pabrėžia žmogiškųjų išteklių tobulinimo svarbą. Pasak šios studijos autorių, pirmieji žmogiškųjų išteklių vystymąsi 1964 m. apibrėžė ekonomistai Frederikas Habrisonas ir Čarlzas Myersas, kaip žinių, įgūdžių tobulinimą ir visos visuomenės žmonių pajėgumo didinimą. Pasak apibrėžimo autorių, ekonominiu požiūriu žmogiškųjų išteklių vystymo procesai gali būti apibūdinami kaip žmogiškojo kapitalo didėjimas ir jo efektyvus investavimas į ekonominę plėtrą.

Politiniu požiūriu žmogiškųjų išteklių vystymas tarnauja demokratiškiems piliečiams ugdyti ir skatina įsitraukti į dalyvavimą politiniuose procesuose. Socialiniu bei kultūriniu požiūriais žmogiškųjų išteklių vystymas padeda žmonėms gyventi visavertiškesnius ir turtingesnius gyvenimus, ištrūkti iš tradicijų lemiamų ribotumų. Pastebima, kad žmogiškųjų išteklių sąvoka traktuojama tiek ekonominiu, tiek politiniu, tiek socialiniu ir kultūriniu aspektu. Gražulis ir bendraautoriai (2012, p.

211) akcentuoja, kad vėlesnėse publikacijose žmogiškųjų išteklių vystymo ribos susiaurėjo tik iki organizacinio ar individualaus lygmens.

Vaitekūnas (2008, p. 93) pastebi sąsajas tarp žmogiškųjų išteklių kokybės ir valstybės raidos teigdamas, kad „egzistuoja glaudus ryšys tarp žmogiškųjų išteklių ir valstybės geopolitinės bei geoekonominės situacijos“. Vaitekūnas ir kiti mokslininkai (2011), analizuodami Lietuvos žmogiškųjų išteklių situaciją tam tikru laikotarpiu, siūlo šias svarbiausias žmogiškųjų išteklių tyrimo kryptis:

1) demografinė: gyventojų amžiaus grupės, vyrų ir moterų skaičiaus santykis, reprodukcija, socialinė sudėtis;

2) erdvinė įvairovė: žmogiškųjų išteklių skirtumai;

3) įgūdžių ir kvalifikacijos tyrimai: masinio rankinio darbo pramonėje keitimas intelektualiąja gamyba, kur reikia aukštos kvalifikacijos darbuotojų ir žinių (informacinės) visuomenės.

Daugumos autorių požiūriu labai svarbu išsaugoti žmogiškuosius išteklius. Žmogiškųjų išteklių saugojimas – tai „pirmiausia darbo vietų kūrimas ir normalaus pragyvenimo lygio bei žmogiškojo orumo užtikrinimas“ (Vaitekūnas, Stefanenkova, 2011). Atsižvelgiant į tai, kad per pastaruosius 20 nepriklausomybės metų Lietuvos gyventojų kaitos tendencijas galima apibūdinti kaip depopuliaciją, Kuliešiaus ir Pareigienės (2011) teigimu, svarbu ne tik išsaugoti esamus žmogiškuosius išteklius, tačiau ir gebėti pritraukti naujų. Šiai minčiai pritaria Melnikienė ir kt. (2014) teikdami, kad „žinių ekonomikoje pagrindiniu regiono raidos veiksniu tampa žmogiškieji ištekliai, o regiono konkurencingumas priklauso nuo to, kiek jis tokių išteklių gali pritraukti“. Vidickienė ir kt. (2015) teigia, kad skaudžiausiai žmogiškųjų išteklių nuostolių problema palietė kaimiškąsias vietas, pastarieji siekį išvengti depopuliacijos kaimiškuose regionuose įvardija kaip būtinybę, dėl to, kad mažėjantis gyventojų skaičius ypač juntamas retai apgyvendintose teritorijose.

Lietuvos, kaip ir kai kurių kitų Europos valstybių nepavydėtina dabartinė demografinė situacija yra politinių, socialinių ir ekonominių procesų pasekmė. Karai, sovietinė okupacija, Sovietų Sąjungos įvykdytos masinės represijos, trėmimai (prievartiniai gyventojų išvežimai) ir ekonominės krizės turėjo įtakos gyventojų skaičiaus kaitai šalyje. Statistikos departamento (2015 m. duomenimis) 1990 metais Lietuvoje gyveno 3,7 mln. žmonių. Tai buvo didžiausias užfiksuotas gyventojų skaičius Lietuvos valstybės teritorijoje nuo 1950 metų (Statistikos departamentas, 2016).

Analizuojant Statistikos departamento duomenis po Nepriklausomybės atkūrimo, juntami gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai. Anot Stankūnienės (Demografija .., 2011), atkūrus nepriklausomybę, Lietuvoje stebimi didžiuliai pagal mastus, spartūs pagal tempus ir esminiai pagal turinį gyventojų skaičiaus ir jų struktūros bei demografinių procesų (migracijos, šeimos, gimstamumo, šeimų) pokyčiai. Teigiama, kad gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai suintensyvėję,

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, tęsiasi iki šių dienų. Primename, kad po 2013 metų mūsų valstybės gyventojų skaičius nebesiekia 3 mln.

Taigi, nors gyventojų skaičius mažėja visoje Lietuvoje, tačiau dar sparčiau demografinė situacija blogėja kaimiškosiuose savivaldybėse. Anot Jasaičio, Ratkevičienės (2012) „dabartinę Lietuvos kaimo situaciją tenka vertinti kaip labai sudėtingą. Per pastarąjį dešimtmetį iš esmės pasikeitė pagrindinių Lietuvos demografinių procesų – gimstamumo, mirtingumo, migracijos – raida, todėl esama būklė yra nepalanki ar net itin nepalanki ekonominei ir socialinei raidai“. Žmogiškųjų išteklių praradimas daug didesnis tose vietovėse, kur gyventojų skaičius ir iki šiol buvo mažas bei kurių urbanizacijos lygis yra gana žemas (Jasaitis, 2013, 2014).

Kriaučiūnas, Ribokas (2012) kiek anksčiau pastebėjo, kad dėl spartaus žmonių skaičiaus mažėjimo „formuojasi retai gyvenamų teritorijų arealai ir, jei anksčiau tai buvo būdinga Rytų Lietuvai, pastaraisiais metais kaimiškos teritorijos itin sparčiai retėja ir kituose regionuose, ypač Šiaulių apskrities teritorijoje, kuri paskutiniaisiais metais pagal gyventojų skaičiaus tempus ėmė pirmauti Lietuvoje.“

Taigi, gyventojų skaičiaus mažėjimas ypač skaudžiai paliečia retai apgyvendintas teritorijas. Taip pat kaimiškosioms teritorijoms aktuali gyventojų senėjimo problema: „patiriame savo istorijoje intensyviausią gyventojų senėjimo bangą – XX–XXI a. sandūroje demografinis senatvės lygis pasiekė tokį mastą, kad pagyvenusių žmonių skaičius viršijo vaikų skaičių“ (Kanopienė, Mikulionienė 2006). Didžioji dalis autorių sutaria, jog gyventojų senėjimą lemia du veiksniai – gimstamumo mažėjimas ir gyvenimo trukmės ilgėjimas.

Tačiau tenka analizuoti ir kitas priežastis, sąlygojančias depopuliacijos procesus. Rudžinskienė ir bendraautorai (2014) patvirtina dar kelias gyventojų skaičiaus mažėjimą lemiančias priežastis: „gyventojų skaičiaus mažėjimas iš esmės sietinas su dviem priežastimis: pirmoji – neigiama neto tarptautinė gyventojų migracija, antroji – neigiama natūrali kaita.“

Būtent migracijos procesai yra daugelio mokslininkų dėmesio objektu. Kazlauskienė ir kt. (2006) nurodo, jog „sparčiai besivystantys tarptautiniai politiniai, ekonominiai, socialiniai ir kultūriniai ryšiai, valstybių sienų kontrolės pokyčiai, tarptautinės darbo jėgos paklausos kaita, spartus mokslo bei technologijų vystymasis, naujos komunikacijos ir transporto technologijos lėmė migracijos srautus globaliu mastu“.

Stanaitis A., Stanaitis S., (2013) pažymi, kad „2004 metais, Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, emigracija, visų pirma į Vakarų šalis, pradėjo sparčiai ir pastoviai augti“. Autoriai, apibendrinami Statistikos departamento duomenis pažymi, kad šiek tiek emigracija mažėjo tik ekonominio pakilimo metais (2006–2007), tačiau vėliau vėl sparčiai didėjo.

Analizuodami emigracijos priežastis, galima teigti, kad žmonės vyksta ten, kur gali daugiau uždirbti bei jaustis saugiau. Mohacsek (2005), teigimu kvalifikuotų darbuotojų emigraciją į kitas šalis

dažniausiai lemia dvi priežastys: galimybė išreikšti save, siekiant karjeros bei galimybė gauti didesnes pajamas. Galima teigti, jog žmoniškųjų išteklių situacijos pokyčiai yra skaudi kiekvienos atokesnės vietovės problema, nes pastarųjų kiekis yra kaimiškųjų gyvenviečių pranašumo rodiklis.

1.2 pav. Problemų medis
Šaltinis: sudaryta autorės

Atlikta teorinių šaltinių analizė leido išvelgti kompleksą priežasčių, kurios lemia gyventojų skaičiaus mažėjimą. Remiantis literatūros analize sudarytas problemų medis. Problemos medis (1.2 pav.) leidžia išgryninti apibrėžtos probleminės situacijos „Spartus gyventojų skaičiaus mažėjimas“ ryšius tarp pirminių problemų ir esamos problemos pasekmių. Problema egzistuoja, nes skiriamas per mažas viešojo sektoriaus institucijų dėmesys, yra per maža darbų įvairovė (nėra galimybių gauti lūkesčius atitinkantį darbą, netenkina užmokesčio dydis), nepakankama socialinių paslaugų kokybė, nepakankamai išvystyta infrastruktūra. Pasekmės: daugėja senyvo amžiaus žmonių, trūksta darbo jėgos (kvalifikuota darbo jėga išvyksta į didmiesčius arba į kitas valstybes), prastėja rajono įvaizdis, rajonas kaip gyvenamoji vietovė tampa mažiau patraukliu ir likusiems gyventi, ir naujiems gyventojams bei investuotojams.

Svarbiausios problemų medyje (žr. 1.2 pav.) įvardijamos žmoniškųjų išteklių pokyčius sąlygojančios prielaidos - darbo vietų stoka ir pragyvenimo lygio neužtikrinimas vietovėje. Atsižvelgiant į tai, kad ilgą laiką tarpą žemės ūkio šaka Lietuvoje buvo viena iš pagrindinių sričių, kuri užtikrindavo kaimiškų vietovių gyventojų užimtumą ir pajamas, tikslinga įvardyti priežastis lėmusias žemės ūkio vaidmens kaimo vietovėse pokyčius. Ratkevičienės (2013) teigimu atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę, žemės ūkio politikos formavimas buvo orientuotas į naujų gamybinių ir

ekonominių santykių tarp žemės ūkio produkcijos augintojų, perdirbėjų bei vartotojų kūrimą. Planinę ekonomiką keitė rinkos ekonomika, valstybinę ir kolūkinę nuosavybę – privati, žemė gražinama buvusiems jos savininkams ir paveldėtojams. Užsitęsė žemės nuosavybės teisių atkūrimo procesas. Skubotas žemės ūkio įmonių turto privatizavimas neužtikrino pakankamo gamybos tęstinumo. Sutriko ūkinė veikla, mažėjo pasėlių plotai, gyvulių skaičius, sustojo statybos, nebevyko melioracijos darbai. Smarkiai sumažėjo žemės ūkio produkcijos gamyba. Susiformavo daug smulkių, pusiau natūrinių, nekonkurencingų ūkių.

Rodionova ir Sholudko (2008) teigia, kad „žemės ūkio sektorius prarado savo vaidmenį ekonomikoje, pirmiausia užleidžiant vietą pramonės sektoriui, o po to paslaugų sektoriui“. Paprastai tariant, poindustrinėje visuomenėje vienu svarbiausių darbo vietų kūrimo ir užimtumo didinimo pagrindų tampa paslaugų sektorius, o kaimo ekonominė raida tampa priklausoma ne tik nuo žemės ūkio ir pramonės, bet daugiausiai nuo paslaugų sektoriaus plėtros.

Vidickienė (2010) teigia, kad diskusijose apie kaimą nuolat pabrėžiama besikeičianti žemės ūkio vieta kaimo ekonomikoje, didėjantis kaime gyvenančios darbo jėgos mobilumas, išaugusi kaimo rekreacinių išteklių reikšmė ir kaimo kaip gyvenamosios vietos populiarumas. Astromskienės [et al.] (2012) nuomone, kardinaliai pasikeitus šalies ekonominei sistemai, sumažėjo darbuotojų, dirbančių tradiciniame žemės ūkio sektoriuje, atsirado nepilnas kaimo gyventojų užimtumas, pradėjo sparčiai didėti bedarbystė, pajamų trūkumas, maža kaimo ekonominė įvairovė. Galima konstatuoti, kad Lietuvos kaimas intensyviai žengė į poindustrinę epochą. Jasaitis ir Ratkevičienė (2012), įvardydami šią tendenciją, nurodo, kad „nuo 1997 m. užimtumas žemės ūkyje ėmė mažėti. 2001 m. duomenimis, žemės ūkyje dirbo 269,7 tūkst., o 2005 m. pradžioje - tik 184,8 tūkst.“

Jasaičio (2007) ir kitų tyrėjų teigimu, būtent ūkinės veiklos diversifikacija leistų pagerinti gyvenimo kokybę neurbanizuotose vietovėse, sumažintų jų turtinę, kultūrinę ir politinę atskirtį, stiprintų šių vietovių ryšius su visu valstybės gyvenimu. Ši veikla leistų realizuoti vieną svarbiausių demokratijos reikalavimų, kad asmenybės raiškos galimybės kiekvienam visuomenės nariui turi būti vienodos, nepriklausomai nuo jo gyvenamosios vietovės.

Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimų centras 2011-2012 m. Rokiškio, Šiaulių, Kelmės, Pakruojo, Pasvalio Telšių ir kituose rajonuose tyrė kaimo vietovių gyventojų dabartinę struktūrą ir ūkinę veiklą. Vien Rokiškio rajone buvo apklausta daugiau kaip 3 tūkst. gyventojų: ūkininkų, viešojo sektoriaus institucijų darbuotojų, moksleivių, studentų, bedarbi ir pensininkų. Tyrimai atskleidė, kad didžiausios šių vietovių problemos yra šios (Jasaitis, Ratkevičienė, 2012):

- 1) gamybinio sektoriaus nuosmukis, arba stagnacija, lemianti nepakankamą gyventojų užimtumą ir nedarbą;

- 2) nepakankamas vietinių išteklių (gamtinių, žmogiškųjų ir kt.) iširtumas ir įvertinimas, lemiantis menką investicinį patrauklumą;

3) gyventojų verslumo stoka, įprotis laukti valstybės arba savivaldybės institucijų nurodymų ar net finansinės paramos. Tyrimai atskleidė, kad kaimiškųjų vietovių problematika sietina su žmogiškųjų išteklių praradimo klausimu.

Pati sąvoka *žmogiškieji ištekliai* gali būti apibrėžiama priklausomai nuo konteksto. Apibendrinus minėtų autorių nuomones galima teigti, kad žmogiškieji ištekliai yra tam tikros vietovės gyventojai, pasižymintys įvairiomis demografinėmis charakteristikomis, turintys tam tikrų gebėjimų, tokių kaip profesinė patirtis, kvalifikacija, išsilavinimas, svarbiausia, kad pastarųjų kokybiniai ir kiekybiniai aspektai sąlygoja vietovės konkurencinį pranašumą. Pastebėta, kad pačių žmogiškųjų išteklių problema sietina su užimtumo klausimu vietovėje. Konstatuota, jog užimtumo kaimo vietovėse pokyčiai įvyko dėl to, jog bendroje ūkio struktūroje ėmė dominuoti ne žemės ūkis, o paslaugų sektorius. Šie pokyčiai leidžia išvelgti teigiamų bei neigiamų pusių: didėja našumas žemės ūkyje, pasitraukiantieji iš žemės ūkio gali realizuoti save kituose ūkio sektoriuose. Vertinant neigiamas puses, stebimi tokie sunkumai, kaip patirties, žinių, kompetencijų stoka, siekiant įsidarbinti ne žemės ūkio kaimo ekonominėse veiklose. Nerasdami lūkesčius atitinkančios veiklos savo gyvenvietėje, asmenys yra priversti išvykti.

2. NAUJAUSIŲ ŽMOGIŠKŲJŲ IŠTEKLIŲ POKYČIŲ RADVILIŠKIO RAJONE TYRIMO METODIKA

2.1. Tyrimo struktūra ir organizavimas

„Mokslinis tyrimas – sistemingas ir kryptingas tikrovės objektų nagrinėjimas, taikant pažinimo priemones ir metodus“ (Bitinas ir kt. 2008, p. 13).

Teorinėje dalyje konstatuota, jog pirmiausia kaimiškųjų vietovių patrauklumas ir gyventojų gerovė priklauso nuo galimybių toje vietoje rasti darbą ir užsitikrinti pakankamas pragyvenimui pajamas. Vidickienė ir Melnikienė (2014), akcentuoja, jog ypač gerai išsilavinusių, turinčių kvalifikaciją ir verslumo įgūdžių, skatinimas likti gyventi regione yra labai svarbus procesas ir gali būti įgyvendinamas įvairiomis kaimo politikos priemonėmis, perimtomis iš regioninės politikos. Svarbu, jog priimami sprendimai stabdytų kaimo gyventojų kėlimąsi į miestą ir emigracijos procesus. Šių mokslininkų tyrimai rodo, jog tai gali būti verslo steigimo ar plėtros skatinimas, sukuriant naujas darbo vietas ir pajamų šaltinius kaimiškuosiuose regionuose. Kita svarbi priemonių grupė gali būti skirta geresnių gyvenimo sąlygų sudarymui, kad paskatintų jaunas žmones, įgijusius išsilavinimą mieste, likti gyventi gimtinėje.

Atsižvelgiant į Vidickienės ir Melnikienės (2014) siūlomas priemones, skirtas žmogiškųjų išteklių problematikai spręsti, atlikta Radviliškio rajono analizė.

Tyrimas (žr. III Skyrius) - Radviliškio rajono ekonominės ir socialinės situacijos analizė – apima tris dalis. **Tyrimo tikslas:** atskleisti naujausius žmogiškųjų išteklių pokyčius bei patvirtinti, jog rajone egzistuoja žmogiškųjų išteklių problema dėl menkų įsidarbinimo galimybių.

Pirmojoje **tyrimo objektu** yra Radviliškio rajono gyventojų demografinės charakteristikos, antrojoje – užimtumo situacija, trečioji dalis apima vietinių išteklių panaudojimo galimybių analizę. Tyrimai atliekami, naudojantis savivaldybės strateginiu plėtros planu, Vietos veiklos grupės plėtros strategija ir statistiniais duomenimis, analizuojant šiuos dokumentus ir duomenis.

Tyrimo metodai. Minėtų tyrimų pagrindą sudaro mokslinės literatūros, vietovės strateginių plėtros planų ir statistinių duomenų analizės tyrimo metodai.

Kaip jau minėta, vertinant žmogiškųjų rajono išteklių situaciją buvo tiriamos demografinės charakteristikos ir užimtumo situacija. Analizuojami kintamieji, padėsiantys atskleisti demografinės rajono situacijos ypatumus: gyventojų skaičius mieste ir kaime, gyventojų sudėtis pagal amžiaus grupes, gyventojai pagal išsilavinimą, gyventojų migracija, natūrali gyventojų kaita. Užimtumo situaciją iliustruoja duomenys apie užimtųjų skaičių, registruotus bedarbius, užimtuosius pagal profesijų sritis, gyventojus pagal pagrindinį pragyvenimo šaltinį. Kaimiškosios vietovės potencialo vertinimas apima gamtinės, verslo aplinkos ir visų susijusių aspektų vertinimą bei galimų alternatyvų, verslo plėtrai rajone, paiešką.

Pasak C. Courtney (2004), aukštos kokybės natūrali ir sukurta aplinka skatina vietos ekonomiką per imigraciją, naujo verslo kūrimąsi ir turizmą. Siekiant išlaikyti balansą tarp išsaugotos autentiškos gamtos ir išplėtos vietovės, būtina užtikrinti tinkamą išteklių ir žemės panaudojimą. Teigiama, kad tinkamai išplėtos yra laikoma svarbia kaimo verslumo sąlyga (Courtney, 2004). Vertinant gyventojų užimtumą kaimiškiose vietovėse, galima teigti, jog pastarajam didžiausią reikšmę turi savarankiška vietos gyventojų veikla. Šio tyrimo rezultatai leido įvertinti naujausią žmogiškųjų išteklių situaciją, problemas Radviliškio rajone, pastarųjų kiekybinius ir kokybinius aspektus. Vietinių išteklių panaudojimo galimybių vertinimas leido identifikuoti pagrindinius veiksnius skatinančius arba stabdančius verslo plėtrą.

Sekantis tyrimas (žr. IV skyrius) buvo skirtas žmogiškųjų išteklių problematikos Radviliškio rajone pagrindimui ir sprendimo būdų paieškai.

Tyrimo tikslas: identifikuoti esmines gyventojų įvardijamas priežastis, lemiančias gyvenimo kokybę ir gyventojų skaičiaus pokyčius Radviliškio rajone, bei surasti būdus, kaip į analizuojamą rajoną pritraukti žmogiškuosius išteklius.

Tyrimo objektas: Radviliškio rajono gyventojų nuomonės, apie esamą rajono situaciją, ir emigravusiųjų nuomonės, apie galimybes sugrįžti, tyrimas.

Keliami šie tyrimo **probleminiai klausimai:**

1.Kokie pagrindiniai Radviliškio rajono privalumai ir trūkumai, galimybės ir kliūtys siekiant gerinti gyvenimo kokybę ir sukurti naujas darbo vietas?

2.Kokie viešosios politikos formuotojų sprendimai gali sustabdyti vietovių tuštėjimą ir sudaryti sąlygas susigražinti išvykusiuosius?

Tyrimo uždaviniai:

1.Ištirti Radviliškio rajono socialinę, ekonominę ir demografinę situaciją bei egzistuojančias problemas.

2.Išsiaiškinti Radviliškio rajono privalumus ir trūkumus, galimybes ir kliūtis naujų darbo vietų kūrimui.

3.Įvardyti svarbiausias emigravimo ir apsisprendimą sugrįžti nulemsiančias priežastis.

4.Pateikti pasiūlymus kaip išnaudoti vietovės potencialą, ir kaip sukurti naujas darbo vietas ne tik esantiems, bet ir planuojantiems sugrįžti.

Tyrimo hipotezės:

1.Darbo vietų kūrimas sudarytų sąlygas užsitikrinti pakankamas pragyvenimui pajamas, taip gerinant gyvenimo kokybę kaimuose.

2.Gyvenimo kokybės užtikrinimas kaimiškiose vietovėse sustabdytų vietovių tuštėjimą ir pritrauktų į jas naujų išteklių.

Tiriamoji visuma: Tiriamąją visumą, pasak doc. Kraniauskienės (2006), verta detaliai ir tiksliai įvardyti, nes tai leidžia nustatyti tikslius atrankos kriterijus ir padeda kokybiškai ją atlikti.

Nagrinėjamu atveju tikslines grupes sudarė:

- Radviliškio rajono gyventojai;
- Emigrantai, kurių gyvenamoji vieta, prieš išvykstant, buvo Radviliškio rajonas.

Respondentų imtį apskaičiavome pagal V. I. Paniotto formulę:

$$n = \frac{1}{\Delta^2 + \frac{1}{N}} \quad (2.1.)$$

kur :

n – imties dydis;

Δ – imties paklaidos dydis ($\Delta = 0,05$ su 95 proc. tikimybe)

N – generalinis visumos dydis.

„Imties dydis priklauso nuo generalinės aibės (populiacijos) didumo, tyrimo tikslų ir tyrėjo galimybių atlikti tyrimą. Jei tyrimas – kiekybinis, reikėtų siekti imties reprezentatyvumo, t. y. kad imtis pagal savo pagrindines charakteristikas atitiktų populiaciją. Žinant populiacijos dydį ir norimą paklaidą, galima įvertinti reprezentatyvios imties dydį“ (Balčiūnas ir kt., 2014). Taigi, atlikus skaičiavimus pagal formulę (2.1.), sužinota, kad šiuo atveju tiksliais duomenims gauti reikia apklausti 395 Radviliškio rajono gyventojus ir 251 emigravusįjį.

Tyrimo metodai. Tyrimo metu tikslui pasiekti naudojami šie tyrimo metodai: su analizuojama tema susijusios mokslinės literatūros, LR įstatymų, Statistikos departamento, anksčiau atliktų tyrimų ataskaitų, internetinių duomenų bei kita analizė (antrinės informacijos šaltiniai); kiekybinis tyrimo metodas.

Siekiant identifikuoti esmines priežastis lemiančias gyventojų skaičiaus pokyčius Radviliškio rajone ir ieškant būdų kaip paskatinti emigravusiuosius sugrįžti buvo atlikta Radviliškio rajono gyventojų ir emigravusiųjų iš rajono apklausa. Apklausos pranašios dėl savo masiškumo. Rajono žmoniškųjų išteklių analizei atlikti buvo naudojami Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimų centre parengti klausimynai. Klausimynai adaptuoti šiam tyrimui.

Klausimyną „Gyventojų apklausa“ (žr. 1 priedą) sudaro trys struktūrinės dalys: įvadinė, socialinių-demografinių klausimų ir diagnostinė. Įvadinėje dalyje paaiškinama, kas atlieka anketavimą ir ką siekiama išsiaiškinti apklausos metu, taip pat pateikiama trumpa anketos užpildymo instrukcija. Socialinių-demografinių klausimų dalis suteikia informaciją apie respondentų lytį, amžių, gyvenamąją vietą, išsilavinimą, darbo sritį, pragyvenimo šaltinį, šeimos padėtį, gyvenimo sąlygas ir kt. Diagnostinę dalį sudaro klausimai, kurių turinys leidžia identifikuoti gyventojų skaičiaus kaitos vietovėje dėsningumus, pagrįsti arba paneigti teiginį įvardytą teorinėje dalyje apie jaunimo skaičiaus

gyvenvietėje mažėjimą, bei senyvo amžiaus asmenų skaičiaus didėjimą. Šioje klausimyno dalyje pateikti klausimai, atkleidžiantys, kuo užsiima ir iš ko pragyvena vietovės gyventojai, kaip vertinama ūkinė veikla ir gyventojų verslumas. Klausimynas leidžia identifikuoti palankias ir nepalankias respondentų gyvenamosios vietovės sąlygas. Klausimyno dėka galima sužinoti, kokias, pasak respondentų, įmones galima kurti vietovėje, kas palanku ir nepalanku verslo plėtrai. Pateiktieji klausimai – uždarojo tipo.

Gyventojų apklausa buvo vykdoma nuotoliniu būdu. Internetinės prieigos pagalba www.apklausa.lt sukurtas klausimynas. Nuoroda į klausimyną buvo patalpinta socialiniame tinkle „Facebook“, bei el. paštu siunčiama visiems magistro darbo autoriaus pažįstamiems, kurių gyvenamoji vieta yra Radviliškio rajonas. Nuomonę išsakė 440 respondentų.

Klausimyną „Emigracijos tyrimas“ (žr. 2 priedą) sudaro lygiai tokios pat struktūrinės dalys. Socialiniu demografinių klausimų dalis suteikia informaciją apie respondentų lytį, amžių, išsilavinimą, šeimyninę padėtį. Diagnostinėje dalyje siekta išsiaiškinti ar gyvenamoji vieta turėjo įtakos emigracijai (kaimo vietovė, miestelis, rajono centras). Klausimyno dėka stengtasi sužinoti pagrindines emigravimo priežastis ir tikslus, siekta identifikuoti pagrindinius veiksnius, kurie trukdo ir paskatintų sugrįžti. Emigrantai šio klausimyno dėka gali įvardyti priemonių rinkinius t. y. kaip viešosios politikos veikėjai galėtų padėti norintiems grįžti. Šiame klausimyne didžioji dalis klausimų uždarojo tipo, tačiau yra ir atvirų klausimų.

Emigrantų apklausa buvo vykdoma nuotoliniu būdu. Internetiniame puslapyje www.apklausa.lt sukurtas klausimynas. Internetinės prieigos pagalba, emigrantų susibūrimo vietose socialiniame tinkle „Facebook“ t. y. įvairiose jų sukurtose grupėse „Airijos Lietuviai“, „Danijos Lietuviai“, „Norvegijos Lietuvių informacijos bei diskusijų grupė“ ir kitose buvo patalpinta nuoroda į anketinę apklausą. Prašyme buvo nurodoma, jog tyrime gali dalyvauti tik išvykusieji iš Radviliškio krašto žmonės. Taip pat mobilaus ryšio priemonėmis, elektroniniu paštu buvo kreiptasi į visus darbo autorės artimuosius, gimines, pažįstamus, kurie yra išvykę ir prašyta atlikti apklausą ir paraginti tyrime dalyvauti kitus kraštiečius. Pavyko apklausti 256 buvusius Radviliškio krašto gyventojus, kurie šiuo metu yra išvykę į kitas valstybes. Klausimynų turinys buvo adaptuotas šiems tyrimams atlikti.

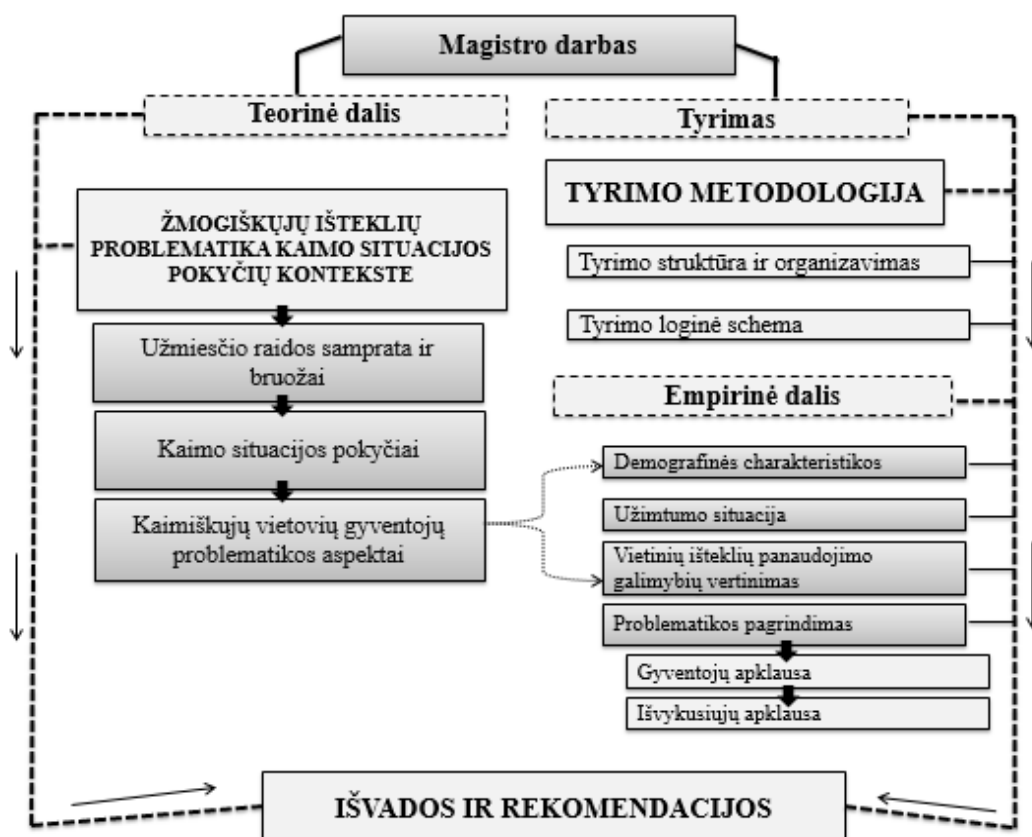
Tyrimų organizavimas. 2016 m. rugsėjo – lapkričio mėn. atlikta apklausa Radviliškio rajono gyventojams ir 2016 m. liepos – lapkričio mėn. – emigravusiesiems. Apklausa atlikta internetinės prieigos pagalba.

2.2. Magistro darbo loginė schema

Magistro darbo loginė schema (žr. 1.3 pav.) iliustruoja viso darbo struktūrą bei etapus, kurių dėka įgyvendinamas iškeltas tikslas: įvertinti dabartinę Radviliškio rajono situaciją, siekiant atskleisti naujas vietinių išteklių panaudojimo galimybes, ir pasiūlyti galimus sprendimo būdus žmogiškųjų rajono išteklių problemai spręsti.

Magistro darbo loginę schemą sudaro šios pagrindinės dalys: įvadas, teorinė dalis, tyrimų metodika, tyrimų rezultatų analizė bei rekomendacijos ir išvados. Teorinėje dalyje, remiantis moksline literatūra, buvo nagrinėjama žmogiškųjų išteklių problematika kaimo situacijos pokyčių kontekste: detalizuota užmiesčio raidos samprata bei įvardinti esminiai bruožai, apžvelgti kaimo situacijos pokyčiai bei įvardijamos tuos pokyčius lėmusios priežastys, išskirti kaimiškųjų vietovių gyventojų problematikos aspektai. Tyrimo metodikoje atskleidžiama tyrimo struktūra bei organizavimas. Taip pat pateikiama darbo loginė schema. Empirinė dalis suteikia informacijos apie Radviliškio rajono gyventojų demografines charakteristikas, užimtumo situaciją, bei vietos potencialą sprendžiant pagrindines gyventojų problemas t. y. naujoms darbo vietoms kurti. Taip pat šioje dalyje apibendrinami gyventojų ir išvykusiųjų apklausos rezultatai.

Galiausiai remiantis naujausia moksline literatūra, įvairių mokslininkų patirtimi, statistiniais duomenimis bei darbo autorės atliktais tyrimais pateikiamos rekomendacijos ir išvados.

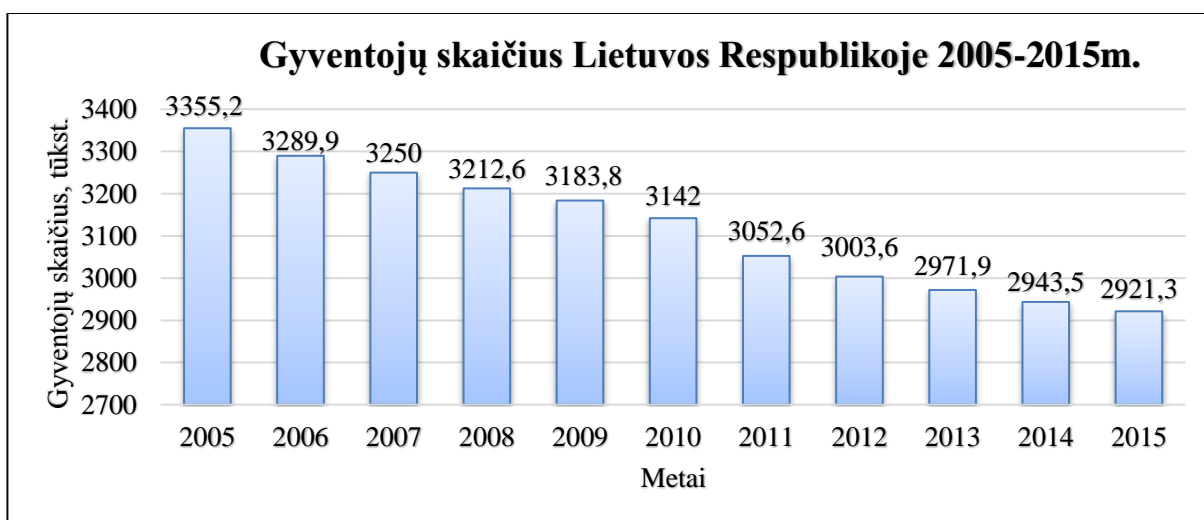

1.3 pav. Magistro darbo loginė schema
Šaltinis: Sudaryta autorės

3. RADVILIŠKIO RAJONO EKONOMINĖS IR SOCIALINĖS SITUACIJOS ANALIZĖ

3.1. Žmogiškųjų išteklių pokyčių vertinimas: demografinės rajono charakteristikos

Dabartinė Lietuvos kaimo situacija - viena aktualiausių ir visuomenėje ypač prieštaringai vertinamų socialinių problemų (Ratkevičienė, 2013). Tad siekiant įvertinti demografinę situaciją ir identifikuoti tokią situaciją lėmusias priežastis Radviliškio rajone, visų pirma tikslinga apžvelgti Lietuvos gyventojų skaičiaus dėsningumus.

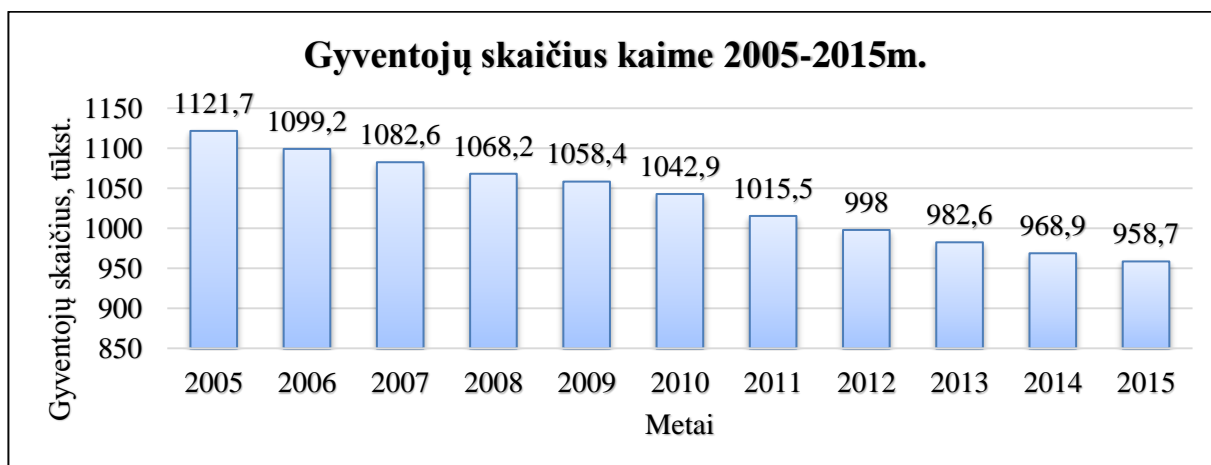
2.4 pav. Gyventojų skaičius Lietuvos Respublikoje 2005-2015 metais.
Šaltinis: sudaryta pagal Demografijos metraštį (2014, p. 9)

Remiantis Demografijos metraščiu (2014) pastebime, kad nuo 2005 m. iki 2015 m. ryški gyventojų skaičiaus mažėjimo tendencija tęsiasi iki šių dienų (2.4 pav.). 2010 m. Lietuvoje gyveno 3355,2 tūkst. gyventojų.

2011 metais jų buvo 3052,6 tūkst. gyventojų, t.y. 89,4 tūkst. (~3 proc.) gyventojų mažiau. Panaši mažėjimo tendencija pastebima kasmet. Nuo 2010 metų iki 2015 metų gyventojų skaičius sumažėjo per 220,7 tūkst.

Demografinės statistikos duomenimis, nuo Lietuvos gyventojų skaičiaus mažėjimo pradžios – 1992 m. – išvykstančiųjų srautai svyruodami didėjo iki 2010 m. ir tik pastaraisiais metais šiek tiek sulėtėjo. Ir nors pagal gyventojų skaičiaus pokytį situacija, atrodytų kaip gerėjanti, tačiau ji vis dar tebėra grėsminga – depopuliacija išlieka intensyvi (Demografija visiems, 2014). Galima daryti prielaidą, kad emigracijos tempų mažėjimą lėmė tai, jog **potencialūs emigrantai** iš Lietuvos jau beveik išvyko. Dabar emigrantų srautą dar papildė baigusieji bendrojo ugdymo ir profesinio renginio įstaigas: profesinio rengimo centrus, kolegijas, net ir universitetus. Atlikta statistinių duomenų analizė

atskleidė, kad gyventojų skaičius mažėja visoje Lietuvoje. Dar sparčiau demografinė situacija blogėja kaimiškosiose savivaldybėse.

2.5 pav. Gyventojų skaičius kaime 2005-2015 metais.
Šaltinis: sudaryta pagal Demografijos metraštį (2014, p. 9)

2.5 pav. iliustruoja gyventojų skaičiaus dinamiką kaime per 2010-2015 metus. Nagrinėjamu laikotarpiu pastebima gyventojų skaičiaus mažėjimo tendencija. Pasak Jasaičio, Ratkevičienės (2012) „kaimo gyventojai sudaro tik vieną trečdalį Lietuvos gyventojų, todėl žmonių išteklių nuostoliai kaime yra daug didesni: mažesni miesteliai ir kaimiškosios vietovės neteko didelės jaunimo dalies, kvalifikuotų ir kūrybingų specialistų“. Analizuojamu laikotarpiu Lietuvos kaime gyventojų sumažėjo per 84,2 tūkst., žmonių. Kasmēt kaimas patiria vidutiniškai per 14,03 tūkstančių žmogiškųjų išteklių nuostolių.

2.2 lentelė

Gyventojų skaičiaus pokytis apskrityse per 2015-2016 metus

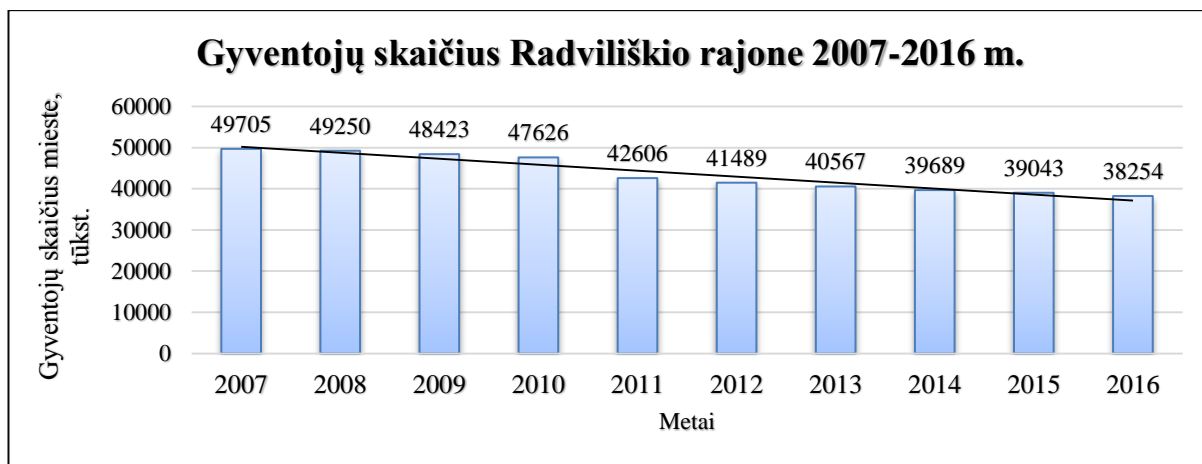
Apskritis	Gyventojų skaičius 2015 m.	Gyventojų skaičius 2016 m. pradžioje	Pokytis
Alytaus apskritis	147809	145131	-2678
Kauno apskritis	583047	577221	-5826
Klaipėdos apskritis	327300	324628	-2672
Marijampolės apskritis	151793	149125	-2668
Panevėžio apskritis	235394	231063	-4331
Šiaulių apskritis	281632	276406	-5226
Tauragės apskritis	103083	101249	-1834
Telšių apskritis	143511	141357	-2154
Utenos apskritis	140170	137260	-2910
Vilniaus apskritis	807523	805142	-2381

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Statistikos departamento duomenis (2016)

Duomenys pateikti 2.2 lentelėje iliustruoja naujausią situaciją apie gyventojų skaičių savivaldybėse. Pastebima, kad didžiausius žmonių nuostolius patyrė Kauno, Šiaulių ir Panevėžio apskritys. Kriauciūnas, Ribokas (2012) kiek anksčiau pastebėjo, kad dėl žmonių skaičiaus spartaus mažėjimo formuojasi retai apgyvendintos teritorijos. Pastarųjų teigimu Šiaulių teritorija per paskutiniuosius metus pagal gyventojų skaičiaus mažėjimo tempus ėmė pirmauti visoje šalies teritorijoje. 2.2. lentelėje pateikti duomenys rodo, jog Šiaulių apskrityje gyventojų skaičius per paskutinius vienerius metus sumažėjo net 5226 gyventojais.

Jasaitis (2014, p. 6) nagrinėdamas užmiesčio raidos problemas Šiaurės Lietuvą įvardijo kaip „probleminę teritoriją“. Jis teigia, kad „šiam krašte hiperemigracija ir mažas gimstamumas sąlygojo didžiausius žmogiškųjų išteklių nuostolius, čia daugiausia ištuštėjusių gyvenviečių, uždarytų mokyklų, sveikatos priežiūros ir kultūros centrų, bankrutavusių smulkaus ir vidutinio verslo įmonių, tuščių, be tikro šeiminingo likusių, vietinių ir užklydusių vandalų niokojamų gyvenamųjų namų ir ūkinių pastatų“. Šiaulių apskrčiai priklauso šios savivaldybės: Akmenės r. sav., Joniškio r. sav., Kelmės r. sav., Pakruojo r. sav., Radviliškio r. sav., Šiaulių m. sav., ir Šiaulių r. sav.

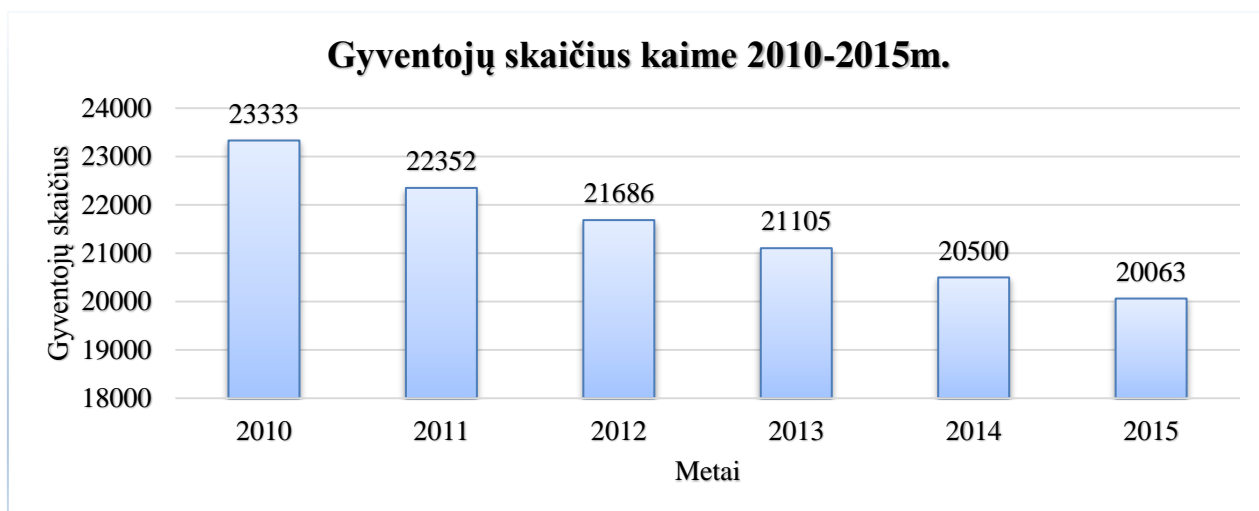
Taigi Lietuvos situacijos analizė leido išvelgi esmines problemas, kurios aktualios ir šiomis dienomis. Gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai ypač intensyvus rečiau apgyvendintose teritorijose. Šį teiginį pagrindžia 2.6 pav. iliustruojantis gyventojų skaičiaus dėsningumus Radviliškio rajone 2010-2015 metais.

2.6 pav. Gyventojų skaičius Radviliškio rajone 2007-2016 m. sausio 1 dienai.

Šaltinis: Statistikos departamentas 2016.

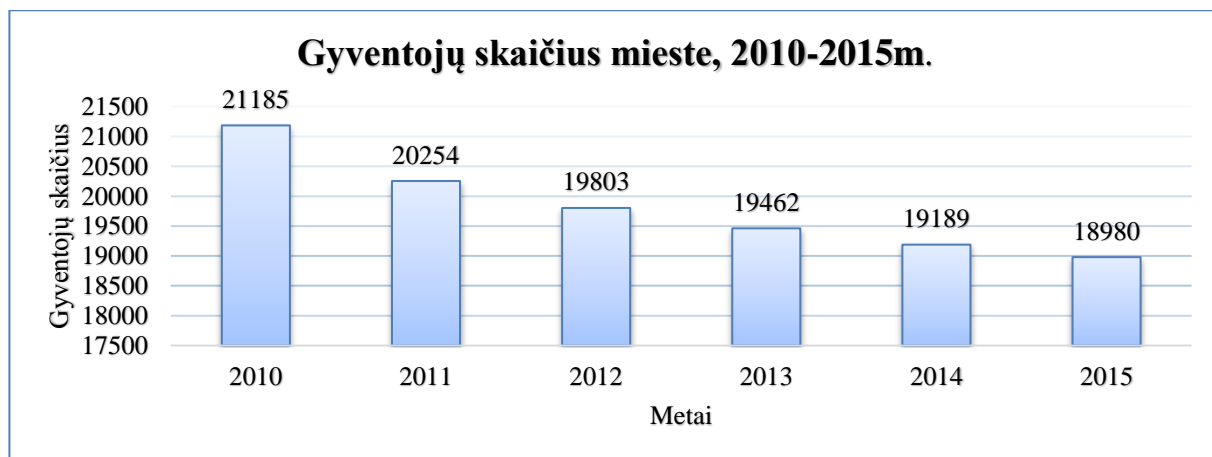
Analizuojamu laikotarpiu Radviliškio rajone gyventojų skaičius sparčiai mažėja (žr. 2.6 pav.). Vien nuo 2010 metų iki 2015 metų ši savivaldybė prarado per 5475 gyventojus. Tokie žmogiškųjų išteklių nuostoliai mažai pagal gyventojų skaičių savivaldybei yra labai didelis praradimas. Kiekvienais metais savivaldybėje sumažėja vidutiniškai po 912,5 žmonių.

2.7 pav. Gyventojų skaičius Radviliškio rajone, mieste, 2010-2014 metai.

Šaltinis: Statistikos departamentas 2016

2.7 pav. atskleidžia dar vieną problemą - nagrinėjamu laikotarpiu Radviliškio rajone žymiai sumažėjo kaimo vietovių gyventojų skaičius. 2010 metais kaime gyveno 23333 gyventojai, jau 2015 metais jų liko 20063 gyventojų. Analizuojamu laikotarpiu nuo 2010 metų iki 2015 metų Radviliškio savivaldybės kaimuose gyventojų sumažėjo apie 14,0 proc. Tuo tarpu miesto gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai kiek lėtesni (žr. 2.8 pav.).

2.8 pav. Gyventojų skaičius Radviliškio rajone, kaime, 2010-2014 metai.

Šaltinis: Statistikos departamentas 2016.

Radviliškio rajone miesto gyventojų per 2010-2015 metus sumažėjo per 10,4 proc. Ši tendencija atitinka bendrą šalies tendenciją, kuomet sparčiai mažėja gyventojų tiek miesto vietovėse tiek kaimiškiosiose. Tačiau per tą patį laikotarpį šalyje kaimo gyventojų sumažėjo per 8,0 proc, o miestuose – 6,5 proc., (Statistikos departamentas, 2016). Akivaizdu, kad Radviliškio rajono kaimiškiosios vietovės patiria masiškus ir intensyvius žmoniškųjų išteklių nuostolius, lyginant su bendra valstybės padėtimi.

Radviliškio rajono gyventojų sudėtis pagal amžiaus grupes 2010-2015 m.

Amžiaus grupės	Metai					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
0-14	7096	6674	6351	6075	5897	5726
15-64	29120	27673	26976	26478	25912	25474
≥ 65	8302	8259	8162	8014	7880	7843
Iš viso	44518	42606	41489	40567	39689	39043

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Statistikos departamento duomenis (2016)

Mažėjantis mirtingumas ir ilgėjanti gyvenimo trukmė sudaro prielaidas gyventojų skaičiui augti. Mūsų tyrimai patvirtino teorinėje dalyje minėtą teiginį, jog Lietuva patiria intensyviausią savo istorijoje senėjimo bangą. Vyresnio amžiaus asmenų skaičiaus augimą bendrame rajono gyventojų skaičiuje iliustruoja 2.3 lentelė. Analizuojant gyventojus pagal amžiaus grupes pastebima, jog Radviliškio rajono gyventojų skaičius iki 14 metų linkęs mažėti. Šiai amžiaus grupei priklausančių asmenų skaičius bendrame rajono gyventojų skaičiuje per 2010-2015 metus pakito nuo 15,9 proc., iki 14,7 proc. Juntama mažėjimo tendencija tiek darbingo amžiaus (15 – 64 m.) tiek senyvo amžiaus žmonių.

Darbingo amžiaus asmenų dalis bendrame rajono gyventojų skaičiuje kito nežymiai (2010 – 65,4 proc.; 2015 – 65,2 proc.). Analizuojant rajono padėtį pastebėta, kad senyvo amžiaus gyventojų skaičius per 2011-2015 metus sumažėjo. Nors senyvo amžiaus žmonių skaičius linkęs mažėti, tačiau pastarųjų skaičiaus dalis bendrame rajono gyventojų skaičiuje didėja: 2010 m. – 18,6 proc., 2015 m. – 20,0 proc. Pastebima, kad visu laikotarpiu senyvo amžiaus žmonių skaičius yra didesnis nei asmenų iki 14 m. Tai patvirtina, kad visuomenė sensta ir gyventojų skaičiaus mažėjimą toliau lems didėjančios šio rodiklio reikšmės.

Teorinėje dalyje buvo konstatuota, jog gyventojų skaičiaus mažėjimą lemiančia šios priežastis: pirmoji – neigiama neto tarptautinė gyventojų migracija, antroji – neigiama natūrali kaita. Mūsų tyrimai tai patvirtino.

Neto migracijos kitimo tendencijos 2010-2014 m.

Migracijos pobūdis	Metai					
	2010	2011	2012	2013	2014	
Atvyko	94	260	309	360	349	
Išvyko	1 475	863	633	647	555	
Neto migracija	-1 381	-603	-324	-287	-206	

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Statistikos departamento duomenis (2016)

2.4 lentelė atskleidžia emigracijos ir imigracijos mastus Radviliškio rajone. Nors atvykusiųjų skaičius auga, o išvykusiųjų mažėja, tačiau neto migracija nuo 2010 metų iki 2014 metų išlieka

neigiama. Galima konstatuoti, kad išvykusiųjų skaičius mažėja dėl to, kad didžioji dalis galinčių ir norinčių dirbi jau išvyko. Emigracija ypač kaimiškiose vietovėse, kur gyventojų skaičius ir taip mažas, yra gana grėsmingas procesas. Pastebima, kad kasmet išvyksta vidutiniškai po 700 gyventojų. Tai galima prilyginti, kad kasmet išnyksta po dvi tokias gyvenvietės, kaip Beinorava, Pociūnai, Vadaktai ir t. t. kur gyventojų skaičius nesiekia nė 300 gyventojų. Emigracijos mastus būtina stabdyti, skiriant tam kuo daugiau dėmesio ir sutelkiant visas įmanomas jėgas. Būtina domėtis išvykusiųjų patirtimi ir galimybėmis sugrįžti. Reikalingas planas priemonių, skirtų emigrantų integracijai į darbo rinką ir pan.

2.5 lentelė

Natūrali gyventojų kaita Radviliškio rajone 2011-2015 m.

	2011	2012	2013	2014	2015
Radviliškio rajono savivaldybė	-290	-353	-301	-265	-283

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Statistikos departamento duomenis (2016)

Analizuojant 2.5 lentelės duomenis matoma, kad natūrali gyventojų kaita Radviliškio rajone buvo neigiama, t. y. daugiau gyventojų mirė negu gimė. Radviliškio rajono strateginiame plėtros plane 2012-2020 metams teigiama, kad „natūralios gyventojų kaitos rodikliai Radviliškio rajone yra prastesni nei vidutiniškai šalyje ir Šiaulių apskrityje“. Stankūnienė ir kiti tyrėjai (2003) teigia, kad XX a. septintajame dešimtmetyje Šiaurės ir Vakarų Europos šalyse prasidėjo esminiai šeimos ir gimstamumo pokyčiai. Šeimų kaitos procesai yra susiję su sparčiu gimstamumo sumažėjimu iki tokio lygio, kuomet nebėra užtikrinama kartų kaita.

Atlikta statistinių duomenų analizė leido suprasti, jog esamą Radviliškio rajono situaciją lemia lygiai tokios pat priežastys, kurios aktualios visoje šalyje. Kaip pagrindines ir skaudžiausias veikiančias priežastis Radviliškio rajonui galima laikyti sumažėjusį gimstamumą, santykinai aukštą mirtingumo lygį ir ypač migracijos procesus. Šios priežastys lemia tolesnius rajono žmogiškųjų išteklių nuostolius, ko pasekoje formuojasi aplinkinių požiūris, jog vietovė yra nepatraukli gyventi.

3.2. Žmogiškųjų išteklių užimtumo situacijos rajone vertinimas

Vertinant Radviliškio rajono gyventojų užimtumą nuo 2011 metų iki 2015 metų juntama tai mažėjimo, tai didėjimo tendencija (žr. 2.6 lentelė). Didžiausias užimtųjų skaičius analizuojamu laikotarpiu stebimas 2011 m. Nuo 2011 metų iki 2013 metų užimtųjų skaičius analizuojamame rajone sumažėjo 17 proc. (t. y. 2,5 tūkst. gyventojų). Tuo tarpu apskrityje ir šalyje užimtųjų skaičius per tą patį laikotarpį išaugo per 2 proc. ir atitinkamai per 3 proc. Nuo 2014 metų iki 2015 stebima užimtųjų augimo tendencija Lietuvoje nors tuo pačiu laikotarpiu ir apskrityje ir Radviliškio gyvenvietėje užimtųjų skaičius sumažėjo.

Šiaulių teritorinės darbo biržos duomenimis viena iš prielaidų, galėjusi nulemti užimtųjų mažėjimą 2015m., buvo ta aplinkybė, kad Radviliškio rajono darbdaviai įregistravo apie 5,9 proc. mažiau naujų darbo pasiūlymų nei per 2014 m. tą patį laikotarpį (Šiaulių .... 2016).

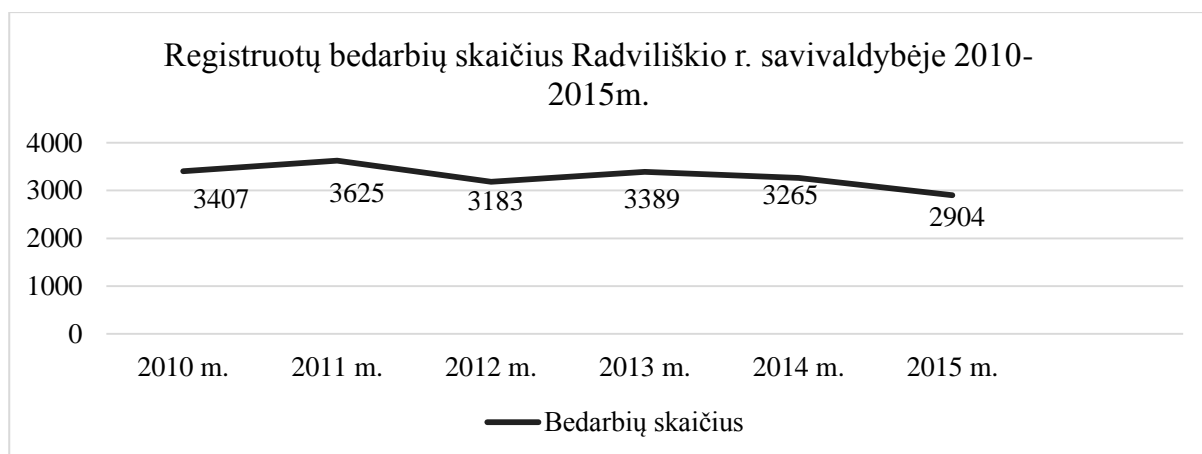
2.6 lentelė

Užimtieji Radviliškio rajone 2011m.-2015m., (tūkst.)

	Užimtieji, tūkst.				
	2011	2012	2013	2014	2015
Lietuvos Respublika	1 253,6	1 275,7	1 292,8	1 319,0	1 334,9
Šiaulių apskritis	115,7	114,8	118,2	121,7	114,4
Radviliškio r. sav.	14,7	13,3	12,2	13,6	13,4

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Statistikos departamento duomenis (2016)

Remiantis Šiaulių teritorinės darbo biržos duomenimis (2016) registruotų bedarbių skaičius analizuojamu laikotarpiu sumažėjo apie 15 proc. Didžiausias registruotų bedarbių skaičius fiksuojamas 2011 metais (žr. 2.9 pav).

2.9 pav. Registruotų bedarbių skaičius sausio 1d.

Šaltinis: sudaryta pagal Šiaulių teritorinės darbo biržos duomenis, 2010-2015m.

Analizuojant priežastis, lėmusias gyventojų skaičiaus mažėjimo procesus, buvo konstatuota, kad labiausiai gyventojų skaičiaus mažėjimą lemia migracijos procesai, taigi žvelgiant į 2.9 pav. duomenis pastebima, kad didžiausias bedarbių skaičius užfiksuotas 2011m sausio 1d. Tai leidžia daryti prielaidą, kad po 2010 metų, kuomet buvo užfiksuoti sparčiausi emigracijos mastai (užregistruoti emigravę 1475 gyventojai), išvyko didžioji dalis darbingo amžiaus asmenų. Taigi mažėjantis registruotų bedarbių skaičius neleidžia daryti prielaidos, kad situacija analizuojamame rajone gerėja, kadangi didžioji dalis gyventojų jau yra emigravę ir mažėjantis gyventojų skaičius mažina šio rodiklio reikšmes. Būtina pažymėti, kad visu analizuojamu laikotarpiu registruotų bedarbių skaičius procentais nuo darbingo amžiaus žmonių svyruoja tarp 11,4 proc. – 13,1 proc. (Šiaulių..., 2016). Kai tuo tarpu remiantis Radviliškio rajono strateginio plėtros plano 2012-2020

metams duomenimis iki 2008 metų registruotų bedarbių skaičius nuo darbingo amžiaus žmonių sudarė vos 3,2 proc., (Radviliškis ..., 2013).

2.7 lentelė

Radviliškio rajono užimtieji pagal profesijų sritis, 2011m.

	Vadovai/ specialistai	Kvalifikuoti darbininkai ir amatininkai	Paslaugų sektoriaus darbuotojai ir pardavėjai	Nekvalifikuoti darbininkai	Kvalifi. žemės, miškų ir žuv. ūk. darbuotojai	Tarnautojai	Kita
Užimti gyv. pagal profesijų sritis Radviliškio r. sav. (2011m.)	4343	2073	1620	1519	862	491	2682
Procentinė dalis nuo visų užimtųjų	32 proc.	15 proc.	12 proc.	11 proc.	6 proc.	4 proc.	20 proc.

Šaltinis: sudaryta pagal LR 2011 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo ataskaitą

2011 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo ataskaitos duomenys rodo, kad 32 proc. visų užimtųjų sudaro specialistai ir vadovai. Antroje vietoje pagal procentinę dalį yra kvalifikuoti darbininkai ir amatininkai, kurių Radviliškio rajone yra 15 proc. Paslaugų sektoriaus darbuotojų ir nekvalifikuotų darbininkų dalis bendrame užimtųjų skaičiuje pagal profesijų sritis yra gana panaši: 12 proc. ir atitinkamai 11 proc. Mažiausia dalis pagal profesijų sritis tenka kvalifikuotiems žemės, miškų ir žuvininkystės ūkio darbuotojams (6 proc.) bei tarnautojams (4 proc.)

2.8 lentelė

Radviliškio rajono gyventojai pagal pagrindinį pragyvenimo šaltinį, 2011m.

	Darbo užmokestis	Pajamos iš savo ar šeimos verslo	Pajamos iš žemės ūkio veiklos	Pensija	Pašalpa	Valstybės išlaikomas	Šeimos ir (ar) kitų asmenų išlaikomas	Kitas pragyvenimo šaltinis
Gyventojai pagal pagrindinį pragyvenimo šaltinį	12779	445	948	11633	3370	171	12016	1027
Procentinė dalis nuo visų gyventojų	30,00 proc.	1,00 proc.	2,00 proc.	27,00 proc.	8,00 proc.	0,50 proc.	28,00 proc.	2,00 proc.

Šaltinis: sudaryta pagal LR 2011 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo ataskaitą

Radviliškio rajono gyventojų pagal pagrindinį pragyvenimo šaltinį duomenys pagrindžia faktą, jog netikslinga kaimiškas vietas tapatinti su žemės ūkiu. 2.8 lentelė iliustruoja, jog **asmenų, gaunančių pajamas iš žemės ūkio veiklos, viso labo yra tik 2 proc.** Tik trečdaliui Radviliškio rajono gyventojų pagrindiniu pragyvenimo šaltiniu yra darbo užmokestis už samdomą darbą privačioje ar valstybinėje įmonėje. Gana panašus procentas asmenų gauna pensiją bei yra išlaikomi

šeimoms ir (ar) kitų asmenų - 28 proc. Net 8 proc. Radviliškio rajono gyventojų gauna pašalpą ir tik 3 proc. pagrindiniu pragyvenimo šaltiniu nurodė pajamas iš savo ar šeimos verslo. Tai labai svarbus rodiklis įrodantis, kad rajone verslumo lygis – žemas, o smulkusis ir vidutinis verslas sunkiai kuriamas.

2.9 lentelė

Radviliškio rajono gyventojai pagal išsilavinimą, 2011m.

	Aukštasis	Aukštesnysis ir specialusis vidurinis	Vidurinis	Pagrindinis	Pradinis	Nebaigė pradinės mokyklos
Gyventojai pagal išsilavinimą	4577	6763	11458	7791	7060	756
Procentinė dalis	12 proc.	18 proc.	30 proc.	20 proc.	18 proc.	2 proc.

Šaltinis: sudaryta remiantis LR 2011 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo ataskaitą

Gyventojų išsilavinimas yra labai svarbus ir dabartinei rajono situacijai įvertinti, ir užtikrinti tolesnę rajono raidą. 2011m. duomenimis Radviliškio rajone aukštąjį išsilavinimą buvo įgiję 12 proc. visų gyventojų (žr. 2.9 lentelė.). VVG „Radviliškio lyderis“ parengtoje vietos plėtros strategijoje 2016-2023 metams teigiama, kad Radviliškio rajone užfiksuotas gyventojų su aukštuoju išsilavinimu rodiklis yra mažesnis nei apskrities ar šalies. Vidurinį išsilavinimą turinčių gyventojų dalis sudaro 30 proc. Kaip teigiama vietos plėtros strategijoje (VVG..., 2015) vidurinį išsilavinimą turinčių gyventojų dalis bendrame rajono gyventojų skaičiuje yra mažesnė nei apskrities ar šalies. Pagrindinį ir pradinį išsilavinimą turinčių asmenų skaičius sudaro 18 proc., ir atitinkamai 20 proc. Taip pat apie 2 proc. visų analizuojamo rajono gyventojų sudaro gyventojai, kurie nebaigė jokios mokymo įstaigos.

3.3. Vietinių rajono išteklių panaudojimo galimybių vertinimas

Vietovės patrauklumas labai svarbus, siekiant užtikrinti tiek socialinę tiek ekonominę plėtrą. Teigiama, kad vietovės gebėjimas optimaliai išnaudoti turimus išteklius ir potencialą užtikrina jo pranašumą kitų vietovių atžvilgiu ir tai pritraukia gyventojus, aukštos kvalifikacijos darbo jėgą, turistus, verslininkus bei išorinius finansinius šaltinius (Zykienė, Snieška, 2011). Šiai idėjai antrina Jasaitis ir Kriaučiūnienė (2010) teikdami „kad vietovės konkurencingumą didina dirbančiųjų skaičius ir jų kvalifikacija, aukštos pridėtinės vertės kūrimas, alternatyvių veiklų skaičius regione, vietovės kultūrinės vertybės ir kt.“. Taigi, Radviliškio rajono analizė yra būtina, norint įvertinti vietovės potencialą ir pasiūlyti galimas alternatyvas turimiems ištekliams panaudoti bei rajono žmogiškųjų išteklių problematikai spręsti.

Radviliškio rajono SSGG matrica

Stiprybės	Aprašymas
<ol style="list-style-type: none"> 1. Radviliškio rajonas įsikūręs itin patogioje geografinėje vietoje, lengvai pasiekiami didieji Lietuvos ir Baltijos šalių miestai; 2. Radviliškio rajone derlingas dirvožemis sudaro palankias sąlygas plėtoti žemės ūkį; 3. Rajono savivaldybėje gerai išplėtotas kultūros centrų ir bibliotekų tinklas, kultūros centrų funkciją kaimuose atlieka seniūnijos; 4. Suteikiama gyventojams galimybė gauti kokybiškas švietimo paslaugas ir mokytis visą gyvenimą. 	<p>Transporto susikirtimo mazgas, geležinkelių mazgas ir čia pat esantis Šiaulių didmiestis Radviliškio rajonui suteikia nemažą konkurencinį pranašumą.</p> <p>Radviliškio rajone derlingas dirvožemis sudaro palankias sąlygas plėtoti žemės ūkį, todėl yra tendencija kilti žemės kainai.</p> <p>Pastaruoju metu didžioji dalis kultūros namų ir bibliotekų buvo renovuotos, atnaujinta kompiuterinė įranga, įvestas šviesolaidinis internetas, kas sudaro sąlygas kaimiškų vietovių gyventojų turiningo laisvalaikio praleidimui, savišvietai, sudaromos sąlygos mokytis ir dirbti namuose.</p>
Silpnybės	Aprašymas
<ol style="list-style-type: none"> 1. Gyventojų skaičius Radviliškio rajone, kaip ir šalyje, pastaraisiais metais tendencingai mažėja. 2. Savivaldybėje išlieka didelis socialinių paslaugų poreikis. 3. Maža vaikų užimtumo paslaugų pasiūla, trūksta dienos centrų, rajone nėra įsteigto atviros erdvės jaunimo centro, didėja vaikų ir jaunimo nusikalstamumas. 4. Tiesioginių užsienio ir materialinių investicijų rodikliai žymiai žemesni nei šalies ir apskrities vidurkiai; 5. Registruotų bedarbių procentas nuo bendro darbingo amžiaus gyventojų skaičiaus pastaraisiais metais tendencingai didėjo ir yra aukštas; 6. Nors rajone ir plėtojamas, žemės ūkis, tačiau silpnai diegiami nauji inovatyvūs ūkininkavimo metodai, atsinaujinantys energijos ištekliai ūkyje. 	<p>Gyventojų skaičiaus mažėjimą sąlygoja padidėjusi gyventojų migracija į labiau ekonomiškai išsivysčiusias Europos Sąjungos šalis, migracijos į didžiuosius šalies miestus, neigiamos gyventojų kaitos, socialinio ir ekonominio atotrūkio tarp centrinių ir kaimiškųjų vietovių, kaimiškosiame vietovėse pasilieka vyresnio amžiaus žmonės, pagr. problema - visuomenė senėja;</p> <p>Didėja senyvo amžiaus asmenų, trūksta vietų senelių globos namuose daugėja senyvo amžiaus asmenų, didėja bedarbystė bei daugėja socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų;</p> <p>Kaimiškų vietovių nepatrauklumą, lemia tai, kad nėra pakankamai neformaliojo ugdymo paslaugų vaikams, gyvenantiems kaimiškosiame vietovėse, o nuvykti į kitus miestus nėra galimybės.</p> <p>Investuotojams nepatraukliai atrodo nepakankamai išplėtotą inžinerinę infrastruktūrą, neįsisavintą laisvos teritorijos mieste, nepakankamas asfaltuotų gatvių ir kelių tinklas.</p> <p>Dėl nepakankamo dėmesio gyventojų verslumui skatinti, kompetencijai ugdyti, investicijoms pritraukti, mažėja darbo vietų skaičius.</p> <p>Nesprendžiamos jaunimo užimtumo problemos ir nepelčiamas teikiamų užimtumo paslaugų tinklas, lemia tai, kad toliau didėja nedarbas ir jaunimo migracija.</p>
Galimybės	Aprašymas
<ol style="list-style-type: none"> 1. Išnaudoti palankias galimybes žemės ūkio veiklai plėtoti, skatinant ūkininkų kooperaciją ir inovatyvių ūkininkavimo metodų taikymą; 2. Išnaudoti palankią geografinę padėtį, turizmo potencialą užsienio ir vietos investicijoms pritraukti; 3. Skirti pakankamai dėmesio gyventojų verslumo skatinimui, teikiant konsultacijas, informaciją, vykdam smulkaus ir vidutinio verslo skatinimo programas; 4. Galimybės pritraukti daugiau turistų –teritorijai priklausiančios seniūnijos yra savitos ir patrauklios savo ištekliais. 5. Taikyti švietėjiškos veiklos priemonės jaunimo verslumo skatinimui; 6. Siekti patenkinti didėjančią socialinių paslaugų poreikį, plėtojant teikiamų socialinių paslaugų tinklą; 	<p>Atsižvelgiant į didelį skaičių derlingos žemės plotų, privalu išnaudoti turimą potencialą, ko pasekoje didės gyventojų užimtumas, pajamos, vietovės patrauklumas.</p> <p>Investicijų pritraukimas vėlgi sietinas su darbo vietų kūrimu.</p> <p>Kadangi visuomenei trūksta žinių, švietėjiškos programos skirtos verslumui skatinti sudarys sąlygas žmogiškiesiems ištekliams tobulėti.</p> <p>Rajone labai daug gražių ir istoriškai prasmingų vietų, tad turizmo skatinimas gali lemti tam tikros vietovės konkurencingumo augimą.</p> <p>Jaunimui trūksta žinių, trūksta praktikos įsitvirtinti darbo rinkoje, tad kūrybingų žmonių ugdymas siekiant skatinti verslo plėtrą yra būtinybė.</p> <p>Švietimo, sveikatos apsaugos, vaikų priežiūros paslaugos nėra teikiamos kaimiškosiame vietovėse, o</p>

	siekiant vietovės patrauklumo ir vietos gyventojų pasitenkinimo būtina plėsti tokių paslaugų tinklą.
Grėsmės	Aprašymas
<p>1. Jeigu nebus skiriama pakankamai dėmesio gyventojų verslumo skatinimui, gyventojų kompetencijoms bei verslumui ugdyti, investicijoms pritraukti, toliau mažės darbo vietų skaičius, nebus skatinamas smulkaus ir vidutinio verslo kūrimasis rajone ;</p> <p>2. Jeigu nebus sprendžiamos jaunimo užimtumo problemos, plečiamas teikiamų užimtumo paslaugų tinklas, didės jaunimo migracija į didžiuosius miestus, nusikalstamumas jaunimo tarpe;</p> <p>3. Jeigu nebus mažinamas socialinis ir ekonominis atotrūkis tarp centrinių ir kaimiškųjų vietovių, tai gali sąlygoti tolesnį gyventojų skaičiaus rajone mažėjimą, paskatinti migraciją ar emigraciją, visuomenės senėjimą;</p> <p>4. Jeigu nebus kuriamos naujos darbo vietos ir skatinamas smulkaus ir vidutinio verslo kūrimasis, rajono savivaldybėje toliau mažės gyventojų, kurie migruos, ten ieškodami darbo galimybių;</p>	<p>Visos įvardytos grėsmės siejamos su viena pagrindine problema – kaip išsaugoti žmogiškuosius išteklius rajone? Kadangi žmogiškųjų išteklių praradimas daugiausiai siejamas su užimtumo ir nedarbo problemomis tai sąlygos gauti darbą, atitinkantį lūkesčius, yra pagrindinė priežastis lemianti gyventojų apsisprendimą. Vietovės nepatrauklumas auga, kuomet nėra poreikius atitinkančios veiklos, kuomet pajamos neužtikrina šeimos ir kiekvieno individo gerovės. Viso to priežastis – geresnio gyvenimo ieškojimas. Kaimiškos vietovės tuštėja, o jose lieka senyvo amžiaus žmonės.</p>

Šaltinis: autorės sudaryta remiantis Radviliškio raj. savivaldybės 2012-2020 m. strateginiu plėtros planu; VVG strategija 2008; VVG "Radviliškio lyderis" teritorijos vietos plėtros strategija 2016-2023 m.

2.10 lentelėje, įvardijant vidinius veiksnius, siekta glaustai iliustruoti Radviliškio rajono situaciją. Įvardijami galimi rajono strateginiai pranašumai, kuriuos būtina išnaudoti. Taip pat įvardijamas kompleksas priežasčių, kurios lemia gyventojų skaičiaus kaitos procesus, stabdo ekonominę ir socialinę rajono raidą. Viso to rezultatas - žmogiškųjų išteklių nuostoliai.

Ekonominiu požiūriu Radviliškio rajonas turi keletą strateginių pranašumų: rajone veikia Lietuvos sveikatos mokslų universiteto padalinys (buvusios Veterinarijos akademijos skyrius) – Lietuvos gyvulininkystės institutas, kuris yra pagrindinė biomedicinos mokslų srities zootechnikos krypties mokslo įstaiga Lietuvoje. Yra įsikūrusi VĮ "Šeduvos avininkystė", kuri yra pagrindinė Lietuvos juodagalvių avių genofondo saugotoja. Rajonas turi stiprias pozicijas pieno ir mėsos gamybos sektoriuje. Be to, rajono ūkininkų ūkiai stambesni negu vidutiniai apskrities ir Lietuvos ūkiai (Gyvenimo kokybės ... 2008). Tai rodo esminę problemą – žlunga šeimos ūkiai, kadangi mažžemius išstumia stambūs ūkininkų ūkiai.

Lietuvos gyvulininkystės institutas buvo vertas išskirtinio dėmesio. Jame veikė Žemaitukų arklių augintojų asociacija. Asociacija įkurta 1997 metais balandžio 17 dieną Lietuvos gyvulininkystės institute. Asociacija užsiėmė Žemaitukų veislės arklių išsaugojimu, veisimu, populiarinimu. 2004 04 05 Žemės ūkio ministro įsakymu Nr.100 asociacija buvo pripažinta veislininkystės institucija, t. y. veda Žemaitukų arklių registrą ir kilmės knygą, tvarko veislinių arklių apskaitą, išduoda kilmės sertifikatus, rekomendacijas, rengia veislės išsaugojimo, selekcines programas, vykdo arklių vertinimus, darbinių savybių išbandymus-varžybas, populiarina veislę įvairiuose leidiniuose ir organizacinėmis priemonėmis koordinuoja veislinių Žemaitukų augintojų darbą, teikia pasiūlymus valstybinėms institucijoms dėl Žemaitukų arklių genofondo saugojimo,

informuoja visuomenę apie Žemaitukų išsaugojimo reikšmę (Žemaitukas, 2016). Apmaudu, tačiau dabar Žemaitukų asociacijos Baisogaloje nebėra. Perspektyvūs darbuotojai neteko savo darbo vietos. Šiuo metu institutas yra visiškai apleidęs veislininkystės tyrimus ir genofondo apsaugą, nebepadeda ūkininkams spręsti juos sekinančių problemų. Peršasi išvada, jog Lietuvai net mokslininkų, tyrinėjančių kaimą, o ypač gyvulininkystės verslą, nebereikia. Akivaizdu, kad šiam institutui būtinos rimtos struktūrinės reformos, esminis jo veiklos atkūrimas.

Buvusi asociacijos pirmininko pavaduotoja Macijauskienė V. (2008) tyrinėdama, koks yra Žemaitukų augintojų asociacijos vaidmuo kaimo plėtros kontekste įžvelgė esminius privalumus. Visų pirma, asociacijos tikslas – apsaugoti žemaitukų veislę nuo išnykimo. Šiam tikslui įgyvendinti reikalingi finansiniai ir žmogiškieji ištekliai. Labai svarbi finansinė valstybės parama, kurios pagalba būtų galima plėtoti „kitą, ne mažiau svarbų tikslą – žemaitukų veislės panaudojimą jaunimo ugdymui, užimtumui, socialinių problemų sprendimui, naujų ūkinės ir pedagoginės veiklos sričių diegimui. Visuomenės dalis, palaikanti žirgininkystę Lietuvoje, savo veikla prisideda prie mūsų krašto puoselėjimo, visuomenės fizinės ir emocinės sveikatos palaikymo, socialinių problemų mažinimo, gražesnio, patrauklesnio Lietuvos įvaizdžio kūrimo.“

Gyvulininkystės institutas, laikantis 35-40 žemaitukų bandą, vienas iš pirmųjų 2009 m. buvo pripažintas pažangiausiu gyvulininkystės ūkiu (Verslininkystės ..., 2012).

Veislyno potencialas – akivaizdus. Svarbiausias veiksnys – finansinė parama, tinkamas vadovavimas ir valdžios dėmesys tam, kad būtų kreipiamas dėmesys plėsti žemaitukų panaudojimo galimybes, aktyviai dalyvauti švietėjiškose, vaikų ugdymo, tautinio paveldo, kultūros sklaidos projektuose.

Radviliškio rajono yra ypatingai patogi strateginė padėtis. Čia kertasi svarbūs Lietuvos geležinkeliai, veikia dideli lokomotyvų ir vagonų depai, eina judrus Vilniaus–Šiaulių plentas. Radviliškio rajonas žinomas geležinkelio riedmenų remonto, maisto ir medžio apdirbimo pramonės centras. Rajone iškasama nemažai durpių. Vyrauja derlingas dirvožemis, todėl gerai išvystytas žemės ūkis. (LT Regionų portretas, 2015).

Radviliškyje yra žemės ūkių mašinų gamykla, įkurta dar 1949 metais. Įmonė gamina žemės ūkių techniką ir atlieka įvairius metalo apdirbimo darbus (Factory, 2016). VSDFV duomenimis vidutiniškai įmonė įdarbina apie 80 darbuotojų. Bet sovietmečiu šioje gamykloje dirbo per 800 žmonių. AB „Radviliškio mašinų gamykla“ užsiima inovatyvia veikla. Tai vienintelė gamykla Baltijos šalyse projektuojanti ir gaminanti granulių gamybos įrangą. Savo pačių sukurta šiaudų smulkinimo ir granuliavimo linijos pagalba gamina šiaudų granules ir jas eksportuoja į įvairias pasaulio šalis. Gaila, bet Lietuvoje šiaudų granulės nepaklausios, nes trūksta joms deginti tinkamų katilų.

Ilgą laiką tarpą buvo teigiama, kad Radviliškio rajonas yra žemės ūkio kraštas. Čia derlingas dirvožemis, o tai sudaro sąlygas gana gerai išvystyti žemės ūkį. Bendras Radviliškio rajono žemės plotas 163480,10 ha. Žemės ūkio naudmenos 2014m. duomenimis sudarė didžiausią žemės fondo dalį – 63,05 proc., o miškai – 25,36 proc., keliai – 0,21 proc., užstatyta teritorija – 0,24 proc., kita žemė – 4,41 proc., (VVG ..., 2016).

Nors Radviliškio krašte yra daug dirbamos žemės plotų ir derlingas dirvožemis bei kitos sąlygos vystyti žemės ūkį, stebimas žemės ūkio kaip pagrindinės ekonominės veiklos kaime nuosmukis. Statistikos departamento duomenys (žr.7 lentelė) pagrindžia teorinėje dalyje minėtą faktą, jog stipriai kinta žemės ūkio vaidmuo. Stebima aiški tendencija: žemės ūkio darbuotojų skaičius tiek Lietuvos Respublikoje, tiek Šiaulių apskrityje, tiek analizuojamame rajone nuo 2007 metų iki 2013 metų sumažėjo kone per pusę (dvigubai).

Vertinant ūkininkaujančius asmenis galima teigti, jog pastarųjų skaičius taip pat žymiai pakito į neigiamą pusę. Nuo 2007 metų iki 2013 metų ūkininkaujančių Lietuvos Respublikoje sumažėjo apie 1,7 karto. Radviliškio rajone pastarųjų skaičius sumažėjo net 2,73 karto. VVG "Radviliškio lyderis" teritorijos vietos plėtros strategijoje 2016-2023 m. nurodoma, kad 2014m. iš viso buvo 2811 ūkininkų ūkių o tai yra 14,9 proc. mažiau lyginant su 2011 metais (VVG..., 2016).

2.11 lentelė

Žemės ūkio darbuotojų skaičius (vnt.), 2007-2013m.

	Visi ūkiai							
	Žemės ūkio darbuotojų sk., iš viso		Ūkininkaujantys asmenys ir jų šeimos nariai		Nuolatiniai samdomi darbuotojai		Laikini samdomi darbuotojai	
	2007	2013	2007	2013	2007	2013	2007	2013
Lietuvos Respublika	482 002	300 274	449 833	264 069	28 331	33 881	3 838	2 324
Šiaulių apskritis	65 342	34 875	57 706	26 770	6 844	7 717	792	388
Radviliškio r. sav.	15 377	6 492	13 750	5 020	1 459	1 406	168	66

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Statistikos departamento duomenis (2016)

Remiantis turimais duomenimis galima teigti, jog kintant žemės ūkio vaidmeniui, mažėjant darbo vietų skaičiui šiame sektoriuje, būtina ieškoti alternatyvų. Išsivysčiusių šalių patirtis rodo, kad sprendžiant kaimo socialines problemas didelės reikšmės turi netradicinės žemės ūkio produkcijos gamyba, turizmo ir kitų paslaugų teikimas ir kitokios alternatyvios veiklos plėtra kaimo vietovėse (Žvirzdinaitė, 2006). Taip pat sprendžiant kaimo problemas svarbu skirti dėmesį pramonės, statybos įmonių steigimui, paslaugų sektoriaus plėtimui.

Jasaitis ir Kriaučiūnienė (2010) teigia, kad alternatyvi veikla Lietuvoje nėra naujovė: „jau ir Lietuvoje turime pelningai dirbančius ūkius, kuriuose laikomi elniai, briedžiai, danieliai, fazanai, stručiai, veisiami Kalifornijos sliekai, vynuoginės sraigės ir t.t. Atsiranda Lietuvoje dar nematytos mėšinių galvijų veislės. Vis didėjantis visuomenės dėmesys natūralios kilmės vaistiniams

preparatams skatina plėsti vaistažolių plantacijas.“ Rengiant Radviliškio rajono strateginį plėtros planą 2012-2020 metams įvardytos šios pagrindinės veiklos rūšys: galvijų, kiaulių, avių auginimas, grūdinių kultūrų, cukrinių runkelių auginimas, mėsos ir pieno gamyba“ Vertinant esamą padėtį ir kitų patirtį galima teigti, kad Radviliškio rajonui būtina išnaudoti turimą potencialą, remiantis jau taikoma veiklos įvairinimo praktika.

A. Astromskienės (1999), V. Atkočiūnienės (2011) ir kitų autorių teigimu, kaimo vietovėse inicijuojamos ekonominės veiklos sukuria pajamas ne tik tuo verslu užsiimantiems kaimo vietovių gyventojams, bet ir naujas darbo vietas, keičia žemės ūkio gamybinę struktūrą, kaimo infrastruktūrą bei sukuria naujas galimybes vietos bendruomenės įsitraukimui į vietos ekonomikos vystymą, gyvenimo kokybės gerinimą ir pan. Atsižvelgiant į Radviliškio rajono specifiką, tikslinga dėmesį skirti šioms su žemės ūkiu susijusioms veikloms:

1) stručių ir kt. egzotinių paukščių auginimas. Šiuo metu Lietuvos teritorijoje veikia 15 ūkių, kurie užsiima stručių auginimu (Ūkio klubas., 2016). Stručių auginimo asociacijos prezidentas Aleksandras Skliaras viename interviu (Ekonomika., 2016) akcentavo, kad „kol kas Europoje patenkinama tik 12-20 procentų strutienos paklausos. Tad stručių auginimo perspektyvos išties neblogos.“ Tačiau, Radviliškio rajono savivaldybės teritorijoje šiuo metu nėra įregistruota nė vieno paukščių ūkio, nebent pavieniai smulkūs paukščių augintojai.

2) sraiginkystė. Daugumos augintojų teigimu auginti sraigės nėra sudėtinga. VVG "Radviliškio lyderis" teritorijos vietos plėtros strategijos 2016-2023 m. duomenimis ūkininkas K. Raškauskas laikomas didžiausiu sraigių augintoju Lietuvoje, jo ūkis įregistruotas Šeduvos seniūnijoje. Nors šiuo metu Radviliškio savivaldybės teritorijoje yra įregistruoti du juridiniai asmenys, užsiimantys sraigių auginimu, supirkimu, pardavimu, tačiau atlikus įvairių viešai pateiktų straipsnių analizę pastebėta, kad sraigių auginimas yra perspektyvi ir pelninga veikla, kuria gali užsiimti šeimų ūkiai.

3) vaistažolių ir prieskoninių augalų auginimas. Anot D. Kšivickienės (2004), nors vaistažolių ir prieskoninių auginimo verslui palankios klimato, dirvožemio sąlygos (vaistažolės puikiai auga ir nenašiose žemėse), vaistinių ir prieskoninių augalų auginimu užsiimančių ūkininkų skaičius yra labai mažas. Lietuvos šeimos ūkininkų sąjungos (2016) duomenimis Radviliškio rajone nėra įregistruotų vaistažolininkystės ūkių. Balvočiūtės (2010) teigimu „vaistažolių auginimo, rinkimo, apdorojimo ir vartojimo tradicijos įvairiose šalyse yra ganėtinai skirtingos. Tačiau kiekvienoje šalyje šis nematerialus paveldas yra puoselėjamas ir perduodamas naujoms kartoms. Lietuvoje augančių ir auginamų vaistinių augalų gydomosiomis savybėmis neabejoja ne tik botanikai, bet ir klasikinės medicinos atstovai. Šiai dienai vaistažolės naudojamos ne tik gydymo tikslams, bet ir kulinarijoje kaip prieskoniniai, kosmetikos, gėrimų pramonėje.“ Atsižvelgiant į palankias klimato sąlygas, neužterštą dirvožemį, vandenį bei orą, galima teigti, kad Radviliškio rajonas yra palankus auginti

švarią ir saugią produkciją. Taip pat Balvočiūtės ir kt. (2010) nuomone šis verslas padeda spręsti kaimo žmonių užimtumo problemas, sukuriant naujas darbo vietas ir plėtojant šimtmečius siekiančio žemės ūkio veiklos tradicijas.

4) **grybų auginimas.** Lietuvoje dirbtiniu būdu yra auginama vos kelios rūšys grybų. Populiariausi – pievagrybiai. Atlikus įvairių internetinių šaltinių analizę sužinota, kad vienas didžiausių grybų augintojų - „Baltic Champignons“. Didžiąją kompaniją įkūręs ir vieninteliu jos savininku yra šiaulietis K. Juščius. Pastarojo teigimu Lietuvoje tik trys gamyklos augina pievagrybius. Lietuvoje lieka mažiau nei 15 proc. čia užaugintų pievagrybių – kita dalis eksportuojama. Daugiausia pievagrybių tiekiamė Skandinavijos šalių rinkoms (Vitkus, 2014). Radviliškio rajone šia alternatyvia veikla kol kas nėra užsiimančiųjų. Taigi, vertinant grybų auginimo perspektyvas galima teigti, kad tai pelninga ir Radviliškio krašto gyventojams tinkanti alternatyva.

5) **biokuro išteklių naudojimas.** Kaip jau minėta, Radviliškio rajone yra pakankamai derlingas dirvožemis, daug dirbamos žemės plotų, daug užauginama žemės ūkio produkcijos - daug biokuro išteklių. Treinio (2005), Jasaičio (2014) teigimu poindustrinėje ekonomikoje labai svarbu ekonomiškiau naudoti gamtos išteklius ir ieškoti atsinaujinančių energijos šaltinių. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtros 2014–2020 metų strategijoje teigiama, jog ES žemės ūkiui ir kaimo plėtrai šiuo laikotarpiu keliamas vienas iš pagrindinių uždavinių tai tausūs gamtos išteklių valdymo ir darnus teritorinis vystymasis, svarbu telkti dėmesį į atsinaujinančius energijos išteklius. Žaliosios energetikos centro (2016) duomenimis biokuro ištekliai yra puikios kokybės, todėl tinka ne vien tik šilumos, bet ir elektros energijos gamybai. Taip pat šio centro duomenimis šiuo metu šalyje veikia apie 11 biojėgainių. Jos yra Kauno, Klaipėdos, Panevėžio ir Utenos vandenvalos įmonėse, UAB „Kurana“, kur perdirbamos etanolio gamybos atliekos; UAB „Rokiškio sūris“, kur perdirbamos sūrių gamybos atliekos, taip pat Kauno, Vilniaus, Klaipėdos, Marijampolės ir Panevėžio sąvartynuose. Pasvalyje veikia unikali Europoje biojėgainė, kurioje biodujos gaminamos iš žlaugtų, susidarančių po etanolio gamybos. Radviliškio rajone esančiame Vainiūnių kaime veikia įmonė siūlanti alternatyvas tradiciniams kuro šaltiniams. UAB „Granulita“ gamina aukščiausios kokybės ekologiškai švarų kurą, pagrįstą minimaliomis sąnaudomis bei optimalia gaunama šilumos energija. Tokios „žalios“ elektros energijos ar „žalios“ šilumos gamyba naudojant biokuro išteklius yra inovatyvi idėja, kurią privalu realizuoti siekiant tausoti gamtą, kurti darbo vietas, gerinti vietovės įvaizdį.

Aptarus galimas su žemės ūkiu susijusias alternatyvas, galima teigti, kad Radviliškio rajonas turi plėtros potencialą. Vietos gyventojams yra galimybių imtis papildomų veiklų ir taip kurti darbo vietas. Svarbiausias vaidmuo šio atveju tenka vietos valdžios atstovams ir jų gebėjimams sukurti tokią žmogiškųjų išteklių valdymo strategiją, kurios dėka būtų kuriamos naujos darbo vietos, būtų skatinami rajono žmogiškieji ištekliai užsiimti papildoma-netradicine veikla. Tad, neatsitiktinai

teigiama, kad „vietos valdžios institucijos tiesiogiai veikia darbo rinkos mechanizmą kurdamos teisines ir politines priemones, pavyzdžiui, apibrėždamos darbo rinkoje dalyvaujančių veikėjų teises ir pareigas, darbo santykius, taikomus standartus, pateikdamos kaimo plėtros, užimtumo, išteklių paskirstymo, švietimo ir socialinės apsaugos politikas“ (Raupelienė, 2014).

Teorinėje darbo dalyje konstatuota, jog pakitus žemės ūkio vaidmeniui užmiesčio teritorijose išaugo paslaugų sektoriaus svarba. Vidickienė (2007) teigia, kad kaimas tampa svarbus ne tik kaip maisto ir kitų produktų tiekėjas, bet ir kaip rekreacijos ir turizmo vieta bei daug malonesnė nuolatinė gyvenamoji vieta. Astromskienė (2009) antrina šiai minčiai. Pastarosios nuomone kaimo turizmas tai vienas iš ryškiausiai veiklos apimtimis Lietuvos kaimiškoje erdvėje išaugusių veiklų. Radviliškio rajono savivaldybės 2012-2020 metų strateginiame plėtros plane turizmo potencialo ignoravimas įvardijamas kaip viena iš rajono silpnųjų. Teigiama, kad rajone „silpnai išvystyta kaimo turizmo paslaugų infrastruktūra – trūksta paslaugų, turizmo informacijos, ne visos lankytinos vietovės įtrauktos į Lietuvos turistinius maršrutus, potencialą turinčios rekreacinės teritorijos nėra pritaikytos turizmui: Šešuvės upės pakrantės, Šiaulėnų ir Šaukoto krašto kalvotas kraštovaizdis ir t.t.“(Radviliškio..., 2013). VVG „Radviliškio lyderis“ rengiant vietos plėtros strategiją 2016-2023 metams atliko gyventojų apklausą, kurios rezultatai rodo, jog turizmo potencialas vis dar nėra iki galo išnaudotas: „nėra išplėtotą turizmo viešojo infrastruktūra ir paslaugos šioje srityje. Trūksta poilsio aikštelių, poilsio zonų, privažiavimo prie lankytinų objektų, ypač trūksta susibūrimo vietų rajono jaunimui (VVG ..., 2016).

VVG „Radviliškio lyderis“ plėtros strategijos 2016-2023m. duomenimis, „Radviliškio teritorijoje yra gražių, turistų lankomų vietų. Žymiausios iš jų – Radondvaris, Baisogalos dvaras, Šeduva. Turistų mėgiamas Daugyvenės kultūros istorijos muziejus – draustinis bei jo Šeduvos kraštotyros, Raginėnų archeologijos, Kleboniškių kaimo buties skyriai.“ Daugyvenės upės slėnyje, senoje kaimavietėje, 18 ha plote, įkurtas Kleboniškių kaimo buties muziejus, į kurį iš apylinkių perkelti XIX a. ir XX a. pradžiai būdingi kaimų pastatai: gryčios, klėtys, pirtys, klojimai, daržinės ir kt. Pastatuose įrengtose ekspozicijose atkurta ūkininkų butis nukelia į XIX a. pabaigą. Įrengta veikianti kaimo pirtis. Eksponuojamos ąsočių, bezmėnų, muštokių, ližių, linų šukų, motorų kolekcijos, 1926 m. pagamintas traktorius, XIX a. pab. Anglijoje pagamintas lokomobilis. Kaime yra 1884 m. statytas vėjo malūnas.

Burbiškio dvaro istorijos ekspozicija įkurta sename Baženskių dvare, kuris istoriniuose šaltiniuose minimas nuo XVII a. Peizažinio tipo dvaro parkas, užimantis 28 ha, pasižymi įspūdingais tvenkiniais, kuriuose yra 15 salų. Atstatytame rūmų svečių korpuse rengiami svečių namai, rūmų verandoje įrengta dvaro istorijos ekspozicija. Parke gausu skulptoriaus Kazimiero Uliansko darbų: poeto Adomo Mickevičiaus paminklas (pastatytas 1911 m.), Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Vytauto paminklas (pastatytas 1912 m.), Šv. M. Marijos skulptūra, didingi parko vartai, liūtų tiltas. Parke

įrengti takai, tvenkinių salos sujungtos 12 tiltelių. Parko gėlių daigyne auga įvairių augalų kolekcijos (Radviliškis..., 2016).

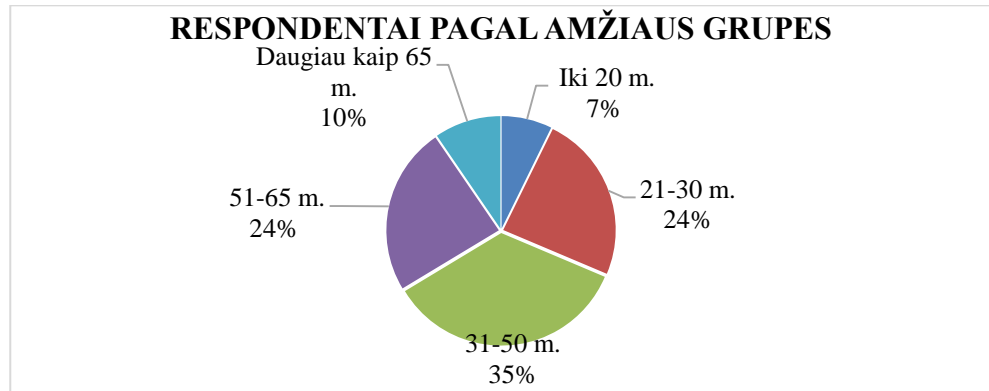
Radviliškio rajono savivaldybės (Radviliškis,.. 2016) duomenimis, iki šiol siekiant išnaudoti turimą turizmo potencialą buvo vykdomi tokie projektai, kurių rezultatas – valstybės saugomų kultūros paveldo objektų restauracija. Tam, kad būtų visiškai išnaudotas turimas potencialas svarbu ir turizmo srityje ieškoti alternatyvų. Hal ir kt. (2008) teigimu inovacijos pripažintos kaip turistinių vietovių konkurencingumo pagrindas.

Muziejuose, dvaruose ir kt. lankytinose vietose tikslinga rengti edukacines programas, praktinius užsiėmimus įvairaus amžiaus žmonėms, skatinti tokius istorijos pateikimo būdus, kurie leistų pasinerti į praeitį ir taip dar stipriau pajusti kultūros paveldo objekto dvasią. Galima remtis Pakruojo rajone esančio Pakruojo dvaro pavyzdžiu. Pakruojo dvare rengiamos edukacinės programos moksleiviams. „Programose mokiniai supažindinami su istoriniu dvaro gyvenimu ir gyventojais, simuliuojama to meto dvariškių kasdienybė, šventės, darbai. Moksleiviai turi galimybę ne tik viską pamatyti, bet ir aktyviai dalyvauti programose, viską patys išbandyti, todėl tikrai gali smagiai ir naudingai praleisti laiką“. Taip pat dvare gausų kitų pramogų, viena jų – galimybė pasidabinti dvariškių kostiumais ir įsiamžinti fotografijose (Pakruojo dvaras, 2016). Tokios inovacijos yra naudingos ir vietos gyventojams. Kaip teigia Vaškaitis ir Armatienė (2014), jos prisideda prie vietinės ekonomikos ir gyventojų užimtumo lygio kėlimo. Turizmo dėka užtikrinamas darbo vietų kūrimasis bei užtikrinamos pajamos vietos žmogiškiesiems ištekliams. Pajamos iš turizmo gerina gyventojų gyvenimo kokybę.

3.4. Žmogiškųjų išteklių problematikos pagrindimas ir sprendimo būdų paieška

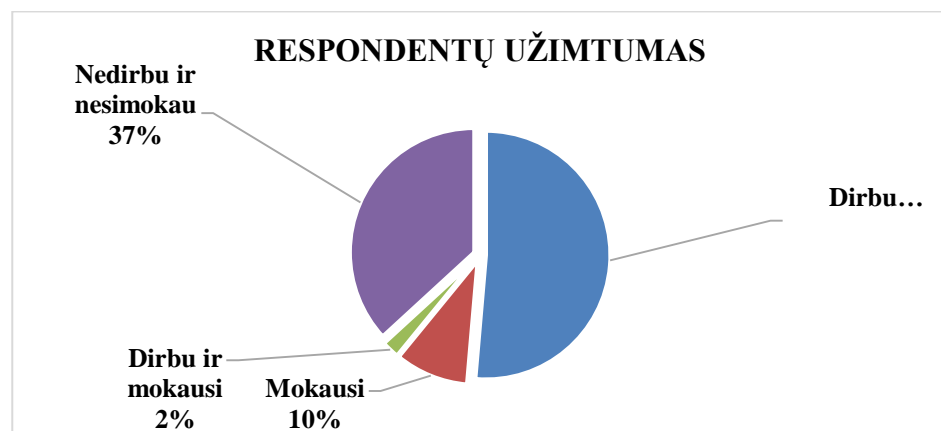
3.4.1. Radviliškio rajono gyventojų požiūrio į dabartinę rajono situaciją analizė

Radviliškio rajono gyventojų tyrimas buvo atliekamas 2016 m. rugsėjo - lapkričio mėn. Tyrime dalyvavo 440 respondentų. Įvertinus apklausos metu grįžusius atsakymus matyti, kad savo nuomonę išsakė 64 proc. moterų ir 36 proc. vyrų.

3.10 pav. Respondentai pagal amžiaus grupes
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis apklausos duomenimis

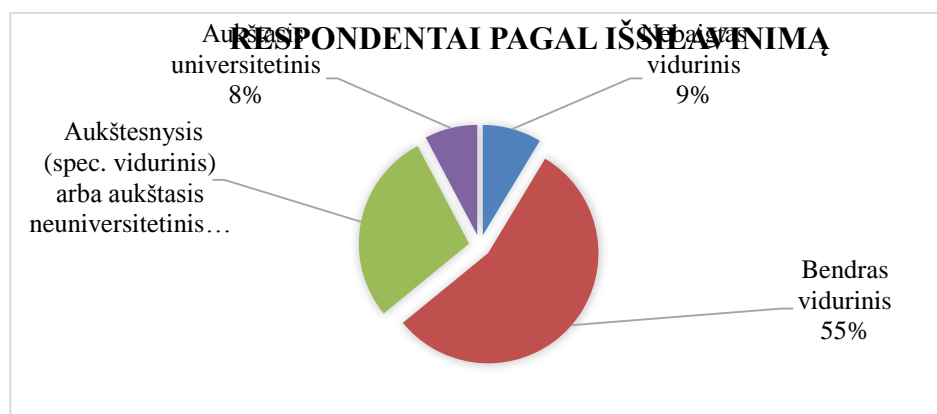
Kaip matyti iš 3.10 paveikslo, aktyviausiai tyrime dalyvavo 31-50 metų (35 proc.) ir 21-30 metų (25 proc.) asmenys. Šio amžiaus grupės atstovus galima įvardyti kaip potencialiai aktyviausius kaimiškųjų vietovių gyventojus, besidominčius kaimo bendruomenės ekonominės veiklos įvairinimo galimybėmis, užimtumo didinimu, ir kitos situacijos gerinimu. Mažiausiai tyrime dalyvavo jaunimas iki 20 metų (7 proc.) taip pat pakankamai aktyvūs 51-65 metų (24 proc.) ir vyresni nei 65 metų (9 proc.) asmenys. Šių amžiaus grupių intensyvumas pagrindžia jau minėtą teiginį, jog rajone daugėja senovo amžiaus žmonių.

3.11 pav. Respondentai pagal užimtumą
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis apklausos duomenimis

Vertinant respondentų duomenis, labai svarbu išsiaiškinti, kaip pastarieji yra užimti: ar asmuo dirba ar mokosi, ar niekur nedirba. Tai rodo jo socialinę padėtį, poreikius, lūkesčius. 3.11 paveiksle matyti apklaustųjų kaimiškosios vietovės gyventojų pasiskirstymas pagal jų dabartinį užsiėmimą. Šiek tiek daugiau nei pusę (51 proc.) dalyvavusiųjų apklausoje yra dirbantieji. Pakankamai didelis kiekis respondentų nedirba ir nesimoko (37 proc.). Apklausoje dalyvavusiųjų mokosi per 10 proc., o mokslą ir darbą derina tik 2 proc. respondentų. Net 40 proc. respondentų darbo arba mokymosi vieta yra mieste, kitų 30 proc. – kaime. Tyrimas ir vėl daryti išvadą, kad kaimo vietovėse sunkiau rasti darbą ir užsitikrinti pakankamas pragyvenimui pajamas.

Didžiąją dalį (62 proc.) visų apklaustųjų sudarė kaimo gyvenviečių atstovai. 22 proc. respondentų gyvena mieste, o likusieji (16 proc.) kaip gyvenamą vietą nurodė miestelį. Didžioji dalis rajono gyventojų įsikūrę kaimo gyvenvietėse, tad labai svarbu atsižvelgti į daugumos nuomonę ir gerinti būtent jų buities ir gyvenimo sąlygas.

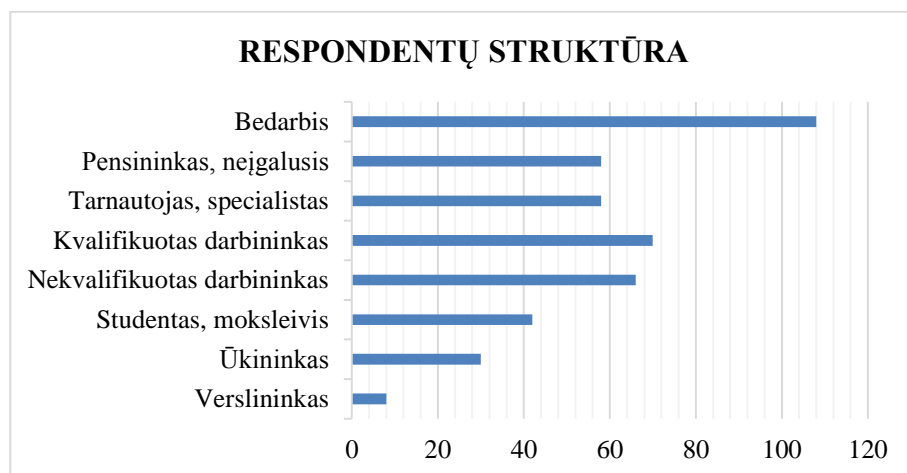

3.12 pav. Respondentai pagal išsilavinimą
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis apklausos duomenimis

Gyventojų pajamos ir gyvenimo kokybė tiesiogiai priklauso nuo turimo išsilavinimo. Kuo aukštesnės išsilavinimas, tuo didesnė tikimybė gauti geriau apmokamą darbą. Tačiau vertinant Statistikos departamento duomenis, LR 2011 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo ataskaitą pastebėta, kad daugiausiai tiek šalyje, tiek Radviliškio rajone yra asmenų įgijusių vidurinį išsilavinimą. Analizuojant apklausos duomenis (žr. 3.12 pav.) patvirtinta minėtoji tendencija. Net 55 proc. apklaustųjų yra įgiję bendrą vidurinį išsilavinimą. 28 proc. respondentų turi aukštesnį (spec. vidurinį) arba aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą, aukštąjį universitetinį išsilavinimą kol kas turi tik 8 proc. respondentų. Net 9 proc. apklaustųjų yra nebaigę jokios mokymosi įstaigos.

Pastebima, kad kaime – menkesnis išsilavinimas, kadangi čia daugiau senyvo amžiaus žmonių, daug socialinės pašalpos gavėjų. Jauni žmonės, įgiję aukštąjį neuniversitetinį arba universitetinį išsilavinimą, linkę kurti kažką naujo, užsiimti verslu, o tai verčia palikti gyvenamąją vietovę dėl menkų įsidarbinimo, karjeros, savęs realizavimo galimybių. Likusiems gyventojams nėra

motyvacijos mokytis, jie nesuvokia žinių svarbos. Iš kartos į kartą perduodamas svarbiausias gyvenimo tikslas – „gauti pašalpą“ ir „gyvenimo iš pašalpų“ pavyzdys.

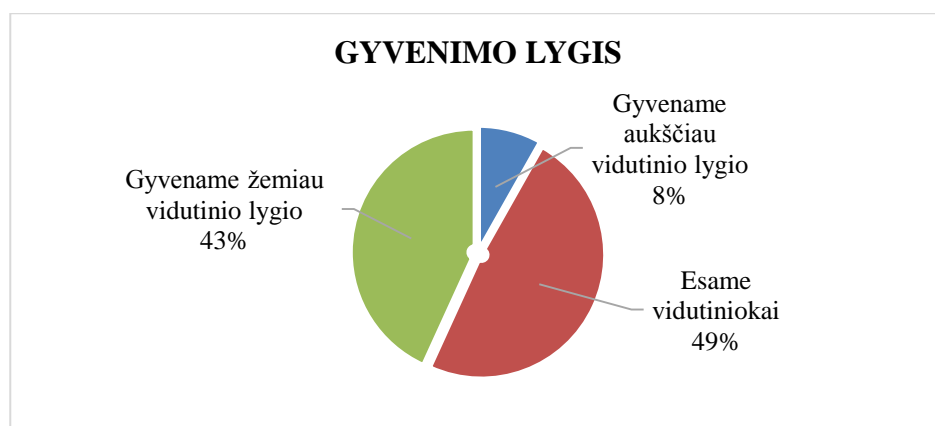

3.13 pav. Respondentų struktūra

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis apklausos duomenimis

Skaidant respondentus pagal tai, ar jie yra užimti (žr. 3.13 pav.), ištirta, kad apie 16 proc. apklaustųjų yra kvalifikuoti darbininkai, 15 proc. sudaro nekvalifikuoti darbuotojai. Apie 13 proc. visų dirbančiųjų dalyvavusių apklausoje yra tarnautojai, specialistai. Nors Radviliškio rajonas apibūdinamas kaip žemės ūkio kraštas, tačiau save ūkininku laiko viso labo tik 7 proc. apklaustųjų. Ūkininkavimas nebėra pagrindinis kaimo gyventojų pajamų šaltinis. Verslumo lygis rajone – ganėtinai menkas. Verslininkų kiekis šiame krašte vos siekia 2 proc. Net 25 proc. respondentų nurodė, jog jie yra bedarbiai, 13 proc. respondentų yra pensininkai arba neįgalieji. Šių grupių mastai iliustruoja rajono padėtį, kur mažas verslumo lygis, santykinai didelis nedarbas, daug pensinio amžiaus žmonių bei socialinės pašalpos gavėjų.

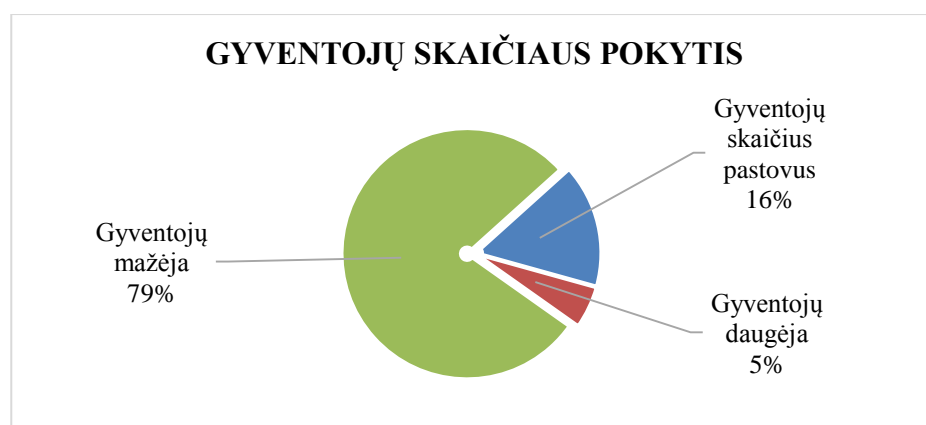
Analizuojant, kas, pasak Radviliškio rajono gyventojų, yra pagrindinis jų pragyvenimo šaltinis, nurodyta, kad tai yra darbo užmokestis (44 proc.). Net 21 proc. gyventojų gyvena iš pašalpų (bedarbių, šeimų, auginančių vaikus). Apie 12 proc. respondentų yra išlaikomi kitų šeimos narių ir net 11 proc. respondentų kaip pagrindinė pragyvenimo šaltinį nurodė senatvės pensiją. Tik 7 proc. respondentų pagrindinis pragyvenimo šaltinis yra pajamos iš nuosavo žemės ūkio. Taip pat labai maža dalis apklaustųjų (3 proc.) gauna pajamas iš nuosavo su žemės ūkiu nesusijusio verslo. Šių rezultatų dėka matoma aiški tendencija įrodanti, jog Radviliškio rajono gyventojai didžia dalimi yra priklausomi nuo valstybės institucijų išlaikymo. **Iniciatyvos imtis verslo ar kitaip užsitikrinti pakankamas pragyvenimui pajamas, neturi.** Taigi, nepakankamos pragyvenimui pajamos neužtikrina pragyvenimo lygio, tai iliustruoja 3.14 pav.

3.14 pav. Respondentų pragyvenimo lygio vertinimas
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis apklausos duomenimis

Pragyvenimo lygis – tai toks rodiklis, kurio dėka galima įvertinti vietovės gyventojų materialinę gerovę. Net 49 proc. respondentų teigia esantys vidutiniškai (žr. 3.14 pav.). Nemaža dalis (43 proc.) apklaustųjų savo gyvenimo sąlygas nurodo, kaip žemesnes nei vidutinio lygio. Šias problemas būtina spręsti, kadangi kaimo vietovės turi tapti žymiai patogesnėmis gyventi, dirbti ir ugdyti naujai augančią kartą. Pastebima, kad bendra rajono gyventojų materialinė ir finansinė situacija gali būti vertinama kaip ganėtinai prasta. Tik 8 proc. gyventojų gyvena aukščiau vidutinio lygio.

Radviliškio rajono patrauklumas priklauso nuo gyventojų skaičiaus bei gyventojų sudėties. Demografinės charakteristikos yra svarbus veiksnys vietovės konkurencingumui augti. Kuo daugiau jaunų, iniciatyvių asmenų, tuo didesnė tikimybė imtis kažko naujo, kurti šeimas, gerinti gimstamumo rodiklius, plėsti gyvenvietes.

3.15 pav. Gyventojų skaičiaus pokytis
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis apklausos duomenimis

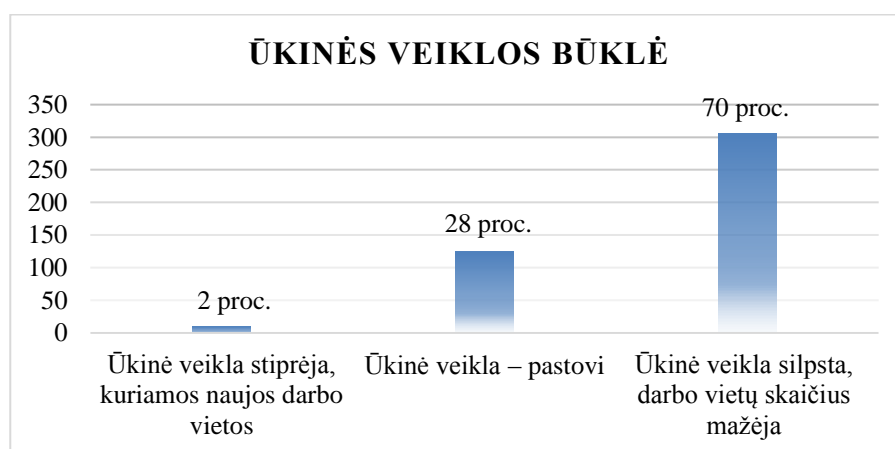
Vertinant gyventojų skaičiaus pokytį (žr. 3.15 pav.), net 79 proc. respondentų teigia, jog pastarųjų skaičius jų gyvenvietėje mažėja. Tik 16 proc. respondentų teigimu gyventojų skaičius kol kas išlieka pastovus. Ir 5 proc. apklaustųjų nuomone jų gyvenvietėje gyventojų skaičius auga. Gyventojų skaičiaus pokyčius, remiantis analizuota literatūra ir minėtais mokslininkais, sąlygoja

gyventojų migracijos, mirtingumo, gimstamumo procesai. Nuo to, kurio amžiaus gyventojai sudaro daugumą gyvenvietėje, galima spręsti ar yra šansų situacijai pasikeisti.

Respondentai vertindami šias tendencijas pažymi, kad didžiąją dalį (60 proc.) gyventojų sudaro įvairaus amžiaus asmenys, tačiau jaunimo ištis trūksta. Net 27 proc. respondentų teigia, jog jų gyvenvietėje daugėja tik senyvo amžiaus žmonių, ko rezultatas – gyvenvietė sensta, ištuštėja. Apie 13 proc. apklaustųjų mano, jog jų gyvenvietėje yra įvairaus amžiaus asmenų bei pakankamai jaunimo. Tikėtina, jog jaunimo trūkumas ir vyresnio amžiaus asmenų dominavimas gali būti siejamas su kaimiškomis gyvenvietėmis, kuriose trūksta švietimo, sveikatos apsaugos ir kitų būtiniausių įstaigų. Norint sudaryti palankesnes sąlygas gyventi ir dirbti kaimo vietovėse, svarbu gerinti socialinės infrastruktūros būklę.

Apklausoje metu siekta išsiaiškinti, ar rajonas turi galimybių įvairinti ūkinę veiklą. Ūkinės veiklos įvairinimas sudaro sąlygas gauti papildomų pajamų ir taip gerinti gyvenimo kokybę. Beveik 60 proc. respondentų turi nuosavos žemės. Didžioji dalis nurodė (22 proc.), jog turi nuo 1 iki 3 ha žemės. Yra asmenų, turinčių tik sodybinį sklypą, kolektyvinį sodą (12 proc.). Tarp respondentų taip pat yra tokių, kurie turi nuo 50 iki 100 ha (3 proc.) bei nuo 101 iki 200 ha. (2 proc.). Pastebima, kad 40 proc. respondentų nuosavos žemės nebeturi, kadangi ją pardavė, nes stokojo pajamų pragyvenimui bei dėl menkų galimybių pragyventi iš žemės ūkio veiklos.

Ūkininkaujantys užsiima tradicinėmis veiklomis: daržininkystės, sodininkystės, ūkis (20 proc.); laukininkystės, javų ūkis (7 proc.) bei mišrus įvairios paskirties ūkiai (9 proc.). Pastebima, jog ūkininkaujantys asmenys šalia ūkininkavimo nėra suinteresuoti užsiimti papildomu ne žemės ūkio verslu. Iš visų 37 proc. ūkininkaujančių asmenų 29 proc. nurodė, jog neturi jokio papildomo nuosavo verslo. Menka dalis (3 proc.) ruošiasi imtis papildomo verslo. Taip pat tik 1 proc. respondentų turi nuosavo verslo įmonę. Galima daryti išvadą, jog ūkininkaujantys asmenys kol kas labai atsargiai žiūri į galimybę įvairinti ūkinę veiklą ir taip užsitikrinti papildomų pajamų.

3.16 pav. Ūkinės veiklos būklės vertinimas
Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis apklausoje gautais duomenimis

Atsargus požiūris į ūkinės veiklos įvairinimo galimybę atskleidžia ne itin džiuginančius rezultatus (žr. 3.16 pav.). Didžioji dalis (70 proc.) respondentų yra įsitikinę, jog jų gyvenvietėje ūkinė veikla silpsta, darbo vietų skaičius mažėja. 28 proc. apklaustųjų teigia, jog jų gyvenamojoje vietoje ūkinė veikla išlieka pastovi. Tik 2 proc. respondentų teigimu ūkinė veikla stiprėja bei jų gyvenvietėje kuriamos naujos darbo vietos. Vėlgi šie rezultatai veda prie 2.1. skyriuje aptartos emigracijos žalos. Emigravo didžioji dalis jaunų, energingų, išsilavinusių žmonių, didžioji dalis įmonių neteko kvalifikuotos darbo jėgos bei dėl kitų priežasčių buvo priverstos užsidaryti.

Įvertinus palankias vietovės, kurioje gyvena respondentai, sąlygas matyti, kad net 31 proc. apklaustųjų išskiria derlingą dirvožemį, beveik 25 proc. gyventojų yra aprūpinti sparčiuoju internetu, rajone vis dar žaliuoja dideli miškų plotai (19 proc.). Viena iš palankių respondentų gyvenamosios vietovės sąlygų yra patogus susisiekimas (18 proc.), nes daugumą Radviliškio rajono gyvenviečių kerta valstybiniai keliai.

Siekiant išsiaiškinti nepalankias vietovės, kurioje gyvena respondentai, sąlygas sužinota, jog apie 34 proc. respondentų teigia, jog ten kur gyvena, negali rasti darbo. Taip pat jų gyvenvietės įvaizdį menkina didelis (30 proc.) skaičius socialinės pašalpos gavėjų. Net 16 proc. mano, jog jų gyvenvietėje labai daug senyvo amžiaus žmonių. Galima konstatuoti, jog nuo valstybinių kelių nutolusių gyvenviečių gyventojai (18 proc.) nurodė, jog didžiausia jų gyvenamosios vietos silpnybė yra keliai. Prastas susisiekimas su kitomis gyvenvietėmis, su didžiais miestais dėl neasfaltuotų kelių.

Atlikus tyrimą paaiškėjo, jog silpstant ūkinei veiklai, intensyvėjant emigracijos mastams analizuojamame rajone liko daug (89 proc.) laisvų, nenaudojamų, apleistų be šeiminkų likusių pastatų. Atsižvelgiant į respondentų išskiriamas jų gyvenamojoje vietoje esančias palankias sąlygas bei tai, jog juos supančioje teritorijoje yra likusių apleistų pastatų, kuriuose tikslinga atkurti sodybas arba įkurti naujas įmones.

3.12 lentelė

Galimos gyvenvietėse įkurti įmonės

Įstaigos pavadinimas	Pritaria įkūrimui	Nepritaria	Jau veikia
1.Įvairaus pobūdžio įrenginių remonto dirbtuvės	64 proc.	8 proc.	28 proc.
2.Paslaugų įmonės (siuvykla, kirpykla, sodų priežiūra ir kt.)	54 proc.	21 proc.	25 proc.
3.Žemės ūkio produkcijos perdirbimo, pramoninės įmonės	82 proc.	8 proc.	10 proc.
4.Švietėjiška veikla užsiimantys centrai	30 proc.	41 proc..	29 proc.

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis apklausos duomenimis

Poreikis Radviliškio rajono gyvenvietėse įsikurti naujoms įmonėms suponuoja prielaidą apie galimybes sukurti naujas darbo vietas. 3.12 lentelė iliustruoja, kokių įmonių, pasak respondentų, reiktų jų gyvenvietėse. Net 64 proc. apklaustųjų nurodo, kad yra reikalingos įvairaus pobūdžio remonto dirbtuvės. Augant turimos technikos kiekiams, automobilių skaičiui, šio pobūdžio dirbtuvės išties reikalingos. Nustatant poreikį dėl paslaugų įmonių būtinumo pastebima, kad daugiau nei pusė (54 proc.) respondentų pritaria galimybei tokias įmones įkurti. 30 proc. respondentų teigia, jog jų gyvenvietėje būtini švietėjiška veikla užsiimantys centrai.

Net 82 proc. mano, jog jų gyvenvietėse trūksta žemės ūkio perdirbimo ir kitų pramonės įmonių. Būtent šios srities įmonių reikalingumas nestebina. Dauguma kasdien vartojamų produktų pagamintų iš žemės ūkio produkcijos yra importuojama iš užsienio valstybių. Lietuvoje labai nedidelė dalis įmonių perdirba savą žemės ūkio produkciją.

3.13 lentelė iliustruoja kaip nepalankios aplinkybės verslo plėtrai yra reitinguojamos respondentų.

3.13 lentelė

Nepalankios aplinkybės verslo plėtrai gyvenvietėje

Nepalankios aplinkybės verslo plėtrai	Yra nepalanku	Vidutiniškai	Nėra nepalanku
1. Informacijos apie verslo kūrimo galimybes stoka	29 proc.	25 proc.	46 proc.
2. Dideli mokesčiai verslo pradžioje	66 proc.	12 proc.	22 proc.
3. Kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas	74 proc.	15 proc.	11 proc.
4. Savivaldos institucijų finansinės paramos įmonių steigimui stoka	82 proc.	13 proc.	5 proc.
5. Blogas susisiekimasis su kitomis vietovėmis	37 proc.	13 proc.	50 proc.
6. Žema galimų vartotojų perkamoji galia	29 proc.	3 proc.	48 proc.

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis apklausos duomenimis

Vertinant nepalankias aplinkības verslo plėtrai, remiantis respondentų nuomone (žr. 13 lentelė) galima įvardyti pagrindines: dideli mokesčiai verslo pradžioje (66 proc.), kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas (74 proc.), savivaldos institucijų finansinės paramos įmonių steigimui stoka (82 proc.). Galima teigti, kad vienas iš būdų pritraukti kvalifikuotą darbo jėgą į gyvenvietes, yra ieškoti priemonių, kaip susigražinti išvykusius. Atsižvelgiant į tai, jog respondentai tikisi savivaldos institucijų finansinės paramos įmonių steigimui, būtina viešosios politikos formuotojams peržiūrėti prioritetus ir finansinę pagalbą teikti toms sritims, iš kurių būtų galima gauti ir finansinę naudą.

Visiems dalyvavusiems apklausoje buvo suteikta galimybė įvardyti ir palankias verslo plėtrai jų gyvenvietėje sąlygas (žr. 3.14 lentelė).

Palankios aplinkybės verslo plėtrai gyvenvietėje

Palankios aplinkybės verslo plėtrai	Labai palanku	Palanku	Mažiau palanku
1. Palankesnis valstybės institucijų požiūris į smulkųjį verslą	23 proc.	23 proc.	54 proc.
2. Palankesnis visuomenės požiūris į verslininkus	32 proc.	37 proc.	31 proc.
3. Galimybė lengviau gauti paskolas	46 proc.	39 proc.	15 proc.
4. Didėjančios gyventojų pajamos, auganti perkamoji galia	28 proc.	20 proc.	52 proc.
5. Besiplečiantis įvairių verslo paslaugų poreikis užmiesčio teritorijose	55 proc.	20 proc.	25 proc.

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis apklausos duomenimis

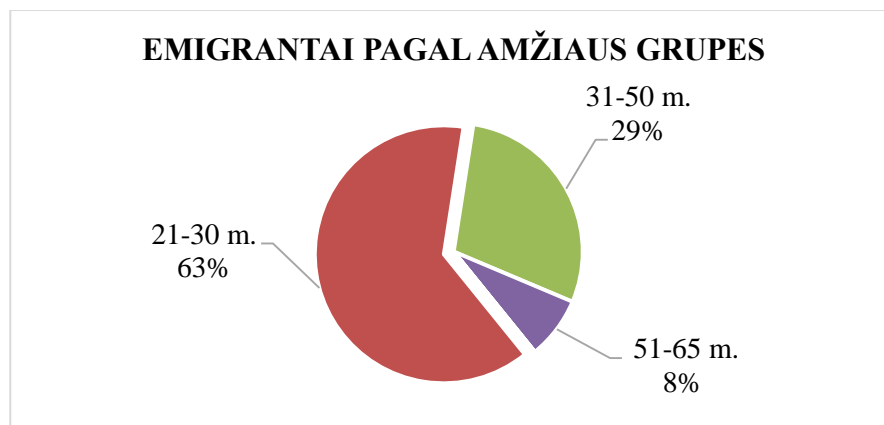
Respondentai vertindami palankias aplinkybės verslo plėtrai jų gyvenvietėje (žr. 3.14 lentelė) nurodė, jog valstybės institucijų požiūris į smulkųjį verslą yra daugiau nepalankus nei palankus (54 proc.). Šiuo atveju trūksta valstybės institucijų palankių sprendimų susijusių su įstatyminės bazės kūrimu, mokesčių naštos pradedantiesiems verslininkams mažinimu ir pan. Trečdalis (32 proc.) išsakyusiųjų savo nuomonę mano, jog jų gyvenvietėje vyrauja palankesnis visuomenės požiūris į verslininkus. Respondentų nuomone (46 proc.) vienas teigiamų aspektų yra tas, kad norintiems imtis verslo yra žymiai lengviau gauti paskolas. Vertinant gyventojų pajamas ir perkamąją galia pažymima, kad šis veiksnys stabdo verslo plėtrą. Rajone santykinai aukštas nedarbo lygis, daug socialinės pašalpos gavėjų, gaunamos pajamos neleidžia visiškai patenkinti bazinių poreikių, tad tokioje aplinkoje įsikūrusiam verslui sunku įsitvirtinti ir plėstis.

Teorinėje dalyje konstatuota, jog visuomenei pereinant iš industrinio į žinių visuomenės etapą itin svarbus tapo paslaugų sektorius. Vertinant respondentų požiūrį pastebima, jog didžioji dalis jų (55 proc.) teigia, jog besiplečiantis įvairių verslo paslaugų poreikis užmiesčio teritorijose yra palanki sąlyga verslo plėtrai. Šis pastebėjimas diktuoja, kokios specifikos verslo įmonės yra reikalingos ir gali būti sėkmingai kuriamos rajono gyvenvietėse.

Apklausos rezultatai atskleidžia ne itin džiuginančią rajono situaciją ir galimas rajono prognozes. Konstatuota grėsminga tendencija. Gyventojų skaičius nuolat mažėja, trūksta jaunų, energingų, darbingo amžiaus asmenų. Didžiausius žmogiškųjų išteklių nuostolius Radviliškio rajone patiria nuo rajono centro nutolusios gyvenvietės, ypač kaimo vietovės. Didžioji dalis analizuojamo rajono gyventojų skundžiasi gyvenimo kokybe, nepakankamomis pragyvenimui pajamomis. Būtent darbo vietų skaičiaus mažėjimas, kurį lemia atokesnėse vietovėse veikusių įmonių uždarymas, ribotos galimybės rasti asmens poreikius atitinkantį darbą. Menkas gyventojų verslumas lemia tokias asmenų nuostatas. Radviliškio rajono gyventojų nuomone esama situacija gali keistis. Respondentų teigimu būtina išnaudoti vietovės potencialą naujoms darbo vietoms kurtis.

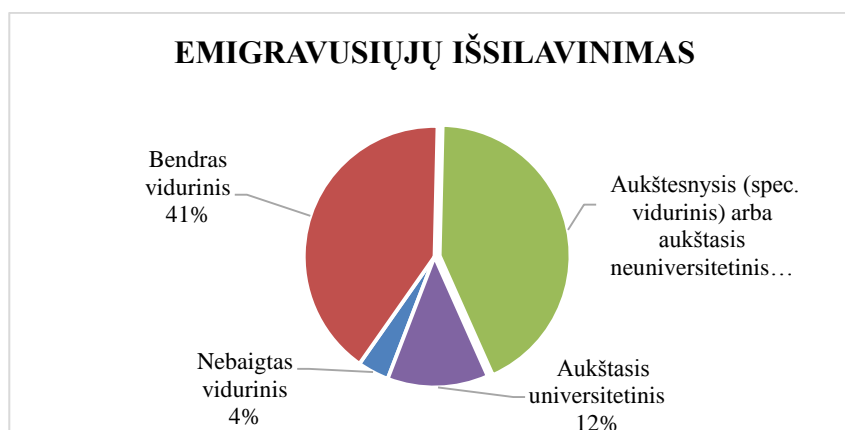
3.4.2. Emigravusiųjų nuomonės ir galimybių paieškos sugrįžti analizė

Emigravusiųjų iš Radviliškio rajono tyrimas buvo atliktas 2016 m. liepos – lapkričio mėnesiais.. Susisteminius apklausos rezultatus matyti, kad tyrime dalyvavo 59 proc. moterų ir 41 proc. vyrų.

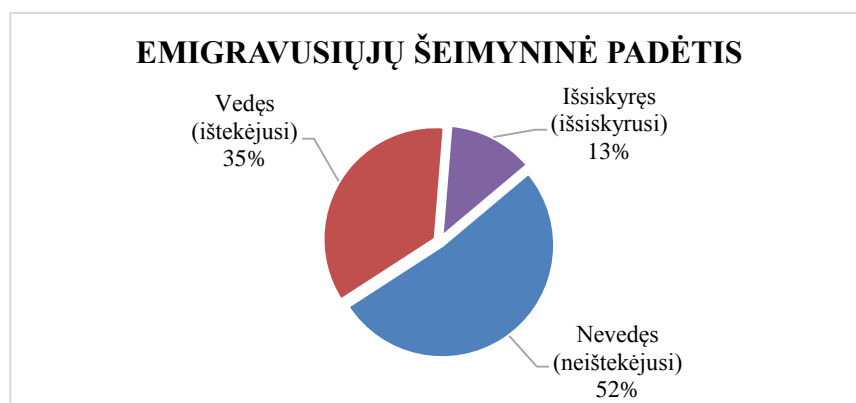
3.17 pav. Emigrantai pagal amžiaus grupes
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis apklausos duomenimis

Teorinėje dalyje konstatuota, jog daugiausiai išvyksta jauni, darbingo amžiaus asmenys. Vertinant respondentų atsakymus galima drąsiai pritarti šiam teiginiui, kadangi net 63 proc. išvykusiųjų yra 21-30 m. amžiaus (žr. 3.17 pav.). Net 29 proc. emigravusiųjų sudaro asmenys sulaukę per 31-50 m. Daug mažesni emigracijos mastai juntami tarp vyresnių (51-65 m.) amžiaus gyventojų. Pastarųjų dalis bendrame tyrime dalyvavusiųjų skaičiuje sudaro vos 8 proc. Apmaudu, jog emigravo didžioji dalis tų, kurie yra jauni, darbingo amžiaus, kurie gali gyventi ir kurti šeimas Radviliškio rajono teritorijoje.

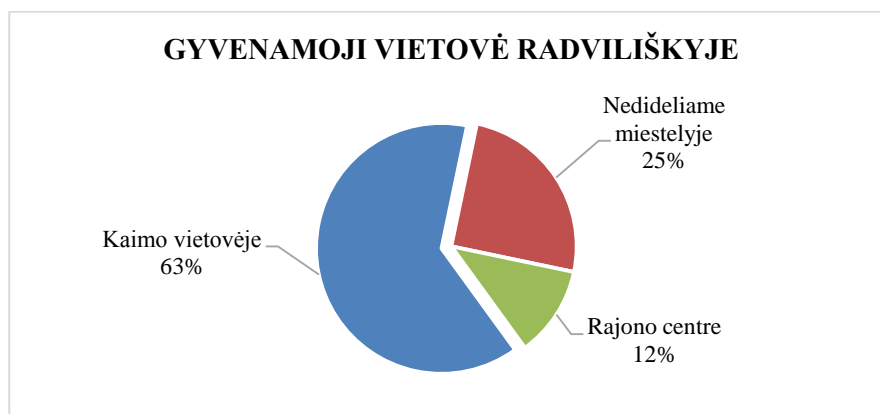
3.18 pav. Emigravusiųjų išsilavinimas
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis apklausos duomenimis

Vertinant emigravusiuosius pagal išsilavinimą pastebima gana grėsminga tendencija (žr. 3.18 pav.). Didžioji dalis išvykusiųjų (43 proc.) yra įgiję aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą. Išsilavinimą turintys asmenys yra mobiliusia visuomenės dalis, o jų praradimas visapusiškai stabdo vietovės raidą. Tarp išvykusiųjų taip pat yra tokių (12 proc.), kurie įgijo aukštąjį universitetinį išsilavinimą. Susumavus šiuos rezultatus pastebima, jog išvyko 55 proc. gerą išsilavinimą turinčių asmenų. Galima teigti, kad jaunas žmones emigruoti skatina karjeros galimybių ribojimas. Jų įgytas išsilavinimas atveria platesnes įsidarbinimo galimybes užsienyje. Išvyko daug išsilavinusių asmenų, tačiau yra ir pakankamai nemažai išvykusiųjų (41 proc.) turinčių vidurinį išsilavinimą.

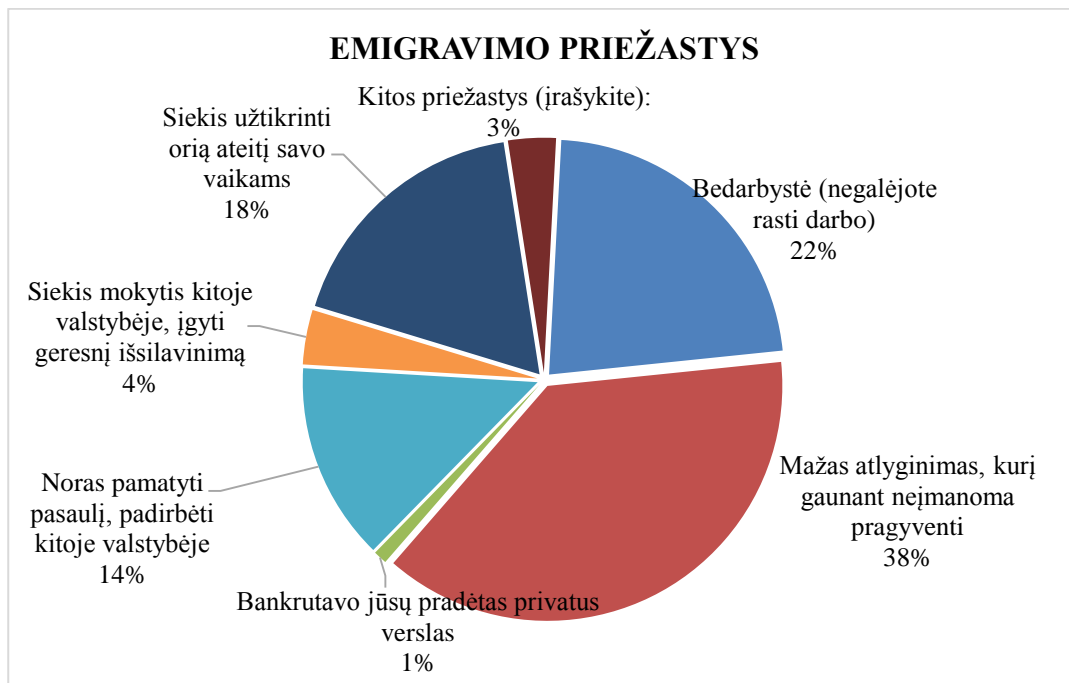
3.19 pav. Emigravusiųjų šeimyninė padėtis
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis apklausos duomenimis

Į kitas šalis daugiausiai emigravo vienišų arba nevedusių, netekėjusių asmenų (52 proc.). Taip pat pakankamai intensyviai (35 proc.) emigravo šeimas sukūrę asmenys. Šios grupės asmenų emigravimas yra grėsmingas dėl skatinimo emigruoti likusius šeimos narius. Vertinant išsiskyrusiuosius emigrantus pastebima, jog pastarųjų dalis bendrame respondentų kiekyje sudaro 13 proc.

3.20 pav. Emigravusieji pagal gyvenamąją vietą
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis apklausos duomenimis

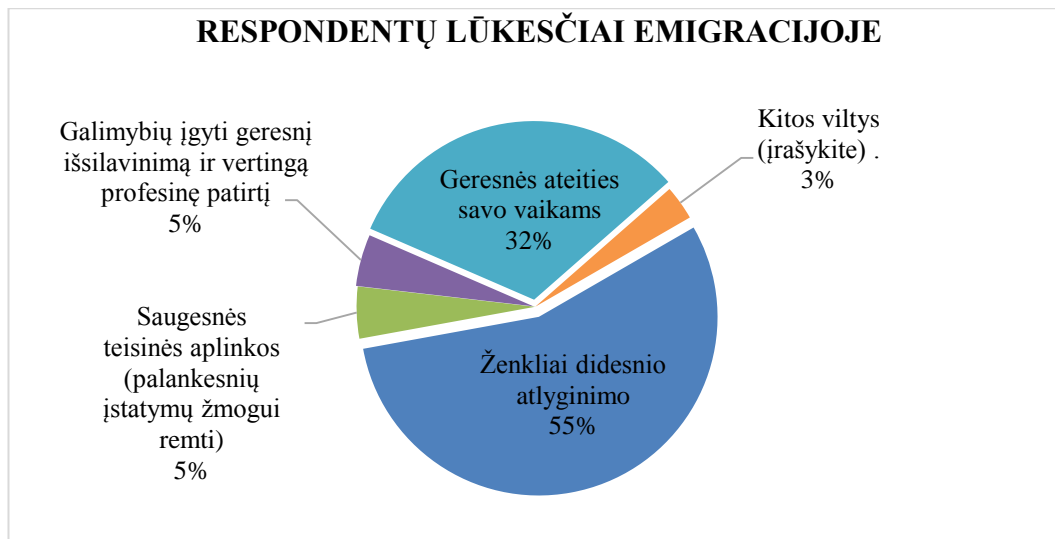
Vertinant emigravusiuosius pagal gyvenamąją vietą pastebima, jog daugiausiai emigravo (63 proc.) tų, kurie gyveno Radviliškio rajone esančiose kaimo vietovėse. Kaime žemas pragyvenimo lygis, nėra galimybių rasti poreikius ir lūkesčius tenkinantį darbą. Pirmiausiai paliekamos tokios gyvenvietės, kuriose sunku užtikrinti gyvenimo kokybę. Ketvirtadalį emigravusiųjų sudaro asmenys, kurių gyvenamoji vietovė buvo nedidelis miestelis. Apie 12 proc. respondentų yra išvykę iš paties rajono centro – Radviliškio miesto. Intensyviai emigruoti linkę kaimiškųjų vietovių gyventojų.

3.21 pav. Emigravimo priežastys
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis apklausos duomenimis

Mokslinėje literatūroje sutinkama daug ir įvairių priežasčių, kurios sąlygoja emigravimo procesus. Tyrimo metu atskleista, jog svarbiausia emigravimo priežastis (38 proc.) yra mažas atlyginimas, kurį gaunant neįmanoma pragyventi. Labai svarbiu aspektu, lėmusiu respondentų apsisprendimą emigruoti – bedarbystė (negalėjimas rasti darbo). Šią priežastį įvardijo 22 proc. apklausoje dalyvavusių asmenų.

Net 18 proc. respondentų teigia, jog jiems svarbiausia, kaip gyvens jų vaikai, todėl emigravo siekiant užtikrinti orią ateitį savo vaikams. 14 proc. respondentų tikina, jog apsisprendimą emigruoti paskatino noras pakeliauti ir pamatyti pasaulį. 4 proc. respondentų siekia mokytis kitoje valstybėje ir įgyti geresnį išsilavinimą. 1 proc. respondentų išvyko, nes bankrutavo jų pradėtas verslas. 3 proc. respondentų įvardijo kitas priežastis tarp kurių: socialinių garantijų stoka, negatyvi aplinka, emigravę šeimos nariai, kurie paskatino prisijungti bei įvardijama emigracija, siekiant būti su mylimu asmeniu.

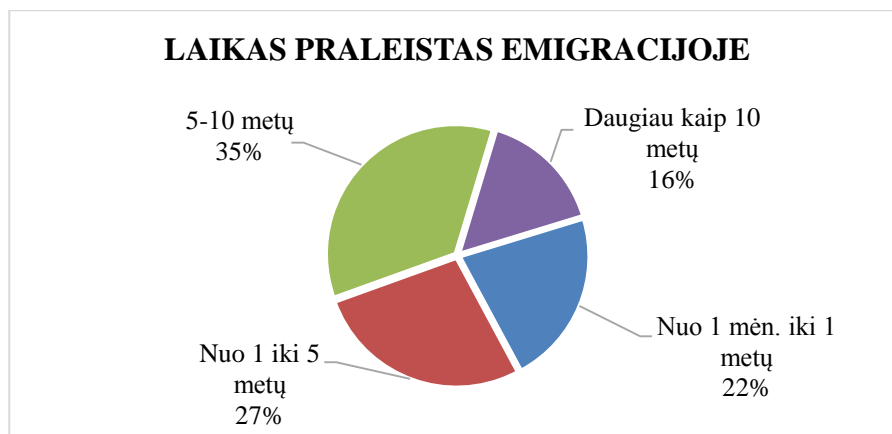
3.22 pav. Respondentų lūkesčiai
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis apklausos duomenimis

Didžiosios dalies (66 proc.) respondentų teigimu visiškai pasiteisino tai, ko jie tikėjosi emigrudami. Remiantis 3.22 pav. galima įvardyti šiuos lūkesčius dėl: ženkliai didesnio atlyginimo (55 proc.) geresnės ateities savo vaikams (32 proc.) saugesnės teisinės aplinkos, palankesnių įstatymų žmogui remti (5 proc.); galimybių įgyti geresnį išsilavinimą ir vertingą profesinę patirtį (5 proc.). Kiti lūkesčiai: siekis save išmėginti kitur, būti su šeima, užsidirbti mokslams (3 proc.). Trečdalis (32 proc.) respondentų tikina, jog tik iš dalies pasiteisino tai, ko tikėjosi kitoje valstybėje ir 2 proc. respondentų teigimu emigracija buvo nesėkminga.

Radviliškio rajono gyventojų nuomonės tyrimo (žr. 3.1 tyrimo apibendrinimą) apie gyvenimo kokybę duomenys atskleidė, jog apie 82 proc. respondentų gana nepalankiai vertina savo gyvenimo sąlygas, teigdami esantys vidutiniškai arba gyvenantys žemiau skurdo ribos. Tačiau emigravusieji atskleidė kitokią tendenciją. Pastarųjų dauguma (66 proc.) savo gyvenimo sąlygas vertina puikiai. Likusieji (34 proc.) teigia gyvenantys vidutiniškai.

Emigravusiųjų gyvenimo kokybė užtikrinama darbu. Remiantis apklausos duomenimis visi, kurie išvyko siekiant užsitikrinti pakankamas pragyvenimui pajamas, turi pragyvenimo šaltinius. 59 proc. išvykusiųjų dirba, tačiau ne pagal profesiją. Net 23 proc. respondentų dirba, neturėdami profesijos. Likusieji dirba pagal profesiją įgytą Lietuvoje (8 proc.). Yra ir tokių, kurie profesiją įgijo būdami emigracijoje (6 proc.).

60 proc. emigravusiųjų teigia esantys patenkinti turimu darbu. Likusieji (40 proc.) apklausoje dalyvavę asmenys skundžiasi, jog dirba itin nemalonų darbą. Šiuo atveju darbo pobūdis nėra svarbiausias veiksnys, lemiantis apsisprendimą dirbti. Net 63 proc. išvykusiųjų teigia, jog yra patenkinti gaunamu uždarbiu. Trečdalis (32 proc.) emigravusiųjų norėtų uždirbti daugiau, tačiau jų manymu pajamos yra pakankamos pragyventi. Likusieji 8 proc. nėra patenkinti gaunamu uždarbiu.

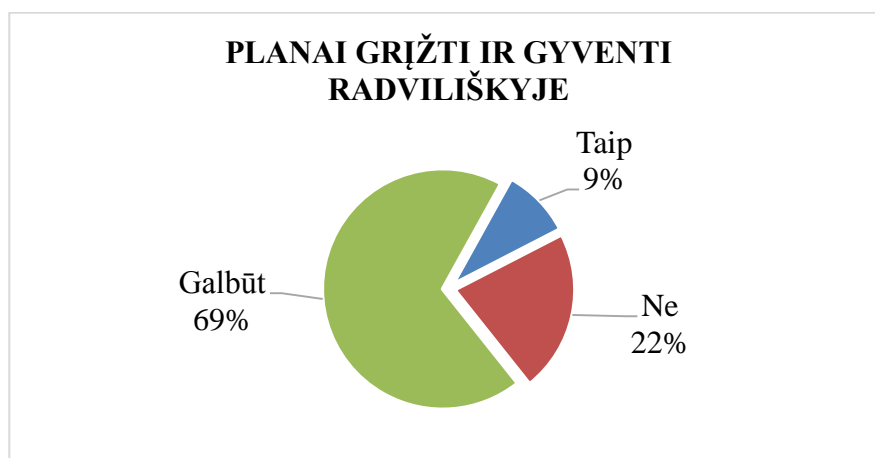

3.23 pav. Laikas praleistas emigracijoje
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis apklausos duomenimis

Pakankama gyvenimo kokybė sąlygoja norą emigracijoje likti ilgam. Net 35 proc. respondentų emigracijoje jau yra praleidę o nuo 5 iki 10 metų. Taip pat 27 proc. respondentų teigia emigracijoje esantys maždaug nuo 1 iki 5 metų. Ketvirtadalis respondentų (22 proc.) kol kas emigracijoje yra naujokai ir skaičiuoja pirmuosius emigravimo metus. Tarp respondentų (16 proc.) yra tokių, kurie svetur praleido daugiau kaip 10 metų.

Dauguma (49 proc.) apklausoje dalyvavusiųjų emigrantų ketina svečioje šalyje pasilikti ilgiau. 46 proc. apklaustųjų yra neapsisprendę, todėl abejoja, ar verta toliau būti emigrantu. Likusieji 5 proc. emigravusiųjų tvirtai žino, jog emigranto kasdienybė jų nedžiugina. Tikėtina, kad išvykusiųjų apsisprendimą nulėmė ne itin palankus vietinių gyventojų požiūris į atvykusiuosius. 40 proc. respondentų tikina, jog vyrauja dalykiškas požiūris į atvykusiuosius iš Lietuvos, taip pat 16 proc. respondentų nurodė, jog vietos gyventojai gana nepalankiai vertina pastarųjų būvimą tarp jų.

Galima išskirti šias populiariausias šalis į kurias išvyko didžioji dalis Radviliškio rajono gyventojų: Airija, Danija, Didžioji Britanija, Norvegija, Vokietija, Švedija.

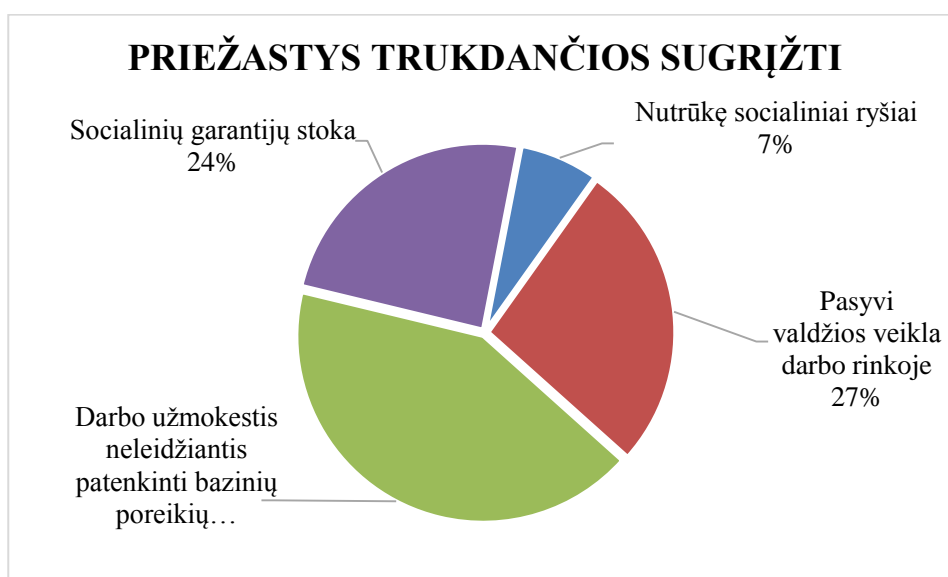

3.24 pav. Emigravusiųjų planai grįžti gyventi Radviliškyje
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis apklausos duomenimis

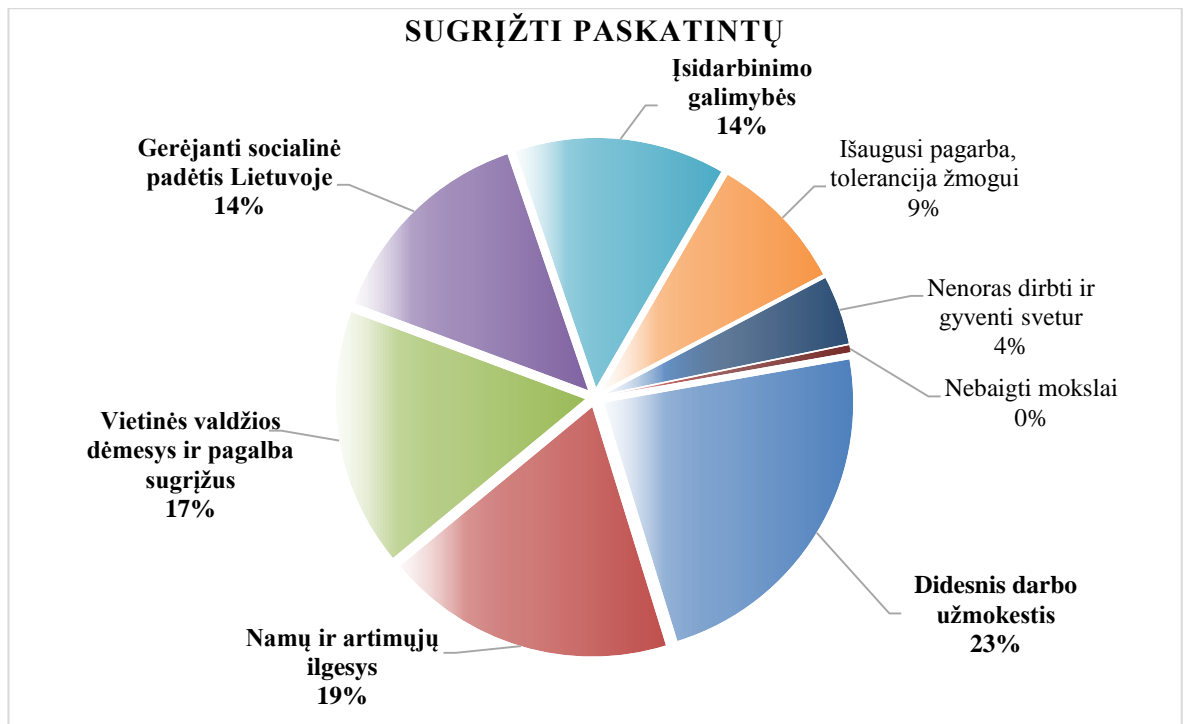
Teorinėje dalyje konstatuota, jog ne tik svarbu išsaugoti žmogiškuosius išteklius, tačiau labai svarbu ir pritraukti naujų. Remiantis 3.24 pav. pastebima, kad 9 proc. išvykusiųjų ketina sugrįžti. 22 proc. emigravusiųjų yra tvirtai apsisprendę ir neplanuoja grįžti. Taip yra dėl to, kad beveik 11 proc. respondentų jau turi nuosavą būstą emigracijoje. Didžioji dalis apklaustųjų (55 proc.) svajoja apie nuosavo būsto galimybę. Tokie emigravusiųjų planai ne itin džiugina, kadangi siekis įsigyti būstą rodo apie išvykusiųjų ketinimus nebegrįžti.

Remiantis apklausos duomenimis pastebima, kad dauguma (69 proc.) emigravusiųjų dar nėra apsisprendę. Tai reiškia, kad šiuos išvykusiųosius galima susigrąžinti, bet reikia tinkamo veiksmų plano. Deja, mūsų tyrimai patvirtino, kad rajone (nei apskrityje Lietuvoje) kol kas tokio plano nėra ir nematyti, kas ir kada galėtų pradėti jį kurti. Apie tai nekalbama nei Radviliškio savivaldybės, nei VVG strateginiuose dokumentuose.

3.25 pav. Priežastys trukdančios sugrįžti
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis apklausos duomenimis

Apklausos metu išvykusieji įvardijo svarbiausius veiksnys, trukdančius sugrįžti (žr. 3.25 pav.). Dauguma (42 proc.) respondentų nurodo, kad būtent darbo užmokestis neleidžia patenkinti bazinių poreikių. Labai svarbus veiksnys, kurį nurodo 27 proc. apklausoje dalyvavusiųjų, yra pasyvi valdžios veikla darbo rinkoje. 24 proc. respondentų tikina, jog Lietuvoje stokojama socialinių garantijų. Nenuostabu, kodėl taip yra. Per pastaruosius metus Radviliškio rajone masiškai uždaryti pirminiai sveikatos priežiūros centrai veikę kaimo gyvenvietėse. Nuo 2007 metų iki 2013 metų uždarytos 4 pagrindinės mokyklos, 3 mokyklos-darželiai (Radviliškio rajono savivaldybė, 2016). Likusieji 7 proc. respondentų tikina, jog sugrįžti sunkiau dėl nutrūkusių socialinių ryšių.

3.26 pav. Emigrantų įvardijamos priežastys skatinančios sugrįžti
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis apklausos duomenimis

Apklausoje dalyvavusiesiems buvo suteikta galimybė įvardyti, kas, pasak jų, skatintų sugrįžti į Radviliškio kraštą (žr. 3.26 pav.). Galimos kelios priežastys. Daugumos (23 proc.) nuomone didesnis darbo užmokestis yra pagrindinė priežastis. Asmenys, kuriems svarbus darbo užmokestis, (66 proc.) nurodė, jog tam, kad žmogus pasiliktų dirbti ir gyventi Lietuvoje, vidutiniškai per mėnesį privalu uždirbti nuo 1000 iki 1500 eurų.

Įdomu tai, jog 19 proc. išvykusiųjų verčia galvoti apie sugrįžimą namų ir artimųjų ilgesys. Galima teigti, kad išsiskyrimas su artimaisiais yra viena sunkiausių užduočių gyvenant svetur. Išvykdami iš gimtinės dažnai paliekame savo mylimų draugų bei šeimos ratą.

Labai svarbiu aspektu skatinančiu sugrįžti įvardijamas (17 proc.) vietinės valdžios dėmesys ir pagalba sugrįžus, gerėjanti socialinė padėtis (14 proc.), įsidarbinimo galimybės (14 proc.). Galima teigti, kad būtina bendra strategija ir sudarytos sąlygos piliečiams grįžti į gimtąjį kraštą, kuriame galėtų lengviau integruotis, susirasti darbą ir vėl iš naujo kurti savo gyvenimą.

Grįžti į Radviliškio rajoną taip pat paskatintų išaugusi tolerancija, pagarba žmogui (9 proc.). Tikėtina, jog gyventojus, kuriems reikalinga viešojo sektoriaus institucijų pagalba, atgraso biurokratiniai barjerai, eilės prie valdininkų kabinetų ir užsitęsę sprendimų priėmimo procesai.

Priemonės, kaip vietos valdžia galėtų padėti norintiems grįžti

Vietos valdžios pagalba norintiems sugrįžti	Reitingas
Padėti užsitikrinti pakankamas pragyvenimui pajamas	1
Teikti lengvatas būstui įsigyti	2
Sudaryti galimybes integruotis į darbo rinką	3
Plėtoti pagalbą grįžusiems šeimoms su vaikais priemones	4
Palengvinti verslo kūrimo sąlygas	5
Teikti pagalbą vienišoms mamoms	6

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis apklausos duomenimis

Tyrimo metu konstatuota, jog vis tik yra nemaža dalis emigravusiųjų norėtų sugrįžti. Būti emigrantų pakankamai sunku, kadangi Lietuvoje liko jų draugai, giminės, patys brangiausi žmonės. Išvykusiųjų į kitas užsienio valstybes tyrimo metu pagrindine emigracijos priežastimi įvardijamas pragyvenimo lygio neužtikrinimas, pajamų stoka.. Tad nenuostabu, jog didžioji dalis respondentų mano (žr. 3.15 lentelė), jog viešosios politikos formuotojams svarbu padėti sugrįžusiems užsitikrinti pakankamas pragyvenimui pajamas (reitingas Nr. 1).

Ši pagalba neturi būti suprantama tiesiogiai. Galima pažymėti, kad tai tokie viešosios politikos formuotojų priimami sprendimai, kurių dėka žmonės nukreipiami tinkama linkme. Šiuo atveju žmogiškųjų išteklių valdymas siejamas su galimybių užtikrinti gyvenimo kokybę vietovėje paieška. Gyvenimo kokybę užtikrina pakankamos pragyvenimui pajamos. Tad žmonių išteklius pritraukti ir likti rajone skatina galimybė turėti darbo vietą. 2.3 skyriuje įvertinus Radviliškio rajono potencialą sukurti naujas darbo vietas, pasiūlytas kompleksas galimybių kaip būtų galima užimti likusius be darbo asmenis.

Išvykusiųjų nuomone sugrįžti paskatintų lengvatos būstui įsigyti (reitingas Nr. 2). Šiuo metu būstui įsigyti teikiamos lengvatos tik mažas pajamas gaunančioms šeimoms. Situacija kiek absurdiška, kadangi kompensuojant dalį paskolos mažas pajamas gaunančioms šeimoms vis tiek sunku įsigyti nuosavą būstą. Būtina pažymėti, kad emigravusieji grįžta, turėdami santaupų. Didžioji dalis ilgai taupytų ir sunkiai uždirbtų pinigų būna skiriami būsto pirkimui.

Asmenis, ilgą laiką praleidusius emigracijoje, baugina integracijos į darbo rinką procesas (reitingas Nr. 3). Žinios, įgūdžiai, kvalifikacija menksta, kai ilgą laiko tarpą emigravęs asmuo dirba ne su išsilavinimu susijusį darbą. Todėl vietos valdžios dėmesys turi krypti į tokias priemones, kurios užtikrintų kokybišką darbą pagal kvalifikaciją, galimybė ją tobulinti ir plėsti bei verslumo skatinimas.

Svarbiu aspektu laikomos pagalbą, sugrįžusiems šeimoms su vaikais, priemonės (reitingas Nr. 4) ir pagalba vienišoms mamoms (reitingas Nr. 6). Kaip jau minėta, reikalinga darbingo amžiaus žmonių integracija į darbo rinką. Labai svarbu padėti mokyklinio amžiaus vaikams integruotis į

visuomenę, sudaryti galimybes šeimai paprastai, greitai ir sklandžiai įvykdyti visas imigracijos procedūras. Verslo kūrimo sąlygų palengvinimas (reitingas Nr. 5) turi apimti administracinės ir mokestinės naštos mažinimą vietovėje bent pirmaisiais idėjos realizavimo metais.

Galima teigti, kad emigracijos procesai patys savaime nėra grėsmingi. Kur kas labiau baugina emigracijos pasekmės. Atliktas tyrimas leidžia įžvelgti tam tikras tendencijas. Išvyksta jauni, darbingi, išsilavinę Radviliškio rajono gyventojai. Dar gyvuojančioms įmonėms trūksta kvalifikuotos darbo jėgos, todėl jos priverstos užsidaryti. Taip pat kinta visuomenės amžiaus struktūra, kadangi lieka dauguma senyvo amžiaus žmonių. Priežastys, kurios lemia žmonių apsisprendimą grįžti ar ne, priklauso ir nuo asmeninių, ir nuo išorinių veiksnių. Išoriniai veiksniai tokie kaip darbo užmokestis, galimybė dirbti ir užtikrinti ateitį sau ir savo šeimos nariams yra pagrindinės priežastys dėl kurių emigracijos mastai išlieka intensyvūs. Apklausa patvirtino, jog didžioji dalis išvykusiųjų nori sugrįžti. Respondentų duomenimis šalia ekonominės aplinkos gerinimo svarbu valdžios institucijoms palaikyti glaudžius ryšius su norinčiais grįžti bei padėti integruotis tiek į visuomenę, tiek į darbo rinką, sugrįžus.

IŠVADOS

1. Išanalizavus užmiesčio vietovių sampratas ir jas apibendrinus, pastebėta, kad dabar naudojamos sampratos nebeatitinka šių dienų aktualijų. Kaimiškų vietovių tapatinimas su agrariniu sektoriumi gali būti traktuojamas kaip didžiausia regioninės politikos formuotojų problema. Pereinant iš industrinės į žinių visuomenę formuojasi nauja žmonių gyvenama ir vertybės, sparčiai keičiasi socioekonominė kaimo aplinka. Galima teigti, jog priimami sprendimai, nesuvokiant naujosios kaimo visuomenės poreikių, yra priežastys, lemiančios vietovių tuštėjimą.

2. Įvairių mokslinių šaltinių analizė leido išvelgti kardinalius žemės ūkio vaidmens Lietuvos kaimuose pokyčius lėmusius ir pačios kaimo situacijos kaitą. Poindustrinėje ekonomikoje pagrindu tampa žmogiškieji ištekliai, jų žinios ir gebėjimai. Suvokiama būtinybė taikyti tokias viešosios politikos priemones, kurios būtų nukreiptos į žmogiškųjų kaimo vietovių išteklių tobulinimą. Išvelgiama, jog ypač LEADER programos taikymas sudaro sąlygas situacijai kaimiškosiame vietovėse gerėti įtraukiant vietos gyventojus į sprendimo priėmimo procesą. Tačiau LEADER programos įgyvendinimo kontekste pagrindine kliūtimi tampa žmogiškųjų išteklių trūkumas.

3. Atlikus teorinių šaltinių analizę išvelgtos esminės priežastys lemiančios gyventojų skaičiaus kaimiškosiame vietovėse pokyčius. Atskleista, kad žmogiškųjų išteklių problematiką sąlygoja nedarbas. Blogėjanti ekonominė situacija, sunkumai siekiant rasti lūkesčius ir išsilavinimą atitinkantį darbą bei įsidarbinti ne žemės ūkio kaimo ekonominėse veiklose sąlygojo darbingo amžiaus gyventojų emigraciją. Kaimiškiosios vietovės tuštėja ir tampa nebepatrauklios nei gyvenimo, nei verslo kūrimo atžvilgiu.

4. Analizuojant Radviliškio rajono demografinės situacijos pokyčius pastebėta, jog gyventojų sparčiai ir pastoviai mažėja. Nors gyventojų mažėja ir rajone esančiuose miestuose, tačiau dar spartesni gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai juntami kaimuose. Radviliškio rajono gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai spartesni nei visos šalies vidurkis. Radviliškio rajono kaimiškosiame gyvenvietėse analizuojamu laikotarpiu gyventojų sumažėjo apie 14,0 proc., tuo tarpu kitų rajonų Lietuvos kaimuose - 8,0 proc. Emigracija į kitas šalis ir didžiuosius Lietuvos miestus keičia visuomenės amžiaus struktūrą - gyventojai sensta.

5. Statistinių duomenų analizė rodo, jog užimtų žmonių skaičius Radviliškio rajono savivaldybėje sumažėjo: 2011 metais užimtųjų rajone buvo 14,7 tūkst., o jau 2015 metais – 13,4 tūkst. galima konstatuoti, kad emigracija sąlygoja tokius užimtumo rodiklius, kadangi išvykus visiems tiems, kurie nori ir gali dirbti nyksta ir darbo vietos. Rajone žemas verslumo lygis, smulkus ir vidutinis verslas sunkiai kuriamas.

6. Atlikta Radviliškio rajono potencialo naujomis darbo vietoms kurtis, analizė rodo, jog vietovė turi kelis strateginius pranašumus. Rajono patogi strateginė padėtis, daug laisvos vietos plėtrai, derlingas dirvožemis sudaro sąlygas plėtoti alternatyvias su žemės ūkiu susijusias veiklas. Rajone yra keletas stambių įmonių, veikia išskirtinio dėmesio vertas Lietuvos gyvulininkystės institutas. Silpnai išvystyta kaimo turizmo paslaugų infrastruktūra, stokojama turizmo paslaugų, informacijos. Turizmui nėra pritaikytos potencialą turinčios rekreacinės teritorijos.

7. Gyventojų apklausos rezultatai atskleidė ne itin džiuginančią rajono situaciją ir galimas rajono prognozes. Konstatuota grėsminga tendencija. Net 43 proc. apklaustųjų teigia gyvenantys žemiau vidutinio lygio. Trečdalį rajono gyventojų sudaro asmenys gyvenantys iš socialinės pašalpos. Gyventojų skaičius nuolat mažėja. Didžiausius žmogiškųjų išteklių nuostolius Radviliškio rajone patiria nuo rajono centro nutolusios gyvenvietės, ypač kaimo vietovės. Ūkinė veikla nuolat silpsta. Nerasdami darbo ir negalėdami užsitikrinti pakankamų pragyvenimui pajamų išvyksta jauni, energingi, darbingo amžiaus asmenys.

8. Atlikus emigravusiųjų tyrimą sužinota, jog labiausiai linkę emigruoti 21-30 m. amžiaus išsilavinę, kaimo vietovių Radviliškio rajono gyventojai. Pagrindinė priežastis, dėl kurios emigruojama – bedarbystė, lūkesčiai dėl ženkliai didesnio atlyginimo bei galimybės užtikrinti orią ateitį savo šeimos nariams. Apklausa patvirtino, jog didžioji dalis išvykusiųjų nori sugrįžti. Respondentų duomenimis šalia ekonominės aplinkos gerinimo svarbu valdžios institucijoms palaikyti glaudžius ryšius su norinčiais grįžti bei teikti pagalbą tiek integruojantis į visuomenę, tiek į darbo rinką, sugrįžus.

REKOMENDACIJOS

Radviliškio rajono savivaldybėje žmoniškųjų išteklių praradimo problemai spręsti būtinas viešojo sektoriaus institucijų dėmesys. Tarp siūlomų sprendimo būdų privalo būti:

Gyvenimo kokybės užtikrinimas. Gyvenimo kokybė kaimuose gali būti užtikrinama, skatinant vietos bendruomenes imtis iniciatyvos. Siekiant išnaudoti vietovės ekonominį ir socialinį potencialą kiekviena kaimo bendruomenė, padedant VVG „Radviliškio lyderis“, turėtų susikurti **konkrečiai vietai skirtą** plėtros strategiją ir ją įgyvendinti per vietos projektus. Tai puiki galimybė sutvarkyti apleistus pastatus, teritorijas, kurie doko kraštovaizdį, išnaudoti turizmo potencialą, atnaujinant turistų lankytinas vietas, apleistus istorinės reikšmės pastatus, išnaudoti rekreacines galimybes, atnaujinti aikšteles prie vandens telkinių.

Atokesnių vietovių ekonominės veiklos skatinimas. Lietuvos kaimo ir žemės ūkio politikai tenka pagrindinis vaidmuo, ieškant atokesnių vietovių ekonominės veiklos skatinimo galimybių. Iki šiol prioritetine sritimi buvo žemės ūkio modernizavimas. Šio proceso pasekmė - augantys ūkiai ir sumažėjęs smulkių ūkių skaičius. Siekiant didinti užimtųjų kaimo vietovėse skaičių tikslinga dėmesį skirti šeimoms, smulkių ūkių plėtrai. Atsižvelgiant į tai, kad Radviliškio krašte derlingas dirvožemis bei daug laisvos vietos plėtrai, pajamas gali užtikrinti ūkio diversifikavimo ir veiklos įvairinimo galimybių paieška plėtojant tokias pelningas veiklas, kaip vaistažolių ir prieskoninių augalų auginimas, stručių ir kt. egzotinių paukščių auginimas ir t. t.

Verslumo skatinimas. Vienas iš jaunimo užimtumo užtikrinimo būdų - verslumą skatinančios programos, mokymai bei projektai, padedantys integruotis į darbo rinką. Vietos valdžia tiesiogiai veikia darbo rinkos mechanizmą kuriant teises ir politines priemones. Atsižvelgiant į tai, jog verslo pradžia būna ganėtinai sudėtinga dėl visų biurokratinių procesų, svarbu teikti pagalbą pradedantiesiems plėtoti verslą, teikti nemokamas konsultacijas. Svarbu mažinti mokesstinę naštą bent pirmaisiais idėjos realizavimo metais. Ne tik administracinė bet ir finansinė parama įmonių steigimui iš savivaldos institucijų. Tai būtų efektyvus veiksnys skatinantys imtis verslo.

LITERATŪRA

1. Arimavičiūtė, M. (2012). Lietuvos savivaldybių strateginio planavimo problemos. Viešoji politika ir administravimas, 11(2), 272-286
2. Astromskienė, A., Ramanauskienė, J., Adamonienė, R. (2012). Alternatyviosios veiklos kaimo vietovėse plėtros perspektyvos. Vadybos mokslas ir studijos-kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai, 15-25.
3. Atkočiūnienė, V. (2013). Kaimo pokyčių vadyba. Mokomoji knyga. ASU. 312p.
4. Atkočiūnienė, V., Aleksandravičius, A., Bartkutė, D., Senkutė, I., Brazienė, R. (2004). Kaimo bendruomenių plėtra. Kolektyvinė monografija.
5. Atkočiūnienė, V., Vaišnoraitytė, R. (2012). Kaimiškujų vietovių vystymo strateginio proveržio sąlygos: Dargužių kaimo atvejis. Žemės ūkio mokslai, 19(3)
6. Balčiūnas, S., Juozaitienė, L., Rudytė, D., Tijūnaitienė, R. (2014). Bakalauro studijų darbų rengimo metodinės rekomendacijos. Skirtos Socialinių mokslų fakulteto studentams. Vilnius: BMK leidykla.
7. Baležentis, A. (2008). Inovatyvumo metodiniai aspektai kaimo plėtros strateginiame valdyme. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. 2 (11). 63-68 p.
8. Balvočiūtė, R., Skunčikienė, S., Balvočiūtė, J. (2010) Vaistažolininkystės plėtra Lietuvoje: problemos ir aktualijos. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. 3 (19), p. 185.
9. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydžiūnaitė, V. (2008). Kokybinių tyrimų metodologija. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė.
10. Coile, Courtney C. (2004). Health Shocks and Couples' Labor Supply Decisions. National Bureau of Economic Research Working Paper 10810.
11. Cooke, P. 2006. Regional Development in the Knowledge Economy. United Kingdom: Taylor & Francis.
12. Damulienė, A. (2013). Migracijos problema Lietuvoje ir jos įtaka šalies ekonomikai. Vilnius: MRU Leidybos centras.
13. Daugirdas, V., Baubinas, R. (2008). Retai apgyventos teritorijos Lietuvoje: 2. socialinė ir demografinė gyventojų būklė. 41(1-2), 5-13.
14. Davis, B., Winters, P., Carletto, G., Covarrubias, K., Quinones, E., Zezza, A., Stamoulis, K., Bonomi, G., DiGiuseppe, S. (2007): Rural income generating activities. A cross country comparison, Working Papers 07-16, Agricultural and Development Economics Division of the (FAOESA), Prieiga per internetą: <http://ideas.repec.org/p/fao/wpaper/0716.html> (Žiūrėta: 2016-10-07).
15. Demografija ir mes. Informacinis biuletėnis 2011 m. Prieiga per internetą: <http://demografija.lt/download/Biuletėnis_birzelis.pdf> (Žiūrėta: 2016-04-07)
16. Demografija visiems. Informacinis biuletėnis 2014 m. Nr. 1 ISSN 2351-6887
17. Domarkas, V., Juknevičienė, V. (2010). Inovacijų vaidmuo viešojo administravimo organizacijų veikloje absorbcinio gebėjimo aspektu. Nr. 31, p. 77-90.
18. Ecofarms. (2016). Prieiga per internetą: <http://www.ecofarms.lt/veikla-gamyba-vaitazoliukai> (Žiūrėta: 2016-10-07)
19. Europos Komisija „Leader“ metodas: pagrindai. 2006. Liuksemburgas: Europos Bendrijų oficialiųjų leidinių biuras — 23 p. — 21 x 29,7 cm ISBN 92-79-02051-X
20. Gražulis, V., Valickas, A., Dačiulytė, R., Sudnickas, T. (2012). Darbuotojas organizacijos koordinacinių sistemoje: žmogiškojo potencialo vystymo perspektyvos. Mokslo studija – Vilnius: MRU leidyba. 408p.

21. Gruževkis, B. (2002). Žmogaus socialinė raida: užimtumas. Vilnius.
22. Hall, C. M., Williams, A. M. (2008). Tourism and Innovation. London: Routledge. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/3ed26560babd11e6a3e9de0fc8d85cd8> (Žiūrėta: 2016-12-08)
23. Išoraitė, M. (2011). Žmogiškieji ištekliai–svarbiausias konkurencinio pranašumo šaltinis strategiškai valdant organizaciją. Learning, 27-54.
24. Jasaitis J., Šurkuvienė S. (2006). Neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų sistemos kūrimas. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, Nr. 2(7), p. 85 – 93.
25. Jasaitis, J. (2006). Kaimo raidos pokyčių tyrimo integralumo problema. Lietuvos ūkių transformacija 1990-2005 metais. Ekonominės ir socialinės politikos studijos. Mokslinių straipsnių rinkinys (II). Vilnius: VPU leidykla, p. 218-235.
26. Jasaitis, J. (2006). Kaimo raidos tyrimų kompleksiško problema // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. – Nr. 1 (6).
27. Jasaitis, J. (2008). Neurbanizuotų teritorijų plėtros administravimas poindustrinėje visuomenėje. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, 1(10), 47-63.
28. Jasaitis, J. (2010). Antropologiniai atokesnių ir neurbanizuotų vietovių raidos strateginio valdymo aspektai. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, 3(19), 12-22.
29. Jasaitis, J. (2014). Kaimiškų vietovių strateginis valdymas. Vilnius: BMK leidykla.
30. Jasaitis, J. (2014). Užmiėsčio raidos klausimai. Mokomoji knyga. Vilnius: BMK leidykla.
31. Jasaitis, J., Dužinskas, R., Ratkevičienė, V. (2007). Ūkinės veiklos įvairovės skatinimas kaimiškiose vietovėse: lūkesčiai ir galimybės. Žemės ūkio mokslai (Agricultural Sciences), t. 14, p. 27-34. Lietuvos mokslų akademijos leidykla.
32. Jasaitis, J., Ratkevičienė V. (2012). Kaimo situacijos pokyčiai – vienas svarbiausių iššūkių Lietuvos regioninei politikai.// Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, p. 80-92.
33. Johnson, G ., Scholes, K. (2004). Exploring corporate strategy : text and cases. Harlow : Financial Times.
34. Kanopienė, V., Mikulionienė, S. (2006). Gyventojų senėjimas ir jo iššūkiai sveikatos apsaugos sistemai. 7(4), 188-200.
35. Kazlauskienė A., Rinkevičius, L. (2006). Lietuvos "protų nutekėjimo" priežastys: Push ir traukos veiksniai. 1 (46), 27-37.
36. Kraniauskienė, S. (2006). Metodinės rekomendacijos rengiant socialinį tyrimą: nuo plano iki anketos. Klaipėda: KU leidykla.
37. Kriaučiūnas, E., Daugirdas, V. (2013). Rečiausiai gyvenamu Lietuvos teritorijų gyvenviečių tinklo ypatumai. Geografijos metraštis, 46, 32.
38. Kriaučiūnas, E., Ribokas, G. (2012). Šiaulių apskrities retai apgyventų teritorijų pokyčiai ir demografinės raidos ypatumai. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, ISSN 1648-9098, N. 3_27.
39. Kriaučiūnas, E., Ubarevičienė, R., Pociūtė-Sereikienė, G. (2014). Lietuvos kaimo apgyvenimo kaitos regioninės ypatybės 2001–2011 metais. Lietuvos socialinė raida, (3).
40. Kšivickienė, D. (2004). Vaistažolių ir prieskonių rinka Europos Sąjungoje. Rinkotyra, Nr. 5(26), p. 72–78.
41. Kuliešis, G., Pareigienė, L. (2011). Lietuvos regionų depopuliacijos prielaidų tyrimas. Management theory and studies for rural business and infrastructure development, 5(29), 116-125.
42. Kuliešis, G., Vidickienė, D. (2008). Lietuvos kaimo gyventojų nuomonės tyrimai dėl kaimo infrastruktūros gerinimo. Vadybos mokslas ir studijos–kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai. Akademijanr, 12(1), 92-100.
43. LEADER įgyvendinimo apžvalga. Patirtis, pamokos, perspektyvos (2008). Programos LEADER ir žemdirbių metodikos centras. Vilnius.
44. Leydesdorff, L. (2006). The Knowledge Based Economy: Modeled, Measured, Simulated. Boca Raton, USA: Universal Publishers.
45. Lietuvos kaimo raida. (2005). Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas

46. Lietuvos LEADER. (2016). Prieiga per internetą: <http://www.leaderlietuva.lt/>
47. Lietuvos Respublikos Seimas - 2016 m. gruodžio 6 d. pranešimas žiniasklaidai (2016). Prieiga per internetą: http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=119&p_k=1&p_t=167464 (Žiūrėta: 2016-12-06)
48. Lietuvos Respublikos žemės ūkio, maisto ūkio ir kaimo plėtros įstatymas // Valstybės žinios, 2008, Nr. 81-3174
49. Macijauskienė, V. (2008). Žemaitukų arklių augintojų asociacijos vaidmuo kaimo plėtros kontekste. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universitetas. 2 (11). P. 194-200.
50. Maslauskaitė, A. (2010). Lietuvos šeima ir modernybės projektas: prieštaros bei teorizavimo galimybės. 21(4), 310-319.
51. Mohacsek, M. (2005). Brain migration. Migration Processes among the Highly Skilled Persons from Romania towards Hungary. *Lauda colorilor – Studiile studentilor Colegiului Erasmus, Erasmus Kollégium Alapítvány*. Budapesta.
52. Mokslo lietuva. (2016). Prieiga per internetą: <http://mokslolietuva.lt/>
53. Nacionalinė mokėjimo agentūra prie Žemės ūkio ministerijos (2016). Lietuvos kaimo plėtros 2014–2020 m. programa. Prieiga per internetą: <https://www.nma.lt/index.php/parama/lietuvas-kaimo-pletros-20142020-m-programa/apie-programa/8662> (Žiūrėta: 2016-10-03)
54. Nausėda, A., Tamošiūnas, T. (2008). Kaimiškųjų vietovių plėtros pokyčiai Šiaulių apskrityje. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Šiaulių universitetas.
55. Neverauskas, B., Rastenis, J. (2000). *Vadybos pagrindai*. Kaunas: KTU leidykla.
56. Pakeltienė, R. (2015) Kaimiškųjų vietovių vystymo sinergijos potencialo stiprinimas. Daktaro disertacija. ASU. Prieiga per internetą: <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:15027652/datastreams/MAIN/content> (Žiūrėta: 2016-11-02).
57. Pakruojo dvaras. (2016) .Prieiga per internetą: <http://pakruojo-dvaras.lt/programos-vaikams> (Žiūrėta: 2016-11-02).
58. Papšienė, P., Vilkaitė, N. (2009). Į vartotojų lojalumo skatinimą orientuota žmoniškųjų išteklių vadyba. Teorinės išvalgos. Iš *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*. Kaunas: Mokslo darbai, p. 24–35.
59. Poviliūnas, A. (2002). Europos Sąjungos kaimo plėtros politikos tapšmas. *Žemės ūkio mokslai*. Nr. 4.
60. Poviliūnas, A. (2008). Lietuvos žemės ūkio grįžimas į rinkos santykius ir ūkininkijos ekonominė raida. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
61. Radviliškio lyderis. (2016). Vietos plėtros strategija 2016–2023 m.. Prieiga per internetą: <http://www.radviliskiovg.lt>.
62. Radviliškio rajono savivaldybė. (2016) Radviliškio rajono strateginis plėtros planas 2012–2020 metams. Prieiga per internetą: <http://www.radviliskis.lt>.
63. Ratkevičienė, V. (2005). Lietuvos kaimo gyventojų užimtumo analizė ir perspektyvos. *Tiltai*, ISSN 1392-3137, Nr. 4(33).
64. Ratkevičienė, V. (2008). Kaimo situacijos pokyčiai–vienas svarbiausių iššūkių viešojo sektoriaus institucijoms. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 1(10), 132-143.
65. Ratkevičienė, V., Kocai, E. (2013). Socioekonominė Lietuvos kaimo būklė: ūkininkavimo aspektai. *Kaimo raidos kryptys žinių visuomenėje*, 71-83.
66. Rodionova. I. A., Sholudko A. N. (2008). The transformation of labour and employment in post-industrial society. *Socio-economic series*, No. 9. Moscow.
67. Rudžinskienė, R., Paulauskaitė, L. (2014). Lietuvos gyventojų emigracijos priežastys ir padariniai šalies ekonomikai. 8, 62-78.
68. Senkutė, I., Brazienė, R. (2004). Kaimo bendruomenių plėtra. Kolektyvinė monografija.
69. Stanaitis, S., Stanaitis, A. (2014). Lietuvos miestų ir gyventojų skaičiaus bei struktūros kaita nepriklausomynės metais. *Tiltai*, 64(3), 69-82

70. Stankūnienė, V., Jonkarytė, A., Mitrikas, A. A. (2003). Šeimos transformacija Lietuvoje: požymiai ir veiksniai. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2012. 3 (27). 80-92.
71. Statistikos departamentas (2017). Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/>>
72. Šimanskienė, L., Paužuolienė, J. (2014). Emigracija Lietuvoje: priežastys ir padariniai. *Regional Formation and Development Studies*, 9(1), 146-156.
73. Treinys, M. (2005). Daugiafunkcinio kaimo plėtra. *Lietuvos kaimo raida*, p. 5-11. Vilnius: LAEI.
74. Treinys, M., Baležentis, A. (1999). Kai kurie teoriniai ir metodologiniai kaimo plėtros strategijos klausimai // *Lietuvos kaimo plėtros politika ir mokslo uždaviniai*. Vilnius.
75. Ūkiai. (2016). Prieiga per internetą: www.ukiai.lt (Žiūrėta: 2016-11-02).
76. Upėse. (2016). Prieiga per internetą : <http://www.upese.lt/index.php/grybu-auginimas-dirbtiniu-budu> (Žiūrėta: 2016-11-02).
77. Vaitekūnas, S. (2002). Lietuvos gyventojų skaičiaus kaita ir priežastys nepriklausomybės laikotarpiu. *Tiltai*, p. 1-16.
78. Vaitekūnas, S. (2008). Lietuvos žmogiškieji ištekliai: dabar ir galimi ateities variantai. Klaipėda: Tiltai, ISSN 1392-3137.
79. Vaitekūnas, S., Stefanenkova, E. (2011). Lietuvos žmogiškųjų išteklių geoekonominė struktūra. ISSN 1392-3137. Tiltai.
80. Valackienė, A. (2004) Sociologinis tyrimas. Kaunas: Technologija. P.113.
81. Vaškaitis, E., Armaitienė, A. (2014). Turizmo inovacijų taikymo Lietuvos turizmo versle prielaidos. *Tiltai*, 65(4), 19-35.
82. Vidickienė, D. (2007). Žemės ūkio vaidmuo dvidešimt pirmojo amžiaus kaimo politikoje. *Žemės ūkio mokslai*.
83. Vidickienė, D. (2010). Perėjimo prie naujosios kaimo politikos paradigmos kliūtys Lietuvoje. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 3 (19).
84. Vidickienė, D., Melnikienė, R. (2008). Lietuvos kaimiškųjų regionų kaip gyvenamosios vietos patrauklumo vertinimas. *Žemės ūkio mokslai*, 15(1), 51-59.
85. Vidickienė, D., Melnikienė, R., (2007). Lietuvos kaimo raidos stebėsenos ir vertinimo sistemos kūrimo principai. *Žemės ūkio mokslai*. T. 14. Priedas. p. 2 – 10.
86. Vidickienė, D., Melnikienė, R., (2014). Kaimo politikos evoliucija. Monografija. Vilnius : Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas – 272 p.
87. Vidickienė, D., Melnikienė, R., Ribašauskienė, E. (2015). Kaimo tipo gyvenviečių patrauklumas jaunimui poindustrinėje visuomenėje. *Filosofija. sociologija*, 26(4), 322-328
88. Zaleckienė, J. (2007). Kaimo plėtra be žmonių yra niekas. *Mano ūkis*, 2007/2. Prieiga per internetą: http://www.manoukis.lt/print_forms/print_st_z.php?s=1196&z=56 (Žiūrėta: 2016-11-02).
89. Žalioji knyga. Lietuvos kaimo ateitis. (2010). – Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
90. Žukovskis, J. (2009). Kaimo plėtros tikslų ir uždavinių raida. Nr. 19 (4).
91. Žvirzdinaitė, J. (2006). Paramos alternatyvioms veikloms Lietuvos kaime būtinumas: studentų mokslinės konferencijos straipsnis: socialiniai mokslai. *Akademija*.

PRIEDAI

A PRIEDAS GYVENTOJŲ APKLAUSA

Šiaulių universiteto Viešojo administravimo katedra tiria, kaip atokesniuose rajonuose galima sukurti naujas darbo vietas. Apklausos metu surinkta medžiaga padės rengti pasiūlymus, kaip gerinti gyventojų darbo ir buities sąlygas. Prašome labai atidžiai atsakyti į VISUS klausimus. Apibraukite jums tinkančių atsakymų numerius arba įrašykite savo atsakymą.

1. Šią anketą užpildė: 1. Moteris 2. Vyras
2. Jūsų amžius: 1. Iki 20 m. 2. 21-30 m. 3. 31-50 m.
4. 51-65 m. 6. Daugiau kaip 65 m.
3. Jūs dirbate arba mokotės: 1. Dirbu 2. Mokausi
3. Dirbu ir mokausi 4. Nedirbu ir nesimokau
4. Darbo arba mokymosi vieta: 1. Mieste 2. Kaime 3. Nedirbu ir nesimokau
5. Gyvenamoji vietovė: 1. Miestas 2. Miestelis 3. Kaimiškoji gyvenvietė
6. Išsilavinimas: 1. Nebaigtas vidurinis 2. Bendras vidurinis
3. Aukštesnysis (spec. vidurinis) arba aukštasis neuniversitetinis 4. Aukštasis universitetinis
7. Jūs esate: 1. Verslininkas 2. Ūkininkas 3. Studentas, moksleivis
4. Nekvalifikuotas darbininkas 5. Kvalifikuotas darbininkas 6. Tarnautojas, specialistas
7. Pensininkas, neįgalusis 8. Bedarbis
8. Jūsų darbo sritis 1. Pramonė, statyba ir remontas 2. Prekyba 3. Žemės ūkis, miškininkystė
4. Švietimas, kultūra, mokslas 5. Sveikatos apsauga
6. Komunalinis ūkis (vandentiekis, aplinkos tvarkymas ir kt.)
7. Buitinės paslaugos (kirpimas, siuvimas, drabužių ir avalynės taisymas, automobilių remontas ir kt.)
8. Valdymo įstaiga 9. Nedirbu
9. Pagrindinis pragyvenimo šaltinis: 1. Alga 2. Pajamos iš nuosavo, ne žemės ūkio verslo 3. Pajamos iš nuosavo žemės ūkio
4. Senatvės arba invalidumo pensija 5. Pašalpos (bedarbių, šeimų, auginančių vaikus ir kt.) 6. Išlaiko kiti šeimos nariai, gyvenantys Lietuvoje 7. Išlaiko kiti šeimos nariai, esantys užsienyje
10. Kaip vertinate savo gyvenimo sąlygas? 1. Gyvename aukščiau vidutinio lygio 2. Esame vidutiniškai 3. Gyvename žemiau vidutinio lygio
11. Kaip keičiasi gyventojų skaičius jūsų gyvenvietėje? 1. Gyventojų skaičius pastovus 2. Gyventojų daugėja 3. Gyventojų mažėja
12. Kurio amžiaus gyventojai sudaro daugumą jūsų gyvenvietėje? 1. Įvairaus amžiaus, yra pakankamai jaunimo 2. Įvairaus amžiaus, bet jaunimo jau trūksta
3. Daugėja tik senyvo amžiaus žmonių - gyvenvietė sensta, ištuštėja
13. Kiek turite nuosavos žemės? 1. Nuosavos žemės visai neturiu 2. Sodybinį sklypą, kolektyvinį sodą (iki 15 arų)
3. Iki 1 hektaro 4. Nuo 1 iki 3 ha 5. Nuo 4 iki 10 ha
6. 11-20 ha 7. 21-50 ha
8. 51-100 ha 9. 101-200 ha
10. 201-500 ha
14. Jeigu ūkininkaujate, kokį ūkininkavimo būdą pasirinkote? 1. Mišrus, įvairios paskirties ūkis 2. Pieno ūkis 3. Mėsinių galvijų ūkis
4. Kiaulininkystės ūkis 5. Daržininkystės, sodininkystės, gėlininkystės ūkis 6. Laukininkystės (javų) ūkis 7. Kaimo turizmo sodyba
8. Neturiu nuosavo ūkio
15. Jeigu ūkininkaujate, ar turite papildomą, ne žemės ūkio verslą? 1. Neūkininkauju
2. Dar neturiu jokio papildomo nuosavo verslo
3. Papildomai dirbu valstybinėje įmonėje, įstaigoje
4. Papilomai dirbu privačioje, ne man priklausančioje įmonėje
5. Turiu nuosavo verslo įmonę
6. Ruošiuosi imtis papildomo verslo
16. Įvertinkite ūkinės veiklos būklę jūsų apylinkėse (gyvenvietėje, miestelyje):

1. Ūkinė veikla stiprėja, kuriamos naujos darbo vietos
2. Ūkinė veikla – pastovi
3. Ūkinė veikla silpsta, darbo vietų skaičius mažėja

17. Ar jūsų gyvenamoje vietovėje yra laisvų, nenaudojamų (apleistų, likusių be šeiminko) pastatų:

1. Taip
2. Ne

18. Palankios vietovės, kurioje gyvenate, sąlygos (pažymėkite visus tinkančius variantus)

1. Derlingas dirvožemis
2. Patogus susisiekimas
3. Spartus internetas
4. Dideli miškų plotai
5. Dideli žuvininkystės (tvenkinių ir pan.) plotai
5. Galimybė rasti darbą

19. Nepalankios vietovės, kurioje gyvenate, sąlygos (pažymėkite visus tinkančius variantus)

1. Nederlingas dirvožemis
2. Prastas susisiekimas
3. Prastas interneto ryšys
4. Daug senyvo amžiaus žmonių
5. Daug socialinės pašalpos gavėjų
6. Nėra galimybių rasti darbą

Kurias įmones ar įstaigas, kuriose atsirastų naujų darbo vietų, galima sukurti jūsų gyvenvietėje?

Įstaigos pavadinimas	Pritaria įkūrimui	Nepritaria	Jau veikia
21. Įvairaus pobūdžio įrenginių remonto dirbtuvės			
22. Paslaugų įmonės (siuvykla, kirpykla, sodų priežiūra ir kt.)			
23. Žemės ūkio produkcijos perdirbimo, pramoninės įmonės			
24. Švietėjiška veikla užsiimantys centrai			
25. Pramonės įmonės			

Nurodykite pagrindines kliūtis verslo plėtrai jūsų gyvenvietėje:

Kliūtys verslui	Yra nepalanku	Vidutiniškai	Nėra nepalanku
25. Informacijos apie verslo kūrimo galimybes stoka			
26. Dideli mokesčiai verslo pradžioje			
27. Kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas			
28. Savivaldos institucijų finansinės paramos įmonių steigimui stoka			
29. Blogas susisiekimas su kitomis vietovėmis			
30. Žema galimų vartotojų perkamoji galia			

Nurodykite palankias aplinkybes verslo plėtrai jūsų gyvenvietėje:

Palankios aplinkybės verslo plėtrai	Labai palanku	Palanku	Mažiau palanku
31. Palankesnis valstybės institucijų požiūris į smulkųjį verslą			
32. Palankesnis visuomenės požiūris į verslininkus			
33. Galimybė lengviau gauti paskolas			
34. Didėjančios gyventojų pajamos, auganti perkamoji galia			
35. Besiplečiantis įvairių verslo paslaugų poreikis užmiesčio teritorijose			

Užpildymo vieta: .....

Užpildymo data: .....

B PRIEDAS
EMIGRACIJOS TYRIMAS
(Išvykusių į užsienio valstybes atsakymai)

Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakultetas nagrinėja vieną iš skaudžiausių Lietuvos visuomenės problemų – emigraciją, jos priežastis ir pasekmes. Dėl emigracijos Lietuva prarado kelis šimtus tūkstančių gabių ir veiklių žmonių. Ištuštėjo kaimai ir mažieji miesteliai. Daug žmonių išvyko ir iš rajonų centrų bei didžiųjų miestų.

Nors apie emigraciją Lietuvoje labai daug kalbama, tačiau dar mažai daroma. Nepakankamai domimasi tuo, kaip išeiviams sekasi įsikurti užsienio šalyse. Beveik nesidomima nei išvykusių patirtimi, nei jų sugrįžimo galimybėmis. Jūsų atsakymai leis išsiaiškinti, kas gali paskatinti žmones grįžti ir kas jiems yra sunkiausia sugrįžus. Labai prašome jus atsakyti į VISUS klausimus. Atsakydami apibraukite jums tinkančio atsakymo numerį arba įrašykite savo atsakymą.

- 1. Šią anketą užpildė:** 1. Moteris 2. Vyras
- 2. Jūsų amžius:** 1. Iki 20 m. 2. 21-30 m. 3. 31-50 m.
4. 51-65 m. 6. Daugiau kaip 65 m.
- 3. Išsilavinimas:** 1. Nebaigtas vidurinis 2. Bendras vidurinis
3. Aukštesnysis (spec. vidurinis) arba aukštasis neuniversitetinis 4. Aukštasis universitetinis
- 4. Šeimyninė padėtis:** 1. Nevedęs (neištekęjusi) 2. Vedęs (ištekęjusi)
3. Našlys (našlė) 4. Išsiskyręs (išsiskyrusi)
- 5. Jūs Radviliškyje gyvenote:** 1. Kaimo vietovėje 2. Nedideliame miestelyje 3. Rajono centre
- 6. Nurodykite pagrindinę emigracijos priežastį (galite pažymėti kelis variantus):**
  1. Bedarbystė (negalėjote rasti darbo)
  2. Mažas atlyginimas, kurį gaunant neįmanoma pragyventi
  3. Bankrutavo jūsų pradėtas privatus verslas
  4. Bankrutavo įmonė, kurioje jūs dirbote
  5. Noras pamatyti pasaulį, padirbėti kitoje valstybėje
  6. Siekis mokytis kitoje valstybėje, įgyti geresnį išsilavinimą
  7. Siekis užtikrinti orią ateitį savo vaikams
  8. Kitos priežastys (įrašykite): .....
- 7. Ko tikėjotės kitoje valstybėje?**
  1. Ženkliai didesnio atlyginimo
  2. Galimybių įgyvendinti privataus verslo idėją
  3. Saugesnės teisinės aplinkos (palankesnių įstatymų žmogui remti)
  4. Galimybių įgyti geresnį išsilavinimą ir vertingą profesinę patirtį
  5. Geresnės ateities savo vaikams
  6. Kitos viltys (įrašykite) .....
- 8. Įvardinkite valstybes, kuriose per pastaruosius 10 metų jau teko ilgiau (ne mažiau kaip vieną mėnesį) pagyventi, padirbėti arba mokytis: .....**
- 9. Įvardinkite valstybę, kurioje dabar gyvenate, dirbate arba mokotės: .....**
- 10. Ar pasiteisino tai, ko tikėjotės, išvykdami į šią valstybę, kurioje esate dabar?**
  1. Visiškai pasiteisino 2. Iš dalies pasiteisino 3. Nepasiteisino
- 11. Kaip vertinate savo gyvenimo kokybę valstybėje, kurioje gyvenate dabar?**
  1. Puikiai 2. Vidutiniškai 3. Blogai
- 12. Kaip vertinate vietinės valdžios požiūrį į atvykusius iš Lietuvos?**
  1. Palankus 2. Normalus, dalykiškas 3. Nepalankus
- 13. Kaip vertinate vietinių gyventojų požiūrį į atvykusius iš Lietuvos?**
  1. Palankus, draugiškas 2. Normalus, dalykiškas 3. Nepalankus
- 14. Kiek laiko esate praleidęs emigracijoje?**
  1. Nuo 1 mėn. iki 1 metų 2. Nuo 1 iki 5 metų 3. 5-10 metų 4. Daugiau kaip 10 metų
- 15. Ar ketinate šioje valstybėje apsigyventi ilgam?**
  1. Taip 2. Ne 3. Dar neapsisprendžiau
- 16. Įvertinkite savo būsto kokybę:**
  1. Jau turiu nuosavą būstą, kuriuo esu labai patenkintas 2. Dar neturiu nuosavo būsto, bet norėčiau jį įsigyti
3. Nuosavo būsto čia neturiu ir neplanuoju jo įsigyti šioje valstybėje

17. Ar ketinate prašyti pilietybės šioje valstybėje? 1. Jau turiu šios valstybės pilietybę
2. Taip, ketinu prašyti pilietybės 3. Ne, neketinu
18. Įvertinkite savo darbą šioje valstybėje (jei nedirbate pereikite prie 20 klausimo):
1. Dirbu pagal profesiją, įgytą Lietuvoje 2. Dirbu pagal profesiją, įgytą emigracijoje
3. Dirbu ne pagal profesiją 4. Neturiu profesijos 5. Kita (įrašykite) .....
19. Ar jums patinka darbas, kurį dirbate šioje valstybėje? 1. Taip, labai 2. Ne, nepatinka
20. Ar jus tenkina gaunamas atlyginimas?
1. Taip, gaunu gerą atlyginimą 2. Uždirbu vidutiniškai 3. Ne, netenkina
21. Ar planuojate grįžti ir gyventi Lietuvoje?
1. Taip 2. Ne 3. Galbūt
22. Kokios priežastys labiausiai trukdo grįžti į Lietuvą? (galimi keli atsakymo variantai)
1. Nutrūkę socialiniai ryšiai 2. Pasyvi valdžios veikla darbo rinkoje
3. Darbo užmokestis neleidžiantis patenkinti bazinių poreikių 4. Socialinių garantijų stoka
23. Kas paskatintų grįžti į Lietuvą?
1. Nenoras dirbti ir gyventi svetur 2. Namų ir artimųjų ilgesys 3. Nebaigti mokslai
4. Gerėjanti socialinė padėtis Lietuvoje 5. Įsidarbinimo galimybės 6. Didesnis darbo užmokestis 7. Išaugusi pagarba, tolerancija žmogui 8. Vietinės valdžios dėmesys ir pagalba sugrįžus
24. Kaip Jūs manote, kiek vidutiniškai per mėnesį žmogus turėtų uždirbti, kad pasilikėtų dirbti ir gyventi Lietuvoje?
1. 500-1000 eurų 2. 1000-1500 eurų 3. 1500- ir daugiau
25. Kaip viešosios politikos veikėjai galėtų padėti norintiems grįžti į Lietuvą?
Sunumeruokite pagal svarbą nuo 1 iki 6: 1-labai svarbu, 2-mažiau svarbu ir t.t.

Pagalbos pobūdis	Įvertinimo balas
Sudaryti galimybes integruotis į darbo rinką	
Palengvinti verslo kūrimo sąlygas	
Padėti užsitikrinti pakankamas pragyvenimui pajamas	
Plėtoti pagalbos grįžusioms šeimoms su vaikais priemones	
Teikti lengvatas būstui įsigyti	
Teikti pagalbą vienišoms mamoms	
Kita (įrašykite)	

Anketos užpildymo data: 20... m. .... mėn. .... d.

Dėkojame už atsakymus

C PRIEDAS

Žmogiškųjų išteklių kaita Lietuvoje 2010-2015. Užmiesčio vietovių situacijos pokyčiai: Radviliškio rajono atvejis

Aistė Šataitė

Jonas Jasaitis

Šiaulių universitetas

Anotacija

Atkūrus nepriklausomybę Lietuvos Respublikoje gyventojų skaičius ėmė sparčiai mažėti. Analizuodami Statistikos departamento duomenis pastebime, kad gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai yra gana intensyvūs iki šių dienų. Po 2013 metų mūsų valstybės gyventojų skaičius nebesiekia 3 mln. Naujausi duomenys, kuriuos pateikia Statistikos departamentas (2016), rodo, kad 2016 metų pradžioje Lietuvoje gyveno 2 888,6 tūkst. žmonių. Šio straipsnio tikslas – aptarti Lietuvos Respublikos demografinės situacijos 2010-2015 metais pokyčius ir aptarti įvairių autorių įvardijamas priežastis, lemiančias žmogiškųjų išteklių praradimą. Straipsnyje panaudoti mokslinės literatūros analizės ir statistinių duomenų analizės tyrimo metodai.

Pagrindiniai žodžiai: žmogiškieji ištekliai, atokios vietovės, demografinė situacija, emigracija, imigracija, gimstamumas, šeimos struktūra, savivaldybė, bendruomenės.

Įvadas

Problemos aktualumas ir ištirtumas. Lietuvos, kaip ir kai kurių kitų Europos valstybių nepavydėtina dabartinė demografinė situacija yra politinių, socialinių ir ekonominių kaitos procesų pasekmė. Karai, sovietinė okupacija, Sovietų Sąjungos įvykdytos masinės represijos, trėmimai (prievartiniai gyventojų išvežimai) ir ekonominės krizės turėjo įtakos gyventojų skaičiaus kaitai šalyje. Statistikos departamento 2015 m. duomenimis XX a. antrojoje pusėje prasidėjęs gyventojų skaičiaus augimas tęsėsi iki 1991 metų. 1990 metais Lietuvoje gyveno 3,7 mln. žmonių. Tai didžiausias užfiksuotas gyventojų skaičius Lietuvos valstybės teritorijoje nuo 1950 metų. Tačiau atkūrus nepriklausomybę, šalies gyventojų skaičius mažėja. Spartūs mažėjimo tempai juntami iki šių dienų. Anot Stankūnienės (2011), atkūrus nepriklausomybę, Lietuvoje stebimi didžiuliai pagal mastus, spartūs pagal tempus ir esminiai pagal turinį gyventojų skaičiaus ir jų struktūros bei demografinių procesų (migracijos, šeimos, gimstamumo, šeimų) pokyčiai.

Gyventojų skaičius mažėja visoje Lietuvoje, tačiau dar sparčiau demografinė situacija blogėja kaimiškiose savivaldybėse. Lietuvos kaimiškose teritorijose gyventojų ypač ėmė mažėti nuo 2000 metų. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą (Kriaučiūnas, 2013). Aptariant Lietuvos kaimo situacijos pokyčius išryškėjo, kad žmogiškųjų išteklių praradimas daug didesnis tose vietovėse, kur gyventojų skaičius ir iki šiol buvo mažas bei kurių urbanizacijos lygis yra gana žemas (J. Jasaitis, 2013, 2014).

Vaitiekūnas (2002) teigia, kad gyventojai yra svarbiausi kiekvienos šalies ištekliai. Augantis gyventojų skaičius ir gerėjanti jų kokybinė struktūra užtikrina valstybės gerovę. Todėl pastaruosiu metu, kai mūsų valstybė kasmet praranda po keliasdešimt tūkstančių žmonių, žmogiškųjų išteklių nuostolių problema yra daugelio mokslininkų dėmesio centre.

Tyrimo tikslas – aptarti Lietuvos Respublikos demografinės situacijos 2010-2015 metais dėsningumus ir nurodyti priežastis, lemiančias žmogiškųjų išteklių praradimą.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) aptarti demografinę situaciją Lietuvos Respublikoje 2010-2015 metais;
- 2) išanalizuoti įvairiuose šaltiniuose nurodomas priežastis, lemiančias spartų gyventojų skaičiaus mažėjimą, ir siūlomus sprendimo būdus žmogiškųjų išteklių praradimo problemai spręsti;
- 3) išanalizuoti žmogiškųjų išteklių situacijos pokyčius Radviliškio rajone;
- 4) pateikti pirmines rekomendacijas, kaip išsaugoti žmogiškuosius išteklius rajone.

Teorinių šaltinių ir statistinių duomenų analizė rodo, kad žmogiškųjų išteklių mažėjimą lemia visas kompleksas priežasčių, iš kurių svarbiausios:

1) darbo vietų skaičiaus mažėjimas, kurį lemia atokesnėse vietovėse veikusių įmonių uždarymas arba dar veikiančių veiklos siaurinimas;

2) labai menkos galimybės rasti išsilavinimą ir profesinį pasirengimą bei asmenybės lūkesčius atitinkantį darbą jauniems išsilavinusiems asmenims;

3) nepakankamas vietos bendruomenių verslumas ir bendrų interesų neįsisąmoninimas;

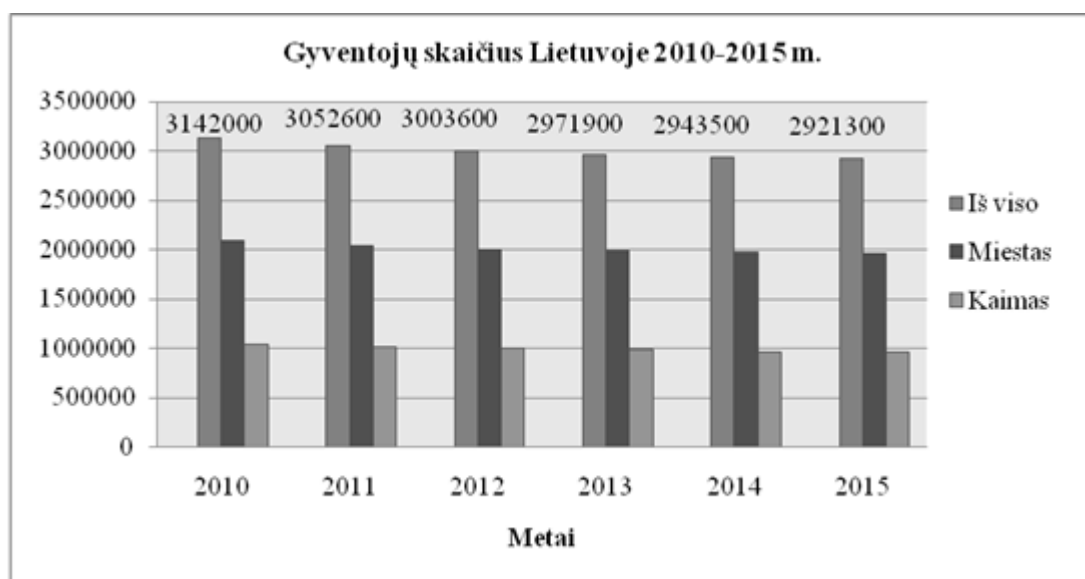
4) nepakankamas viešojo valdymo institucijų dėmesys atokesnių vietovių ekonominės veiklos skatinimui.

Straipsnyje panaudoti mokslinės literatūros, sintezės, statistinių duomenų analizės tyrimo metodai.

Bendrieji gyventojų skaičiaus kaitos dėsningumai Lietuvoje

Remiantis Demografijos metraščiu (2014) pastebime, kad mūsų nagrinėjamu laikotarpiu ryški gyventojų skaičiaus mažėjimo tendencija tęsiasi iki šių dienų (1 pav.). 2010 m. Lietuvoje gyveno 3142,0 tūkst. gyventojų. 2011 metais jų buvo 3052,6 tūkst. gyventojų, t.y. 89,4 tūkst. (~3 proc.) gyventojų mažiau. Panaši mažėjimo tendencija pastebima kasmet. Nuo 2010 metų iki 2015 metų gyventojų skaičius sumažėjo per 220,7 tūkst. Prof. Vlada Stankūnienė, aptardama Lietuvos demografinę situaciją, remiasi tiek Jungtinių Tautų organizacijos, tiek ir „Eurostato“ duomenimis, Lietuvai prognozuojančiais panašius gyventojų skaičiaus pokyčius – spartų jų mažėjimą. Pagal Jungtinių Tautų organizacijos prognozes po penkiasdešimties metų – 2060-aisiais – Lietuvoje gyvens 2,7 mln., pagal „Eurostatą“ – 2,68 mln. žmonių (Demografija ir mes, 2011).

Demografinės statistikos duomenimis, nuo Lietuvos gyventojų skaičiaus mažėjimo pradžios – 1992 m. – išvykstančiųjų srautai svyruodami didėjo iki 2010 m. ir tik pastaraisiais metais šiek tiek sulėtėjo. Ir nors pagal gyventojų skaičiaus pokytį situacija, atrodytų kaip gerėjanti, tačiau ji vis dar tebėra grėsminga – depopuliacija išlieka intensyvi (Demografija visiems, 2014). Galima daryti prielaidą, kad emigracijos tempų mažėjimą lėmė tai, jog potencialūs emigrantai iš Lietuvos jau išvyko. Tiek Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimų centre, tiek ir kitose institucijose atliktos besimokančiųjų apklausos parodė, kad tik 6-7 proc. (Jasaitis, 2008, 2011, 2014 ir kt.) bendrojo lavinimo mokyklų baigiamosios pakopos (11-12 klasių) mokinių savo ateitį sieja su vietove, kurioje dabar gyvena. Taigi, šiandien, vienas iš svarbiausių nagrinėjamų klausimų privalo išlikti valstybės žmogiškųjų išteklių nuostolių problemos sprendimas bei juos lemiančių priežasčių identifikavimas.

1 pav. Gyventojų skaičiaus dėsningumai Lietuvos Respublikoje 2010-2015 metais.

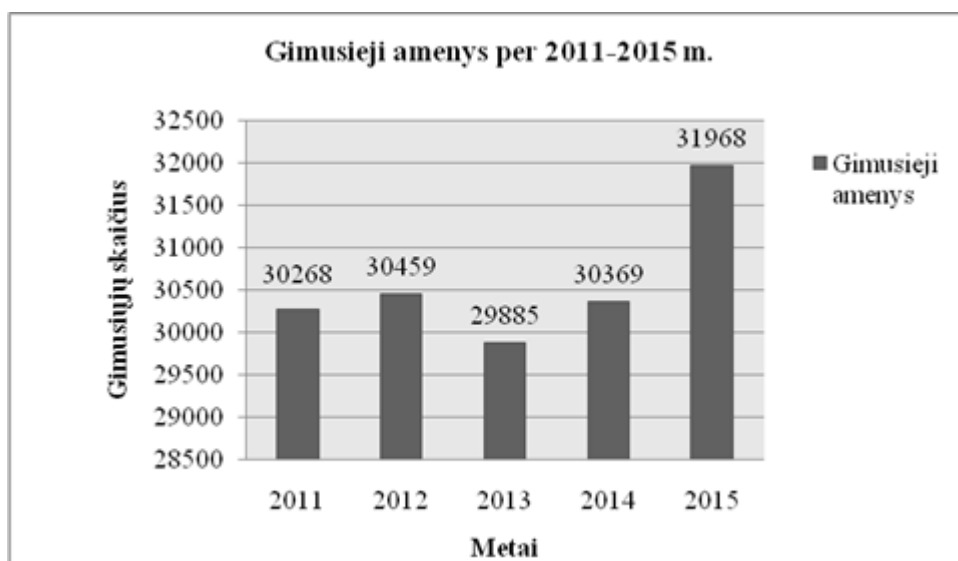
Šaltinis: Demografijos metraštis 2014, p. 9

Kaip vieną iš pagrindinių autorių, analizuojančių demografinę situaciją ir aprašančių kaitos tendencijas, numatančių esamos demografinės situacijos priežastis, galima išskirti prof. Vladą Stankūnienę. Gyventojų skaičiaus kaitą, natūralų judėjimą, gimstamumą, mirtingumą nagrinėjo V. Gražulis, S. Vaitiekūnas, A. Stanaitis ir kt.

Stankūnienė ir kiti autoriai (Demografija ir mes, 2011), analizuodami demografinę situaciją valstybėje dar 2011 metais įvardijo aktualias ir šiai dienai priežastis, lėmusias spartų gyventojų skaičiaus nykimą. Pirmiausia, tai šeimų transformacijos procesai; sumažėjęs gimstamumas; santykinai aukštas mirtingumo lygis; migracija (pasikeitusios jos kryptys, srautai, mastai, tipai ir struktūra). Tikslinga detalizuoti kiekvieną išskirtą priežastį bei rasti veiksnius, labiausiai prisidedančius prie gyventojų skaičiaus mažėjimo.

Anot Stankūnienės ir kt. (2015) Lietuvos demografiniams dėsningumams daug įtakos turi ir šeimos transformacijos procesai. Nykstant tradicinės šeimos bruožams, formuojasi nauji – gyvenimo kartu nesusituokus – įpročiai. Šeimos transformacijos procesus šiandieninėje visuomenėje pastebi ir Maslauskaitė (2010) teigdama, kad plinta vis įvairesnės šeiminių gyvenimo socialinės formos bei tipai. Šio proceso rezultatu galima laikyti tai, kad šeimos kūrimas dažniau pradedamas nuo gyvenimo kartu nesusituokus, santuoka atidedama, tuokiamasi vis vyresnio amžiaus, didėja šeimų nestabilumas (Demografija ir mes, 2011). Šeimos transformacijos procesai lemia ir gimstamumo pokyčius.

Gimstamumas. Stankūnienė, Jonkarytė, Mitrikas (2003) teigia, kad XX a. septintajame dešimtmetyje Šiaurės ir Vakarų Europos šalyse prasidėjo esminiai šeimos ir gimstamumo pokyčiai. Šeimų kaitos procesai yra susiję su sparčiu gimstamumo sumažėjimu iki tokio lygio, kuomet nebėra užtikrinama kartų kaita. Lietuvoje gimstamumas yra pakankamai žemas (žr. 2 pav.).

2 pav. Gimstamumas Lietuvos Respublikoje 2011-2015 metais.

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas (2016).

Vertinant Lietuvos žmoniškųjų išteklių pokyčius tikslinga išskirti gimstamumo rodiklį, nurodantį vidutinį vaikų skaičių tenkantį 1000 gyventojų. 2 pav. pavaizduotas gimusiųjų skaičius per 2011-2015 metus. Bendrasis gimstamumo rodiklis 1000 gyventojų neatsiejamas nuo gimusiųjų asmenų skaičiaus. Statistikos departamento duomenimis (2016) analizuojant bendrąjį gimstamumo rodiklį, pastebima, kad 2011 metais tūkstančiui gyventojų teko 10 gimusiųjų. 2012 metais jų skaičius kiek išaugo iki 10,2 gimusiųjų tūkstančiui gyventojų, 2013 metais pastarasis rodiklis sumažėjo iki 10,1, o 2014 metais siekė 10,3 gimusiųjų. 2015 metais šiek tiek išaugus gimusiųjų skaičiui, gimstamumo rodiklis pasiekė 10,8 gimusiųjų tūkstančiui gyventojų. Nuo 2013 metų iki 2015 metų juntama gimusiųjų skaičiaus augimo tendencija, tačiau tai neleidžia daryti išvados apie demografinės situacijos gerėjimą šalyje.

Vienas iš dažniausiai naudojamų gimstamumo lygį vertinančių rodiklių – suminis gimstamumo rodiklis, t. y. vidutinis vaikų skaičius, kurį pagimdo moteris (Demografija visiems, 2015). Stankūnienė (2014) teigia, kad gimusiųjų skaičius turi būti toks, jog būtų įmanoma užtikrinti kartų kaitą. Pasak jos, kartų kaita užtikrinama tuomet, kai suminis gimstamumo rodiklis ne mažesnis kaip 2,1. Demografijos metraštyje (2015) pateikiama informacija apie tai, kad Lietuva nėra tarp pačių blogiausių nei Europoje, nei pasaulyje: joje gimstamumo lygis net šiek tiek didesnis nei Europos Sąjungos vidurkis. Tačiau analizuojamu laikotarpiu suminis gimstamumo rodiklis svyruoja nuo 1,5 iki 1,6 vaiko vienai moteriai (žr. 1 lentelę). Joje pateikti duomenys rodo, kad kartų kaita valstybėje nėra užtikrinama, o tai lems tolesnį gyventojų skaičiaus mažėjimą šalyje.

1 lentelė

Suminis gimstamumo rodiklis Lietuvoje per 2010-2014 m.

Metai	Vaikų skaičius, tenkantis 1 moteriai				
	2010	2011	2012	2013	2014
Rodiklis	1,50	1,55	1,60	1,59	1,63

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Statistikos departamento duomenimis (2016)

Mirtingumas ir depopuliacija. Patogiausias ir informatyviausias mirtingumo lygį matuojantis rodiklis yra vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė (Demografija visiems, 2015). Tad tikslinga išanalizuoti šalies vidutinę vyrų ir moterų gyvenimo trukmę bei mirtingumo lygį, siekiant rasti gyventojų skaičiaus mažėjimą lemiančias priežastis. Leidinyje „Demografija visiems“ (2015) nurodoma, jog gyventojų mirtingumas nuo 2010 metų iki 2014 metų sumažėjo nuo 42,1 tūkst. iki 40,2 tūkst. žmonių. Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė tiek vyrų tiek moterų per 2010 – 2014 metus išaugo: nuo 67,55 iki 69,13 metų vyrams ir atitinkamai moterims - nuo 78,76 iki 79,88 metų.

Mažėjantis mirtingumas ir ilgėjanti gyvenimo trukmė sudaro prielaidas gyventojų skaičiui augti. Tačiau tenka analizuoti ir kitą priežastį, sąlygojančią depopuliacijos procesus, kuriuos įvardija Kanopienė ir Mikulionienė (2006). Šios autorės teigia, kad Lietuva patiria savo istorijoje intensyviausią gyventojų senėjimo bangą – XX–XXI a. sandūroje demografinis senatvės lygis pasiekė tokį mastą, kad pagyvenusių žmonių skaičius viršijo vaikų skaičių. Pocius (2002) pažymi, kad gyventojų senėjimą lemia du veiksniai – gimstamumo mažėjimas ir gyvenimo trukmės ilgėjimas. Vyresnio amžiaus asmenų skaičiaus augimą bendrame gyventojų skaičiuje iliustruoja 2 – 3 lentelėse pateikti duomenys.

2 lentelė

Lietuvos gyventojų amžiaus grupės per 2010-2015m., procentais

Amžiaus grupės	Metai					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
0-14	14,90%	14,80%	14,70%	14,60%	14,60%	14,50%
15-64	67,70%	67,20%	67,10%	67%	66,90%	66,70%
≥ 65	17,30%	17,80%	18%	18,20%	18,40%	18,70%
Iš viso	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Statistikos departamento duomenis (2016)

2-oje lentelėje pateikti duomenys, parodantys gyventojų skaičius pagal amžiaus grupes procentinę dalį. Analizuojant 2010-2015 metų duomenis pastebima, kad 0-14 metų asmenų procentinė dalis mažėja: 2010 metais pastarieji sudarė 14,90 proc., o 2015 metais – 14,50 proc. Juntama mažėjimo tendencija ir tarp 15-64 amžiaus asmenų: per analizuojamą laikotarpį šiai amžiaus grupei priklausančiųjų skaičius sumažėjo per 0,40 proc. Visuomenės senėjimą įrodo trečiai amžiaus grupei (≥ 65 m.) priklausančių asmenų dalies didėjimas. Šios amžiaus grupės asmenų skaičius išaugo per 0,60 proc.

3 lentelė

Lietuvos gyventojų amžiaus grupės per 2010-2015m., tūkstančiais

Amžiaus grupės	Metai					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
0-14	470037	454418	444061	436576	430088	425462
15-64	2127043	2052863	2016247	1993131	1970645	1948685
≥ 65	544896	545307	543333	542198	542739	547115
Iš viso	3141976	3052588	3003641	2971905	2943472	2921262

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Statistikos departamento duomenis (2016)

3-oje lentelėje pateikti duomenys rodo, kad didėja 65 metų ir vyresnio amžiaus žmonių dalis. Analizuojamu laikotarpiu šios grupės asmenų skaičius padidėjo 2219. Tuo tarpu vaikų iki 14 metų amžiaus Lietuvoje ryškiai sumažėjo. 65 ir vyresnio amžiaus žmonių skaičius yra žymiai didesnis nei vaikų iki 14 metų. Tai rodo, jog pagyvenusiu žmonių Lietuvoje yra daugiau nei vaikų iki 14 metų. Vertinant Lietuvos gyventojų struktūros pokyčius akivaizdu, kad mūsų šalies visuomenė iš tikrųjų sensta.

Migracija. Kaip ir daugelyje Europos valstybių, Lietuvoje vykstantys ekonominiai pokyčiai padarė esminį poveikį tarptautinės migracijos procesui (Damulienė, 2013). Per 25 Lietuvos nepriklausomybės metus (1990-2015), remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, iš mūsų valstybės išvyko apie 780 tūkst. gyventojų – vidutiniškai po 31 tūkst. žmonių, o atvyko tik 204 tūkst. žmonių (Statistikos departamentas 2016). Tokie intensyvūs migracijos tempai stipriai koreguoja bendrą valstybės gyventojų skaičių, tad būtina migracijos procesų mastus, srautus, priežastis bei pasekmes analizuoti išsamiau.

Migracijos mastai ir tendencijos Lietuvoje 2010–2015 m.

Mokslinėje literatūroje randame daug teiginių, kuriais siekiama paaiškinti migracijos tempų intensyvumą. Kazlauskienė ir kt. (2006) nurodo, jog „sparčiai besivystantys tarptautiniai politiniai, ekonominiai, socialiniai ir kultūriniai ryšiai, valstybių sienų kontrolės pokyčiai, tarptautinės darbo jėgos paklausos kaita, spartus mokslo bei technologijų vystymasis, naujos komunikacijos ir transporto technologijos lėmė migracijos srautus globaliu mastu“. Stanaitis A., Stanaitis S., (2013) pažymi, kad „2004 metais, Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, emigracija, visų pirma į Vakarų šalis, pradėjo sparčiai ir pastoviai augti“. Autoriai, apibendrinami Statistikos departamento duomenis pažymi, kad šiek tiek emigracija mažėjo tik ekonominio pakilimo metais (2006–2007), tačiau vėliau vėl sparčiai didėjo, o 2010 metais pasiekė rekordą – išvyko 83,2 tūkst. Lietuvos gyventojų. Pasak Damulienės (2013) ši „rekordinė išvykusių skaičių lėmė ir tuo metu priimti pakeitimai įstatyminėje bazėje: naujame LR Sveikatos draudimo įstatyme buvo nustatytos prievolės nuolatiniams šalies gyventojams mokėti privalomojo sveikatos draudimo įmokas“.

Tarptautinės migracijos raida Lietuvoje 2010–2015 metais

Metai	Emigravo	Imigravo	Migracijos saldo	Gyventojų skaičius
2010	83 157	5 213	-77 944	3142000
2011	53 863	15 685	-38 178	3052600
2012	41 100	19 843	-21 257	3003600
2013	38 818	22 011	-16 807	2971900
2014	36 621	24 294	-12 327	2943500
2015	44 533	22 130	-22 403	2921300

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Statistikos departamento duomenis (2016)

4-oji lentelė iliustruoja migracijos mastus: nurodoma kiek asmenų 2010-2015 metais iš Lietuvos išvyko ir kiek į ją atvyko. Kaip teigia Dapkus ir kt. (2008) sunku tiksliai įvertinti migracijos mastus Lietuvoje, kadangi daugiau nei pusė (apie 60 proc.) visų emigravusiųjų nedeklaruoja savo išvykimo. Bendras išvykusių skaičius per 2010-2015 metus pasiekė 298 tūkst. žmonių, o atvyko 109 tūkst. žmonių t. y. beveik tris kartus mažiau. Taigi rodo, kad imigracija nekompensuoja dėl emigracijos prarandamų žmogiškųjų išteklių. Viso to pasekmė yra neigiamas migracijos saldo. Nors, kaip jau minėta, buvo pastebimi emigracijos mažėjimo tempai iki 2014 metų, tačiau 2015 metais išvykusiųjų skaičius vėl išaugo.

Emigrantai, deklaravę išvykimą, pagal amžių 2010-2015 metais

	Emigrantai pagal amžiaus grupes									
	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55–59	60–64
2010	4 909	15 131	18 520	11 964	7 853	5 715	4 815	3 388	1 610	647
2011	3 823	11 724	11 310	6 830	4 648	3 516	2 712	1 999	960	274
2012	2 900	8 435	8 233	5 067	3 601	2 667	2 081	1 465	711	273
2013	2 502	7 684	7 145	5 136	3 421	2 608	1 988	1 506	805	289
2014	2 351	6 742	6 562	4 874	3 497	2 479	1 959	1 432	969	307
2015	2 726	8 595	7 634	5 747	4 478	3 244	2 576	1 807	1 165	405

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos gyventojų tarptautinės migracijos (2010) ir Statistikos departamento duomenis (2016)

Analizuojant emigracijos mastus pagal amžiaus grupes pastebima, kad nagrinėjamu laikotarpiu daugiausiai išvyko 20-24 metų ir 25-29 metų asmenys. Damulienė (2013) tokią tendenciją laiko labai rimta problema, nes pasak jos, emigruoja daugiausia jauni darbingo amžiaus žmonės. Ji pažymi, kad emigrantai yra kur kas jaunesni nei Lietuvos gyventojų vidurkis. Taigi, anksčiau minėtus duomenis, kurie atskleidė, kad visuomenė sensta, pagrindžia Damulienės (2013) išreikšta mintis, jog emigracija keičia gyventojų amžiaus struktūrą. Kartu blogėja ir demografiniai rodikliai, nes tie, kurie kurtų šeimas ir gimdytų vaikus, irgi išvažiuoja. Dėl emigracijos tiesioginio neigiamo poveikio demografiniams rodikliams pritaria Motieka, Adomėnas, Daniliauskas (2006) teigdami, kad migracija skatina gyventojų skaičiaus ir gimstamumo mažėjimą bei gyventojų senėjimą. Mūsų

visuomenė dėl emigracijos sensta kur kas greičiau. Ružinskienė, Paulauskaitė (2014) apibendrinamos E. Motiekos, M. Adomėno, J. Daniliausko (2006), A. Blebienės (2006), A. Sipavičienės (2006) nurodomus migracijos padarinius, nepateikė nė vieno teigiamo emigracijos poveikio valstybės žmogiškųjų išteklių struktūrai.

6 lentelė

Emigrantai, deklaruojant išvykimą, pagal lytį 2011-2015 metais

Metai	Vyrai	Moterys
2010	39 963	43 194
2011	26 921	26 942
2012	20 395	20 705
2013	19 327	19 491
2014	18 515	18 106
2015	24 301	20 232
Iš viso:	149422	148670

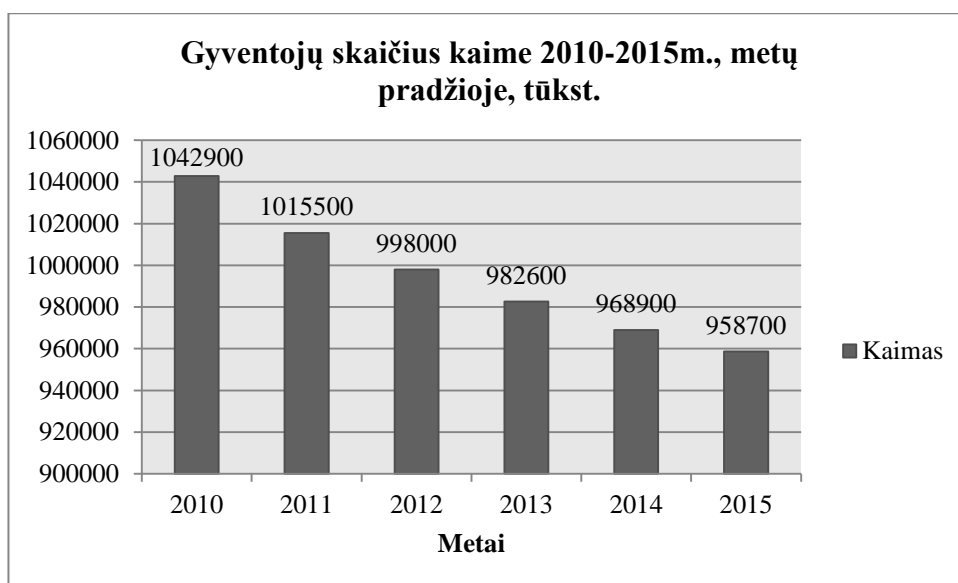
Šaltinis: sudaryta autorės pagal Statistikos departamento duomenis (2016)

6-oje lentelėje pateikti duomenys iliustruoja emigracijos mastus pagal lytį per 2010-2015 metus. Vidutiniškai dėl emigracijos kasmet išvyksta 24,9 tūkst. vyrų ir 24,8 tūkst. moterų. Ryškesni lyčių emigracijos skirtumai pastebėti 2010 metais, kuomet moterų emigravo per 3 tūkst. daugiau nei vyrų. Galima išskirti ir 2015 metus, kai emigravo per 4 tūkst. daugiau vyrų. Apibendrinant bendrus emigracijos mastus pagal lytį matome, kad vidutiniškai tiek išvykstančių vyrų, tiek moterų skaičius – labai panašus.

Taigi apibendrinant emigracijos tendencijas galima teigti, kad pastaroji neigiamai veikia demografinę situaciją šalyje, sąlygoja žmogiškųjų išteklių t. y. darbo jėgos praradimą ir taip pat stipriai veikia visuomenės senėjimo procesą. Taip pat „migracijos procesas veikia ne tik asmeninį individo gyvenimą, bet ir visos valstybės ekonominę bei socialinę raidą“ (Rudžinskienė, Paulauskaitė 2014). Šimanskienė ir Paužuolienė (2014) apibendrinamos migracijos procesus įvardija dar vieną aspektą – „jos neigiamą poveikį tautiniam tapatumui, kadangi dėl migracijos šalis praranda savo tautiškumą, nacionalines vertybes, kultūrą, papročius“.

Žmogiškųjų išteklių situacijos pokyčiai kaimiškiose savivaldybėse: Radviliškio rajono atvejis

Atlikta statistinių duomenų analizė atskleidė, kad gyventojų skaičius mažėja visoje Lietuvoje, tikėtina, kad dar sparčiau demografinė situacija blogėja kaimiškiose savivaldybėse. Kriaučiūno (2013) teigimu Lietuvos kaimiškose teritorijose gyventojų ypač ėmė mažėti nuo 2000 metų. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą. Anot Jasaičio, Ratkevičienės (2012) „Dabartinę Lietuvos kaimo situaciją tenka vertinti kaip labai sudėtingą. Per pastarąjį dešimtmetį iš esmės pasikeitė pagrindinių Lietuvos demografinių procesų – gimstamumo, mirtingumo, migracijos – raida, todėl esama būklė yra nepalanki ar net itin nepalanki ekonominei ir socialinei raidai“.

3 pav. Gyventojų skaičiaus dėsninukai Lietuvos kaimuose 2010-2015 metais.
Šaltinis: Demografijos metraštis 2014, p. 9

3 pav. iliustruoja gyventojų skaičiaus dinamiką kaime per 2010-2015 metus. Nagrinėjamu laikotarpiu pastebima gyventojų skaičiaus mažėjimo tendencija. Pasak Jasaičio, Ratkevičienės (2012) „kaimo gyventojai sudaro tik vieną trečdalį Lietuvos gyventojų, todėl žmonių išteklių nuostoliai kaime yra daug didesni: mažesni miesteliai ir kaimiškosios vietovės neteko didelės jaunimo dalies, kvalifikuotų ir kūrybingų specialistų“. Analizuojamu laikotarpiu Lietuvos kaime gyventojų sumažėjo per 84,2 tūkst., žmonių. Kasmėt kaimas patiria vidutiniškai per 14,03 tūkstančių žmoniškųjų išteklių nuostolių.

7 lentelė

Gyventojų skaičiaus pokytis apskrityse per 2015-2016 metus

Apskritis	Gyventojų skaičius 2015 metais	Gyventojų skaičius 2016 metų pradžioje	Pokytis
Alytaus apskritis	147809	145131	-2678
Kauno apskritis	583047	577221	-5826
Klaipėdos apskritis	327300	324628	-2672
Marijampolės apskritis	151793	149125	-2668
Panevėžio apskritis	235394	231063	-4331
Šiaulių apskritis	281632	276406	-5226
Tauragės apskritis	103083	101249	-1834
Telšių apskritis	143511	141357	-2154
Utenos apskritis	140170	137260	-2910
Vilniaus apskritis	807523	805142	-2381

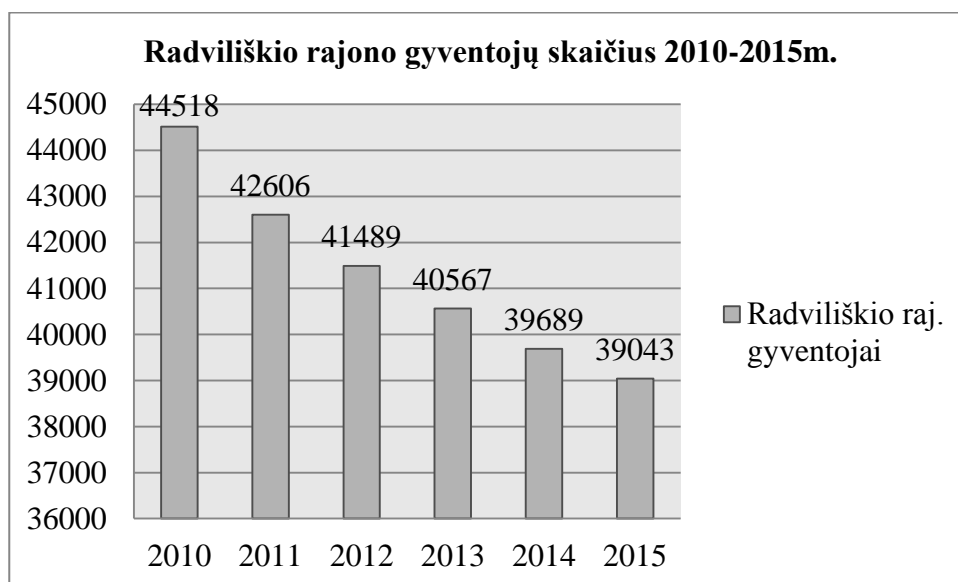
Šaltinis: sudaryta autorės pagal Statistikos departamento duomenis (2016)

Duomenys pateikti 7 lentelėje iliustruoja naujausią situaciją apie gyventojų skaičių savivaldybėse. Pastebima, kad didžiausius žmonių nuostolius patyrė Kauno, Šiaulių ir Panevėžio apskritys. Kriauciūnas, Ribokas (2012) kiek anksčiau pastebėjo, kad dėl žmonių skaičiaus spartaus

mažėjimo „formuojasi retai gyvenamų teritorijų arealai ir, jei anksčiau tai buvo būdinga Rytų Lietuvai, pastaraisiais metais kaimiškos teritorijos itin sparčiai retėja ir kituose regionuose, ypač Šiaulių apskrities teritorijoje, kuri paskutiniaisiais metais pagal gyventojų skaičiaus tempus ėmė pirmauti Lietuvoje.“ 7 lentelėje pateikti duomenys rodo, jog Šiaulių apskrityje gyventojų skaičius per paskutinius vienerius metus sumažėjo net 5226 gyventojais. Jasaitis (2014, p. 6) nagrinėdamas užmiesčio raidos problemas Šiaurės Lietuvą įvardino „problemine teritorija“, taip pat jis teigia, kad „šiam krašte hiperemigracija ir mažas gimstamumas sąlygojo didžiausius žmogiškųjų išteklių nuostolius, čia daugiausia ištuštėjusių gyvenviečių, uždarytų mokyklų, sveikatos priežiūros ir kultūros centrų, bankrutavusių smulkaus ir vidutinio verslo įmonių, tuščių, be tikro šeimininko likusių, vietinių ir užklydusių vandalų niokojamų gyvenamųjų namų ir ūkinių pastatų“. Šiaulių apskrčiai priklauso šios savivaldybės: Akmenės r. sav., Joniškio r. sav., Kelmės r. sav., Pakruojo r. sav., Radviliškio r. sav., Šiaulių m. sav., ir Šiaulių r. sav.

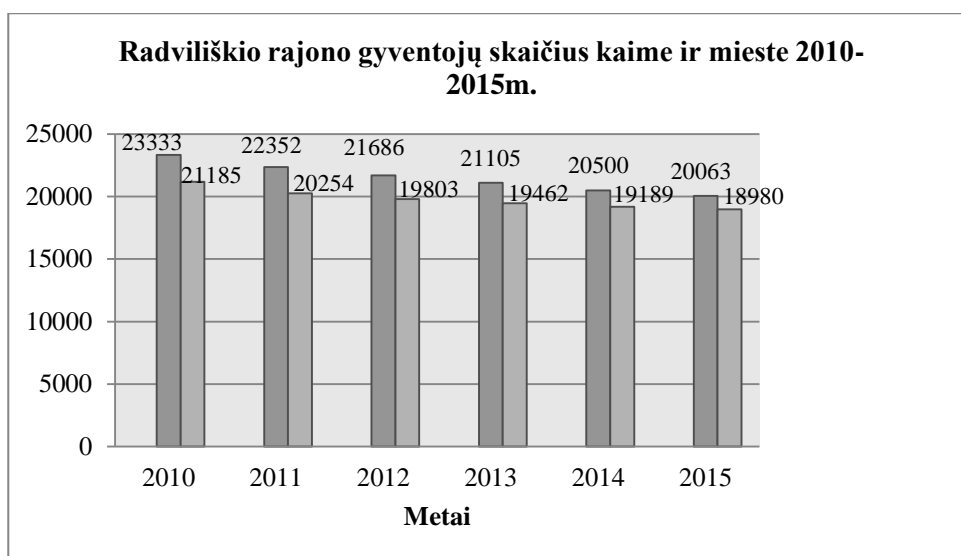
Aptariant Lietuvos kaimo situacijos pokyčius išryškėjo, kad žmogiškųjų išteklių praradimas daug didesnis tose vietovėse, kur gyventojų skaičius ir iki šiol buvo mažas bei kurių urbanizacijos lygis yra gana žemas (J. Jasaitis, 2013, 2014). Taigi, toliau bus nagrinėjama kaimiškosios - Radviliškio rajono savivaldybės situacija.

4 pav. Gyventojų skaičiaus dėsningumai Radviliškio rajone 2010-2015 metais.

Šaltinis: Statistikos departamentas 2016.

Analizuojamu laikotarpiu Radviliškio rajono savivaldybėje gyventojų skaičius sparčiai mažėja (žr. 4 pav.). Nuo 2010 metų iki 2015 metų savivaldybė prarado per 5475 gyventojus. Tokie žmogiškųjų išteklių nuostoliai mažai pagal gyventojų skaičių savivaldybei yra labai didelis praradimas. Kiekvienais metais savivaldybėje sumažėja vidutiniškai po 912,5 žmonių.

5 pav. Gyventojų skaičiaus dėsningumai Radviliškio rajone, mieste ir kaime, 2010-2015 metais.

Šaltinis: Statistikos departamentas 2016.

5 pav. atskleidžia dar vieną problemą - nagrinėjamu laikotarpiu Radviliškio rajono savivaldybėje žymiai sumažėjo kaimo vietovių gyventojų skaičius. 2010 metais kaime gyveno 23333 gyventojai, jau 2015 metais jų liko 20063 gyventojų. Analizuojamu laikotarpiu nuo 2010 metų iki 2015 metų Radviliškio savivaldybės kaimuose gyventojų sumažėjo apie 14,01 proc. Tuo tarpu miesto gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai kiek lėtesni. Radviliškio rajone miesto gyventojų per 2010-2015 metus sumažėjo per 10,4 proc. Ši tendencija atitinka bendrą šalies tendenciją, kuomet sparčiai mažėja gyventojų tiek miesto vietovėse tiek kaimiškose. Tačiau per tą patį laikotarpį šalyje kaimo gyventojų sumažėjo per 8,07 proc., o miestuose – 6,5 proc., (Statistikos departamentas, 2016). Akivaizdu, kad Radviliškio rajono kaimiškose vietovėse patiria masiškus ir intensyvius žmogiškųjų išteklių nuostolius lyginant su bendra valstybės padėtimi.

8 lentelė

Radviliškio rajono gyventojų sudėtis pagal amžiaus grupes 2010-2015 m.

Amžiaus grupės	Metai					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
0-14	7096	6674	6351	6075	5897	5726
15-64	29120	27673	26976	26478	25912	25474
≥ 65	8302	8259	8162	8014	7880	7843
Iš viso	44518	42606	41489	40567	39689	39043

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Statistikos departamento duomenis (2016)

Lyginant Radviliškio rajono ir valstybės padėtį (2010-2015m.) analizuojant gyventojus pagal amžiaus grupes pastebima, jog tiek šalies tiek kaimiškose savivaldybės gyventojų skaičius iki 14 metų linkęs mažėti. Šiai amžiaus grupei priklausančių asmenų skaičius bendrame rajono gyventojų skaičiuje per 2010-2015 metus pakito nuo 15,93 proc., iki 14,66 proc. Juntama mažėjimo tendencija tiek darbingo amžiaus (15 – 64 m.) tiek senyvo amžiaus žmonių. Darbingo amžiaus asmenų dalis bendrame rajono gyventojų skaičiuje kito nežymiai (2010 - 65,4 proc; 2015 – 65,2 proc.). Analizuojant bendrą šalies padėtį buvo pastebėta, kad senyvo amžiaus gyventojų skaičius per 2011-

2015 metus išaugo, tačiau Radviliškio rajono savivaldybės atveju - šios amžiaus grupės asmenų skaičius sumažėjo. Nors senyvo amžiaus žmonių skaičius linkęs mažėti, tačiau pastarųjų skaičiaus dalis bendrame rajono gyventojų skaičiuje didėja: 2010 m. – 18,6 proc., 2015 m. – 20,0 proc. Pastebima, kad visu laikotarpiu senyvo amžiaus žmonių skaičius yra didesnis nei asmenų iki 14 m., kas leidžia daryti prielaidą, jog visuomenė sensta ir gyventojų skaičiaus mažėjimą toliau lems didėjančios šio rodiklio reikšmės.

Rudžinskienės, Paulauskaitės įvardina dar kelias gyventojų skaičiaus mažėjimą lemiančias priežastis (2014): gyventojų skaičiaus mažėjimas iš esmės sietinas su dviem priežastimis: pirmoji – neigiama neto tarptautinė gyventojų migracija, antroji – neigiama natūrali kaita.“

9 lentelė

Neto migracijos kitimo tendencijos 2010-2014 m.

Migracijos pobūdis	2010	2011	2012	2013	2014
Atvyko	94	260	309	360	349
Išvyko	1 475	863	633	647	555
Neto migracija	-1 381	-603	-324	-287	-206

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Statistikos departamento duomenis (2016)

9 lentelė atskleidžia emigracijos ir imigracijos mastus Radviliškio rajono savivaldybėje. Nors atvykusiųjų skaičius auga, o išvykusiųjų mažėja, tačiau neto migracija nuo 2010 metų iki 2014 metų išlieka neigiama. Galima konstatuoti, kad išvykusiųjų skaičius mažėja dėl to, kad didžioji dalis galinčių ir norinčių dirbi jau išvyko.

Analizuojant 10 lentelės duomenis matoma, kad natūrali gyventojų kaita Radviliškio rajono savivaldybėje buvo neigiama, t.y. daugiau gyventojų mirė negu gimė. Radviliškio rajono strateginiame plėtros plane 2012-2020 metams teigiama, kad „natūralios gyventojų kaitos rodikliai Radviliškio rajono savivaldybėje yra prastesni nei vidutiniškai šalyje ir Šiaulių apskrityje“. Taigi, statistiniai duomenys liudija, kad Radviliškio rajono neto migracijos ir natūralios gyventojų kaitos rodiklių neigiamos reikšmės toliau lems rajono žmonių išteklių nuostolius ko pasekoje prastės bendra rajono situacija.

10 lentelė

Natūrali gyventojų kaita Radviliškio rajone 2011-2015 m.

	2011	2012	2013	2014	2015
Radviliškio rajono savivaldybė	-290	-353	-301	-265	-283

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Statistikos departamento duomenis (2016)

Atlikta statistinių duomenų analizė leido suprasti, jog esamą Radviliškio rajono situaciją lemia lygiai tokios pat priežastys, kurios aktualios visoje šalyje. Kaip pagrindines ir skaudžiausiai veikiančias priežastis kaimiškosioms savivaldybėms galima laikyti sumažėjusį gimstamumą, santykinai aukštą mirtingumo lygį ir migracijos procesus. Šios priežastys lemia tolesnį rajono nykimą, ko pasekoje formuojasi aplinkinių požiūris, jog vietovė yra nepatraukli gyventi. Žaliosios knygos „Lietuvos kaimo ateitis“ (2010) diskusijų apibendrinime taip pat buvo įvardintos priežastys, kurios lemia nenorą gyventi kaime tai tokios priežastys kaip darbo vietų ir darbo įvairovės trūkumas, trūkumas socialinių, švietimo, sveikatos paslaugų tiekėjų.

Anot Ratkevičienės (2005) skurdas kaime beveik du kartus didesnis nei mieste. Žaliosios knygos „Lietuvos kaimo ateitis“ (2010) diskusijų apibendrinime išskiriama, kad sprendimą gyventi kaimiškosioms savivaldybėse labiausiai lemtų galimybę rasti darbo vietą. Kadangi užimtumas - vienas pagrindinių žmogaus gyvenimo kokybės rodiklių (Ratkevičienė 2005). Galima teigti, kad tokį spartų rajono tuštėjimą lemia labai menkos galimybės rasti išsilavinimą ir profesinį pasirengimą bei asmenybės lūkesčius atitinkantį darbą. Teiginį pagrindžia Statistikos departamento duomenys (2016),

pateikiama, kad užimtų žmonių skaičius Radviliškio rajono savivaldybėje sumažėjo: 2011 metais užimtųjų rajone buvo 14,7 tūkst., o jau 2015 metais – 13,4 tūkst. galima konstatuoti, kad emigracija sąlygoja tokius užimtumo rodiklius, kadangi išvykus visiems tiems, kurie nori ir gali dirbti nyksta ir darbo vietos.

Įvardintas kompleksas priežasčių, kuris lemia gyventojų skaičiaus kaitos procesus, stabdo ekonominę ir socialinę rajono raidą. Galima konstatuoti, kad viešojo administravimo institucijos privalo skirti žymiai daugiau dėmesio atokesnių vietovių ekonominės veiklos skatinimui. Anot Jasaičio (2010) situacija pasikeis tuomet, kai savivaldybės matydamos blogėjančią savivaldybės situaciją rajone ims energingai ieškoti galimybių pagerinti ypač jaunų žmonių užimtumą. Jasaičio ir Ratkevičienės (2012) teigimu kaimo gyvenimo kokybė bus užtikrinta tuomet kai bus pakankamai darbo vietų.

Išvados

Bendrą šalies situaciją galima laikyti kaip labai sudėtingą. Po nepriklausomybės atkūrimo prasidėję spartūs gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai tęsiasi iki šių dienų. Nuo 2010 metų Lietuvos valstybė prarado per 220,7 tūkst. gyventojų. Valstybėje vykstančių demografinių procesų: gimstamumo, mirtingumo, migracijos pokyčiai stabdo šalies ekonominę ir socialinę raidą. Nustatyta, kad didžiausią įtaką šalyje vykstantiems demografiniams pokyčiams turėjo emigracija. Išvyko jauni, energingi, darbingeri amžiaus žmonės, tie kurie galėtų kurti šeimas Lietuvoje. Emigracijos procesai privedė prie tokios situacijos, jog šalyje gyventojų, kurių amžius nuo 65 metų skaičius pralenkė asmenų iki 15 metų skaičių. Vyresnio amžiaus gyventojų skaičiaus augimas glaudžiai susijęs su gyventojų senėjimo procesu. Gimstamumo lygis valstybėje taip pat yra pakankamai žemas – nebe užtikrinantis kartų kaitos. Visas kompleksas išvardintų priežasčių lėmė tai, jog valstybė patyrė didžiulius pagal mastą ir intensyvius pagal tempus žmoniškųjų išteklių nuostolius.

Nors demografinė situacija blogėja visoje šalyje, tačiau dar stipriau esminiai gyventojų struktūros pokyčiai paveikė tas vietoves, kuriose gyventojų skaičius ir taip mažas. Žmoniškųjų išteklių nuostoliai kaimuose yra dar intensyvesni. Kasmet kaimas praranda vidutiniškai per 14,03 tūkstančių žmoniškųjų išteklių. Skurdas ir nedarbas viena iš priežasčių, kodėl daugumos manymu kaimas nebėra patraukli vieta gyventi.

Analizuojant Radviliškio rajono demografinės situacijos pokyčius pastebėta, jog gyventojų skaičiaus mažėjimas taip pat yra labai aktuali šio kaimiško rajono problema, nors gyventojų mažėja ir rajone esančiuose miestuose tačiau dar spartesni gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai juntami kaimuose. Radviliškio rajone kaimiškose gyvenvietėse analizuojamu laikotarpiu gyventojų sumažėjo apie 14,01 proc., tuo tarpu mieste – 10,4 proc. Radviliškio rajono savivaldybės gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai spartesni nei visos šalies vidurkis. Esamą rajono situaciją paveikė tokios problemos kaip neigiamas migracijos neto, santykinai mažas gimstamumas ir aukštas mirtingumo lygis sąlygojantis neigiamą natūralios gyventojų kaitos rodiklį.

Radviliškio rajono savivaldybėje žmoniškųjų išteklių praradimo problemai spręsti būtinas viešojo sektoriaus institucijų dėmesys, kurių vienas iš pirminių siūlomų sprendimo būdų privalo būti atokesnių vietovių ekonominės veiklos skatinimas, darbo vietų kūrimas t. y. privalu sutelkti visus išteklius siekiant pasiūlyti galimybių išsilavinimą ir profesinį pasirengimą bei asmenybės lūkesčius atitinkantį darbą jauniems išsilavinusiems asmenims.

Literatūra

1. Chandler, A.D. (1962). *Strategy and Structure: Chapters in the History of the Industrial enterprise*. Cambridge, Mass: MIT press.
2. Damulienė, A. (2013). *Migracijos problema Lietuvoje ir jos įtaka šalies ekonomikai*. Vilnius: MRU Leidybos centras.
3. Dapkus, M., ir Matuzevičiūtė, K. (2008). Lūkesčių įtaka emigracijai: Lietuvos atvejis. // *Ekonomika ir vadyba. Tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga*, p. 343–349.
4. *Demografija ir mes. Informacinis biuletenis 2011 m.* Prieiga per internetą: <http://demografija.lt/download/Biuletenis_birzelis.pdf>
5. *Demografija visiems. Informacinis biuletenis 2014 m. Nr. 1* ISSN 2351-6887
6. Jasaitis, J. (2010). Antropologiniai atokesnių ir neurbanizuotų vietovių raidos strateginio valdymo aspektai. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 3(19), 12-22.
7. Jasaitis, J. (2014). *Kaimiškų vietovių strateginis valdymas*. Vilnius: BMK leidykla.
8. Jasaitis, J. (2014). *Užmiėsčio raidos klausimai. Mokomoji knyga*. Vilnius: BMK leidykla.
9. Jasaitis, J., ir Ratkevičienė V. (2012). *Kaimo situacijos pokyčiai – vienas svarbiausių iššūkių Lietuvos regioninei politikai*.// *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, p. 80-92.

10. Johnson, G., Scholes, K. (2004). Exploring corporate strategy : text and cases. Harlow : Financial Times.
11. Kriaučiūnas, E., Ribokas, G. (2012). Šiaulių apskrities retai apgyventų teritorijų pokyčiai ir demografinės raidos ypatumai. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, ISSN 1648-9098, N. 3_27
12. Maslauskaitė, A. (2010). Lietuvos šeima ir modernybės projektas: prieštaros bei teorizavimo galimybės. *21(4)*, 310-319.
13. Motieka, E.; Adomėnas, M.; Daniliauskas, J. (2006). Lietuvos valstybės ilgalaikė strategija lietuvių emigracijos ir išėivijos atžvilgiu. Vilnius: Strateginių studijų centras
14. Neverauskas, B., Rastenis, J. (2000). Vadybos pagrindai. Kaunas: KTU leidykla
15. Palubinskas, G. T. (1997). Strateginis planavimo procesas. Kaunas: Technologija.
16. Ratkevičienė, V. (2005). Lietuvos kaimo gyventojų užimtumo analizė ir perspektyvos. *Tiltai*, ISSN 1392-3137, Nr. 4(33)
17. Rudžinskienė, R., Paulauskaitė, L. (2014). Lietuvos gyventojų emigracijos priežastys ir padariniai šalies ekonomikai. *8*, 62-78
18. Stanaitis, S., Stanaitis, A. (2014). Lietuvos miestų ir gyventojų skaičiaus bei struktūros kaita nepriklausomynės metais. *Tiltai*, 64(3), 69-82
19. Stankūnienė, V., Jonkarytė, A., Mitrikas, A. A. (2003). Šeimos transformacija Lietuvoje: požymiai ir veiksniai. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 2012. 3 (27). 80-92
20. Statistikos departamentas (2016). Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/>>
21. Šimanskienė, L., Paužuolienė, J. (2014). Emigracija Lietuvoje: priežastys ir padariniai. *Regional Formation and Development Studies*, 9(1), 146-156
22. Vaitekūnas, S. (2002). Lietuvos gyventojų skaičiaus kaita ir priežastys nepriklausomybės laikotarpiu. *Tiltai*, p. 1-16.
23. Vaitekūnas, S. (2008). Lietuvos žmogiškieji ištekliai: dabar ir galimi ateities variantai. Klaipėda: Tiltai, ISSN 1392-3137
24. Vasiliauskas, A. (2004). Strateginis valdymas. Kaunas: Technologija;
25. Žalioji knyga. Lietuvos kaimo ateitis. (2010). – Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.

D PRIEDAS

Jaunųjų tyrėjų tarptautinė mokslinė konferencija „Socialinių ir humanitarinių mokslų aktualijos“ PAŽYMĖJIMAS

